

Tussen 1840 en 1850 wandelden drie podagrissen – lijders aan voetjicht – door de *Grafschaft Bentheim* en door het zuiden en oosten van *Drenthe*.

In *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst* geven Dubbeld Hemsing van der Scheer (uitgever en schrijver), Harm Boom (journalist) en Alexander Lodewijk Lesturgeon (predikant en schrijver) een verrassende inkijk in de heersende cultuur van deze landstreken.

Met ironie, tongue-in-cheek, humor en kennis van zaken schetsen ze historische en culturele verworvenheden. De volksaard voorzien ze van stereotyperingen met gangbare vooroordelen. Het reisverslag biedt een confronterende inkijk in identiteitsontwikkeling van de regio. Hun ervaringen zijn een heldere spiegel van het heden.

De reisbeschrijvingen in het Nederlands van 1850 – met de nodige uitstapjes naar Frans, Engels, Duits, Latijn, Grieks en Drents – krijgen in noten een verhelderende toelichting.

Een onderhoudend boek voor nieuwgierige en onderzoekende lezers met enige culturele bagage.

In Duitsland is de route te volgen via het podagrissenpad. In Drenthe is (nog) geen routebeschrijving beschikbaar. Aan de hand van het verhaal en de kaarten kunt u op ontdekkingsreis. Elke aflevering is voorzien van korte (reis)verhalen van Gerard Stout met impressies van de desbetreffende streek.

In 7 afleveringen zijn bevindingen van onderzoekers en reizigers opgenomen. Deze heruitgave geeft daarmee een boeiend beeld van volkskundige en regionale ontwikkelingen in de laatste eeuwen.

Joep van Ruiten geeft in *Woord vooraf* de positie weer van deze reisverhalen in de Nederlandse literatuur.

In deel V vindt u hedendaagse reisimpressies.

Deel VI is een uitgave in het Duits.

In deel VII geeft Gerard Stout reisimpressies in het Drents.

Ter Verpoozing, Peize
ISBN 978-9492546-84-5

Aardkundig moment, De Hondsrug, De Kiel & De Overjasse, Kalabo...
Gerard Stout

An de reize deur Drents erfgoed

Aardkundig moment, De Hondsrug,
De Kiel & De Overjasse, Kalabo, Leekstermeer,
Oertaal, Paterswolde, Rolde,
Schuld & Kovvie,
Senanga,
Vries, Zuidlaren.

Verhalen

Gerard Stout

Ter Verpoozing

ISBN 978-9492546-84-5

NUR 510, 520

Ter Verpoozing, Peize

Vervolg op

Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst door drie podagristen

Van der Scheer, Boom en Lesturgeon. Naar de versie van 1843.

© Gerard Stout

Foto's omslag & vormgeving: Gerard Stout

Voorkant: Kerk in Eelde

Achterkant vlnr. Kerken in Midwolde, Roderwolde, Vries

www.gerardstout.nl

Foto's: Gerard Stout

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Druk: Biblion, Zoetermeer

uwboekingoede handen.nl

December 2020

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, digitale bestanden of op welke wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van de uitgever. Wie meent rechten aan delen van de tekst te kunnen ontleen, wordt verzocht contact met mij op te nemen.

Reis deur Drents erfgoed

Aardkundig moment, De Hondsrug,
De Kiel & De Overjasse,
Kalabo, Leekstermeer,
Oertaal, Paterswolde, Rolde,
Schuld & Kovvie,
Senanga,
Vries, Zuidlaren.

Verhalen

Kashitu
Zwart zaand
White man's burden
Gebreuken cirkel
Frank
Stoffel Stoffelmans

Gerard Stout

Woord vooraf

Joep van Ruiten

Ter Verpoozing

Aflevering I

Van Bentheim naar Koevorden

De vesting Koevorden en hare geschiedenis

De stad Koevorden

Jacob van Lennep, uit *Nederland in den goeden ouden tijd* (1823)

Rütlschwur / Kasteelroman / Grensrivier met vrije regelval / Reiger

An de reize (Drents)

Aflevering II

Schoonebeek, Dalen, Oosterhesselen, Zweelo

Blik op 't Ellertsveld, Westerbork

Terugreis naar Zweelo, Sleen, Erm

Keur & Keur, uit *Diep geworteld*, antropologie in Anderen (1952)

P.W.J. van den Berg, uit *Een goede buur* (1943), religie en tradities

Jasmijn / Gewassen varkentje / Kelner / Gien foto gien god (Drents)

Aflevering III

Emmen en omgeving

Hunsow, Exlo, Odoorn

Prof. dr. A.E. van Giffen, uit *Het Hunsow-vraagstuk...*

G.W. van der Feltz, *Over de Valther-brug*

Prof. dr. J. de Vries, *Volk van Nederland*

Prof. dr. D.J. Waterink, *Het Nederlandsche volkskarakter*

Plek van bestemming / Erica waer besto bleven /

Verkā, Wolf en de zeven geitjes / Wolfsklauw / In paradisum (Drents)

Aflevering IV

Drouwen en Gasselte

Aankomst te Assen. Kleine stad van paleizen / Titia Brongersma

Keur & Keur, uit *Diep geworteld*, antropologie in Anderen (1952)

Apport, Kasper apport / Fernweh / Varning, Svag Is (Drents)

Aflevering V

De podagristen in 2020. Nieuwe reisimpressies.

Teil VI Deutsche Ausgabe

Von Bentheim nach Koevorder, Schoonebeek, Twiester Messe,

Abschied von Koevorden. / Die Niedergrafschaft Bentheim.

Beerdigung, Grabmahlzeit, Grabbier, Der Prediger beim Begräbnis,

Pfutzebetrachter und Quacksalber, Hochzeiten

Jasmine / In Paradisum

Aflevering VII

Drentse uitgave met hedendaagse filosofisch getinte reisimpressies.

Woord vooraf

Waarom een voorwoord in dit boek? Waarom niet direct aan de reis beginnen? Nu, beste lezer, geef mij een paar minuten, dan leg ik het uit.

Dit voorwoord is op de eerste plaats een voorbereiding op wat komen gaat: een hybride boek in meerdere delen. Dit is het zevende deel. Dit boek wil gelezen worden en nodigt uit de auteurs te volgen in hun denken en doen, tot in hun voetsporen. Dit voorwoord is om interesse te wekken.

Achter deze bladzijden wacht een wereld die verdwenen is, maar weer tevoorschijn komt, nog wonderlijker dan zij was. Dit voorwoord is bedoeld als waarschuwing. Straks wordt u als lezer naar verleden en heden vervoerd, naar Duitsland en Drenthe. Over de grup, naar waar het woest en ledig is, en dan weer naar huis.

Deze uitgave bevat werk van vier invloedrijke auteurs uit Drenthe: Dubbeld Hemsing van der Scheer, Harm Boom, Alexander Lodewijk Lesturgeon en Gerard Stout. Wat zij gemeen hebben is dat ze alle vier graag meerdere dingen tegelijk doen. Schrijven. Reizen. Verschillende petten dragen. Homo eclecticus Drenthia.

Dubbeld Hemsing van der Scheer (1791 – 1859) was boekhandelaar, schrijver en uitgever te Coevorden. Door de ogen van nu kan die combinatie als vreemd worden gezien, maar in de achttiende en negentiende eeuw was het gebruikelijk en noodzakelijk in de letteren om zelfvoorzienend te zijn. Van der Scheer hield het tekstbedrijf, nog opgezet door zijn vader, draaiende door eigen producten en die van anderen te verkopen.

Zoals van de in Gramsbergen geboren Harm Boom (1810 – 1885). Ook Boom was van veel markten thuis. Eerst was hij in meerdere plaatsen onderwijzer, vervolgens werkte hij een tijdje in dienst van een kruidenier en noemde hij zich koopman te Coevorden. Tussendoor probeerde Boom te schrijven. Eén van zijn teksten werd in 1836 gepubliceerd in het eerste nummer van *De Drentsche Volksalmanak*, een uitgave van Van der Scheer. Later werd Boom journalist.

Alexander Lodewijk Lesturgeon (1815 – 1878) verhuisde in 1821 vanuit zijn geboorteplaats Venlo naar Coevorden. Zijn vader was officier in het leger. Zelf zou hij predikant worden in Oosterhesselen, Vledder en Zweeloo. Maar eerst publiceerde hij poëzie, proza en ‘studies’. Ook Lesturgeon leverde een bijdrage aan het allereerste nummer van *De Drentsche Volksalmanak*. Daarna werd hij de eerste literator van Drenthe.

Wie het initiatief nam, is onduidelijk, maar in 1842 besloten Van der Scheer, Boom en Lesturgeon tot een onschuldige, gezamenlijke onderneming: een verslag van een wandeling naar Bad Bentheim, toen een kuuroord op tachtig kilometer van Coevorden. Terug in Coevorden volgde uitbreiding van het project: verslagen van wandelingen naar Emmen, Borger, Gasselte en verder.

Reisverslagen zijn zo oud als de weg naar Rome. In de achttiende en negentiende eeuw nam het genre echter een vlucht, mede dankzij de Grand Tours waarbij jongelingen, als test op het volwassen leven, door Europa trokken en daar aan familie en vrienden thuis over rapporteerden.

Verslagen bedoeld voor een algemeen publiek, zijn zeldzamer. Bekend in Nederland is wat Jacob van Lennep schreef over de voettocht die hij in de zomer van 1823 met zijn vriend Dirk van Hogendorp door Nederland maakte. Van Lennep hield tijdens zijn tocht een dagboek bij en schreef brieven aan zijn zus. Pas in 1942 werd het boek uitgegeven.

De eerste twee afleveringen van het reisverslag van Van der Scheer, Boom en Lesturgeon werden al in 1842 gedrukt. *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst door drie podagrissen* meldde het titelblad. Toen in 1843 weer twee afleveringen klaar waren, werd ook daar een uitgave van gemaakt. Tot 1847 verschenen nog eens drie afleveringen van de wandeltochten.

Daarna werd het onoverzichtelijk. Niet in de laatste plaats omdat de podagrissen een paar bladzijden voor het einde van hun reisverslag nog steeds in Gasselte verbleven, althans op papier. Waarmee de indruk van een onvoltooide exercitie werd gewekt. Na Gasselte houdt Drenthe niet op.

In 1868 – Van der Scheer was inmiddels overleden, Lesturgeon werkte als predikant in Zweeloo – kwam Boom aanzetten met aflevering 8: *Uit een nog onuitgegeven wandeling door Drenthe. Assen. Door een der drie podagrissen*. Dit verslag werd nauwelijks opgemerkt en raakte al snel in de vergetelheid.

Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst door drie podagrissen is een grenspaal in de Drentse letteren. Er is iets voor en er iets na. Het verschil wordt gemaakt door de vorm, de stijl, de toon en de inhoud. Boom, Van der Scheer en Lesturgeon deden wat op papier in Drenthe niet eerder was gebeurd. Ze mengden feit met fictie, verslag met verbeelding, humor met ernst, proza met poëzie. Ze babbelden, ze legden uit, ze beschreven, lyrisch, satirisch, kritisch. Omdat niet exact duidelijk is wie wat deed, en we het hen niet meer zelf kunnen vragen, houden we het erop dat ze het met zijn drieën deden.

Voorals dankzij de vorm en stijl luidde *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst* voor schrijvers in Drenthe een nieuw tijdperk in. Maar het boek deed meer. Als vertelling met aandacht voor landschap en cultuur, als informatiebron, ontsloot het toentertijd Drenthe voor zowel eigen inwoners als buitenstaanders.

Zoals vaker met belangrijke boeken, hebben te weinig mensen daar iets van meegekregen. Voor een deel komt dat door de rommelige uitgeefgeschiedenis. Zo verschenen in 1857 zeven afleveringen als boek bij uitgeverij Suringar in Leeuwarden. Een jaar later volgde een herdruk bij Van der Scheer in Coevorden.

In de jaren dertig van de vorige eeuw kwam in Drenthe serieus onderzoek naar de Podagrissen op gang, als onderdeel van een zoektocht naar een Drentse identiteit. In 1947 leidde dit tot een boek bij Van Gorcum in Assen met vier essays en een bloemlezing uit de verschillende afleveringen. Vervolgens duurde het tot 1974 voor er weer een grote uitgave kon verschijnen, een facsimile versie bij Van Seijen in Leeuwarden.

Wat na dit voorwoord wordt gepresenteerd, is een heruitgave, maar niet zomaar een. Voor het eerst is aan de oorspronkelijke uitgave ook wandelverslag aflevering 8 toegevoegd. U heeft daardoor te maken met de meest complete Podagrissen-uitgave tot op heden. Maar dat merkt u later.

Wat dit boek ook anders maakt, zijn de voetnoten. Naast de originele voetnoten zijn nieuwe noten toegevoegd. Die uitbreiding is een noodzakelijkheid. Niet alles wat de Podagrissen schreven, is in onze eeuw nog goed op waarde te schatten. Een deel van wat Van der Scheer, Boom en Lesturgeon schreven, gaat over onze hoofden heen. Aan een ander deel gaan we mogelijk liever voorbij. Wat overblijft, en dat is nog al wat, zal duidelijk maken dat de Podagrissen ook nu nog iets te melden hebben en ons kunnen vermaken.

Voor wie dat niet genoeg is, is nog er nog meer in de aanbieding. Zoals de teksten met achtergronden en beschouwingen.

In aflevering V vindt u reisverhalen uit 2020 door diverse schrijvers. In Teil VI staat een compilatie van reisimpressies die vooral voor de Duitse burens herkenbaar zijn.

In aflevering VII vindt u reisverhalen uit 2020 in het Drents.

Voorts biedt deze uitgave een reeks actuele verhalen. Deze zijn geschreven door de man die deze uitgave als eerbetoon aan de pioniers van de literatuur in Drenthe heeft bedacht en mogelijk gemaakt: Gerard Stout, schrijver, uitgever en denker te Peize.

De teksten van Stout (Emmen, 1950) kunnen zelfstandig en ter afwisseling worden gelezen. Tegelijkertijd zijn ze complementair: ze laten zien hoe nu in en over Drenthe wordt geschreven. Deze uitgebreide uitgave is geheel in de geest van de Podagrissen: werk van schrijvers wars van conventies, die het combineren tot kunst hebben verheven, schrijvers die zich niet door grenzen en hekjes laten weerhouden, maar hun eigen weg willen volgen.

Dan is het nu tijd om zelf op pad te gaan.

Joep van Ruiten, Emmen

Synopsis

In dit boek vind ie reisverhalen van Gerard Stout tegen het decor van het landschap van Drenthe, Groningen en Zambia. Ie kriegen een inkiek in de gedachtenwereld van de schriever. Hij gebruekt alles wat hij onderweg tegenkomp, vast kan pakken, en lös kan laoten.

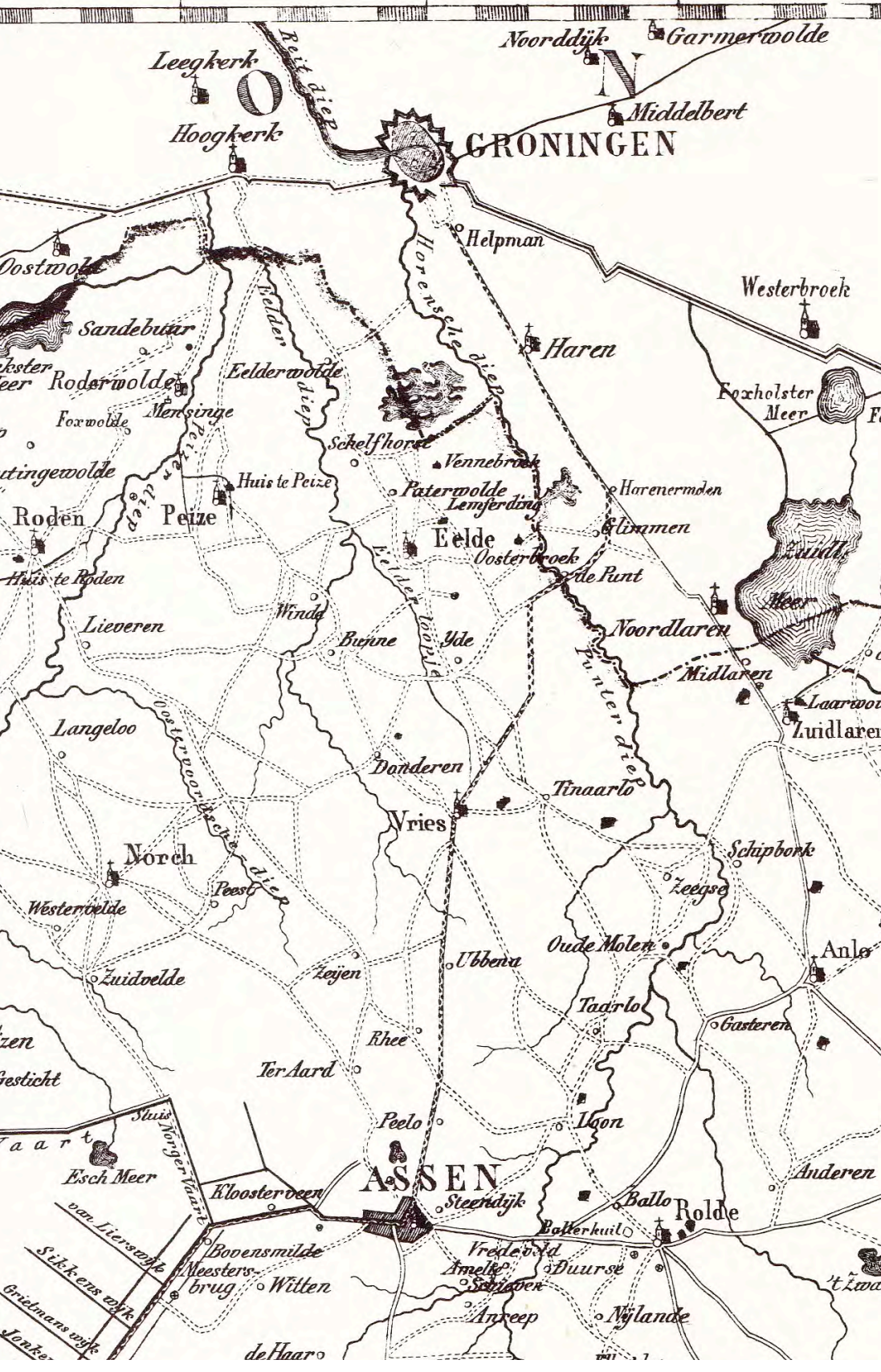
Hij giet, as grootvader, op stap met zien kleindochter. Opa lat de wereld zien an de naokomeling. Een vraog an opa met een begun van een antwoord an het ende van elke tocht. Seneca deud veur hoe het kan. Vaker as iens is de kleindochter – van alle leeftieden, van alle tinten – de baos, en zo heurt het.

In de verslagen en voetnoten vind ie verwiezings naor de Podagrysten en naor anderen die wat te zeggen hebben.

In de beschouwingen en de korte verhalen vind ie veul wat in de reisverslagen om verdieping vrag. Dit boek is, net as de andere ofleveringen, en uutneudiging zölf nao te denken en zölf an de reize te gaon.

‘Opa?’

‘As ie vraogen hebben, kuj het beste an het wark gaon. De tied zöch intied antwoorden.’

Paterswolde

‘Heeft opa ook een piemel?’¹

We fietsen naor *Potjewold*.² Het is zaoterdag. In *Paterswolde* zit de nering van Bakkerij DUNNEWIND. We binnen nog niet op de helfte van de zes kilometer die oens van het dagelijks brood scheidt. In *De Onlanden*³ is alles nat en gries. In de locht vanzölf. De natuur lat alle kleuren zien, veural bruun, gruuun en geel en alle variaties der tussen en der buten. Gries is ok een kleur. Naost mij fietst mien kleinkind. Ze hef beide handen an het stuur. Hard trappen huuft niet. Wij rieden elektrisch op de eco-stand. De wind – der is zowat gien wind, der is dunne wind – in de rugge. As ik niks zeg vrag ze vanneis: ‘Heeft opa ook een piemel?’

‘Ja,’ zeg ik, ‘opa hef ok⁴ een piemel.’

‘Ik heb geen piemel,’ zeg mien naokomeling. ‘Ik heb een clitoris.’

‘Ja,’ zeg ik met beide handen an het stuur. ‘Ie binnen een wichie. Ie hebben een kietelaar.’

‘Kittelaar, opa. Clitoris. Kittelaar.’

‘Opa maakte een grappie,’ zeg ik. ‘Een kittelaar is om te kieteln. Aj een kittelaar, clitoris, kietelaar, hoe ie het uutsteeksel ok numen wullen, kieteln, kuj lachen.’ Ik wul zeggen dat de clitoris een lachknoppie is, maar ik hold mij de mond. Mien naozaod⁵ tingelt met de belle. Ze wacht op antwoord.

‘Joen clitoris kuj nog veul plezier an beleven,’ zeg ik, ‘wees

1 Mooie titel voor dit boek. Goed voor aandacht en voor verkoop. (sik)

2 Paterswolde. In onbruik geraakt. Gelukkig niet op plaatsnaamborden.

3 Natuurgebied en waterberging tussen Peize en Groningen.

4 Op het tussenvoegsel (toegevend voegwoord) ‘ook’ in spreektaal is ooit iemand ook gepromoveerd.

5 Nazaat.

der zunig op.’ De leste woorden zeg ik veur ik der arg in heb.⁶

‘Je bent een lieve opa,’ zeg ze. ‘Een heel lieve opa.’

‘Zie ie die brune koeien,’ zeg ik. ‘Dat binnen Schotse hooglanders.’⁷ En dan zeg ik: ‘Ik vind joe een hiel lief wichie. Wat fijn dat ie met opa naor DUNNEWIND fietsen. Stoet halen en wat lekkers veur bij de koffie. Oma vindt dat ok hiel mooi.’⁸

We slaon rechtsof en rieden van de *Drentsediek* naor *Het Beeld*. ‘Kiek uut in de bochte,’ zeg ik. De straot is glad deur harfstblad en motregen. Uutkieken.’

‘Opa wil altijd dat ik oppas en uitkijk,’ zeg ze. ‘Ik kijk altijd uit en ik pas altijd op.’ Ik heur verontwaardiging, mij zo vertrouwd.

‘Niet altied,’ zeg ik. ‘Altied uutkieken huuft niet.’

‘Ik maakte een grapje,’ zeg ze. ‘Opa, ik maakte een grapje.’⁹

We stoppen op het bruggie over het *Eelder diepie*. Dat doen we elke maol as we naor *Paterswolde* gaon. Over de brugleuning bugen en spei in het water vallen laoten. Kringen in het water maken. Tegelijk, as het kan. De kringen krusen mekaar.¹⁰

‘Opa heeft een piemel en ik heb een kittelaar.’ Ze lat opnei spuug in het *Eelder diepie* vallen.

‘Zo hebben wij allemaol wat,’¹¹ zeg ik.

Aan de *Verlengde Boterdijk* stiet op een minibieb.¹² Elk kan veur niks een boek metnemen of een boek achterlaoten.

‘Mag ik het deurtje opendoen?’ vrag ze.

Ik zet mien fietse op de stander en ik wacht tot ze het deurtie van het haakie haald hef.

‘Maar weinig boeken,’ zeg ze, ‘deze keer liggen er maar een paar boeken.’

6Herhaling van woorden van mijn vader.

7Ontwijkend gedrag. Wat kan ik zeggen na zo’n compliment?

8Het compliment komt met vertraging.

9 Opa snapt enkel zijn eigen grapjes.

10Interferentie van golfpatronen. Beschreven door Christiaan Huygens. (1629-1695)

11 Uitdrukking om aan te geven dat ieder mens een eigen ongemak heeft. Aagje Blink, *Elkien mankeert wal wat*. Uitgeverij Bij Abel, Appelscha. 2019.

12 Kastjes bij particulieren voor brengen, halen en ruilen van boeken. www.minibieb.nl

Take a Book
Return a Book

LittleFreeLibrary

Charter Number
17722

www.littlefreelibrary.org

‘Is der wat veur joe bij?’ vraag ik.

Ik krieg gien antwoord. Ze pakt *Pluk van Petteflet* en legt het boekie weerom.

‘Deze heb ik al gelezen,’ zeg ze, ‘een beetje kinderachtig. Nu vind ik het boek een beetje kinderachtig.’

‘Aj older wordt,’ zeg ik veur ik der weet van heb, ‘vind ie alles kinderachtig wat achter joe lig.’

‘Opa maakt een grapje,’ zeg ze. Ze legt het boek terugge.

‘Opa maakte een grappie,’ zeg ik, ‘dat hej goed begrepen.’

‘En voor jou opa? Ligt er een boek voor opa?’

Ik kan kiezen uut een stuk of wat. Soms is der een goed boek veur niks met te nemen.

‘Ja,’ zeg ik, ‘disse.’ Ik laot heur het boek zien van SENECA. *Brieven aan Lucilius*. ‘Dit vindt opa een schier boek.’

‘Mag ik het lezen?’ vrag ze.

‘Alles,’ zeg ik. ‘Ie maggen alles lezen. Alles.’ Ik geef heur de *Brieven aan Lucilius*. ‘Hold maar evies vaste.’

Uut het mandtie achter op de fietse pak ik de tasse met boeken veur disse minibieb. SÁNDOR MÁRAI *Land, land!...*, HUSHANG GOLSHIRI, *Prins Ehtedjâb en andere Iraanse verhalen*, HARPER LEE, *Spaar de spotvogel* huuf ik niet langer in huus. Ik geef de boeken an mien kleinkind en zeg: ‘Leg ze maar in het hokkie.’

‘Heeft opa deze boeken gelezen?’ vrag ze. Ze gef me het boek van SENECA.

‘Nee,’ zeg ik, ‘opa hef disse boeken niet lezen. Misschien een paar bladzieden, maar, nee. Nee, de boeken leken mij niet interessant genoeg.’¹³

Ze kek mij met grote brune ogen an. Ik mut meer zeggen, ok al vrag ze niks.

‘Lezen,’ zeg ik. ‘Opa leest boeken om wiezer te worden. Boven wiezer.’

‘Grapje,’ zegt ze. Ze lacht. Ze kent mij wel een beetie.¹⁴

Ik stop SENECA in de tasse en we fietsen richting *Hooiweg*.

¹³ Lees van elk boek pagina 100 om het boek te beoordelen voor aanschaf.

¹⁴ Grapje over de woordspeling onderwijzer, onder wijzer en boven wijzer. Onderscheid tussen lichaam en geest.

‘De dahlia’s zijn gerooid,’ zeg ze. Een week eerder waren viefteen man met kratten, vörken, trekkers, karren en smartphones in de weer om de dahliaknollen op te graven. De bloemen hadden veur niks bluid, beter, enkeld veur de hommels en bijen de kleuren zien laoten. Gien corso. Covid-19 hef alles in de warre stuurd.

‘Ja,’ zeg ik. ‘Alle dahliaknollen in de schuur. Vorstvrij.’

‘Zonder koning,’ zeg ze. ‘Opa? Zonder koning?!’

Ik kiek bezied en grijns. Ach wat liekt mien kleinkind op mij.¹⁵ Ze begunt now al een kopie van mij te worden. As dat maar goed oflöp.

Achter verkeersdrempels lig tegen een boom een slordig varfd bredtie met *GITAARLES*, volgd deur een telefoonnummer.

‘Gitaar,’ zegt mijn kleindochter, ‘misschien was gitaarmuziek interessant toen opa jong was.’

Ik wacht. Zwiegen prebeer ik tot mien specialiteit te maken.

‘Muziek is net zoiets als praten zonder woorden,’ zeg ze.

Links is landgoed *De Braak* met een overzichtelijk doolhof. Vake heb ik daar wandeld, niks zeggend en dat is wat aans as niks zeggend.

‘Misschien zegt muziek veel meer dan woorden,’ zeg ze. Ik dèenk: ie bint wies veur joen older. Ik herken me zölf.

‘Als ik een liedje zing,’ zeg ze, ‘luister ik niet naar de woorden. En toch, en toch hoor ik...’

Ik kom niet te weten wat ze heurt. Ik vraag niet wat ze heurt. De vraoge komp te vroeg. Der is nog gien antwoord.¹⁶

Bij Bakkerij DUNNEWIND wachten we buten. Tied zat om een mondkappie veur te doen. As we an de beurt binnen¹⁷ bestel ik halve broden veur een week. Drentse brood in de lichte variant,

¹⁵ Ze herhaalt mijn republikeinse grapjes van *Vorst aan de grond* en *Vorstvrij*.

¹⁶Paul Valéry in *De avond met meneer Teste*. Wij zijn alleen bereid te antwoorden op vragen die vermoedelijk aanstaande zijn. Variant op als-danvragen. Ook zinloos.

¹⁷Binnen, bint = zijn. Op het zand: bint, op het voormalige veen: binnen.

waddenbrood van biologisch graan uit *Peest*. Alles wat wij eten komt uit de buurt. De winkel roekt naar appeltaart en kaneelkoeken. Als het wiche achter de toonbank vraag of der nog meer van neud is zeg mien kleinkind:

‘Eelderweelde, vind ik heel lekker.’

Stoet met suker, karamel en andere ingrediënten waar ik de naam niet van weet.

‘Drie Deense krakelingen en een Eelderweelde,’ zeg ik. Ik trek de pinpas.

We fietsen langs de *Hoofdweg* en slaan de eerste ziedweg in. Linksaf de *H. Dunantweg* op.

‘Waarom heet deze straat zo?’ vraag mien kleindochter.

‘Disse straat is nuumd naor een vakantieschip,’ zeg ik. ‘Een grote boot op de Rijn.’

Veur ik het liedtie¹⁸ zingen kan zeg ze: ‘Grapje van opa.’ Ze lacht.

Ik gnies.

‘Hier,’ zeg ik. Ik buug mien kop bezied, ‘hier woont de ontdekker en uitvinder van dwergautogies.’¹⁹

Ze stopt en stiet met de bienen an weerskaanten van de kinderfiets.

‘Maar dat is een dikke BMW,’ zegt ze.

Ik heur mien stem uut heur mond.

‘Kom we gaon wieder,’ zeg ik.

We stoppen bij de eerste picknickbank in *De Onlanden* en zetten de fietsen op de stander.

‘Wel op slot zetten.’ zeg ik. ‘Oenzelieveheer let niet overal op.’

‘Opa!’ zeg ze. ‘Opa.’

Ik heur “Opa houd op. Dat weet ik nu wel.”²⁰

18 Een reisje langs de Rijn...

19 Nobelprijswinnaar Ben Feringa voor zijn werk aan nanomotoren. Nano betekent dwerg.

20 Orthodox gelovigen met verzekering tegen inbraakschade, ziektenkosten, brand. “Vertrouw op God, maar zet je fiets op slot.”

Ze pakt de Deense krakelingen uut de puut. We eten zwiegend. As ze de leste hap neumen hef zeg ze: ‘Lekker, opa, dat was lekker.’

‘Kiek,’ zeg ik. ‘Brandganzen an het grazen.’ Ze kek mij an.

‘Ja,’ zeg ik, ‘hiel lekker.’

Ik was mien handen²¹ in het water van het *Eelder diepie*, veeg ze schoon an het grös en dreug ze met de zakdoek. Mien kleinkind zöt wat ze zöt en bewaart alles in heur hart.²²

‘Opa,’ zeg ze, ‘en waarom heb je het boek met de brieven uit de minibieb meegenomen?’

‘Kind,’ zeg ik. ‘Wat een goeie vraog van joe.’

Ik slao het boek open. Ik doe het weer dichte.

‘Kind,’ herhaol ik. ‘SENECA was een wieze man,’ en veur ze wat zeggen kan zeg ik: ‘Nee, SENECA was gien wiesneus.²³ Hij was een wieze man. SENECA had goed naodacht veur e wat zee.’

‘Net als opa,’ zeg mien kleinkind.

‘Nou...,’ begun ik. Ik bedenk mij betied. ‘Net als opa,’ zeg ik.

‘Grapje,’ zeg mien kleindochter.

‘SENECA,’ zeg ik. Ik strek de bienen. ‘SENECA schreef de brieven an zien beste vriend.’

‘Aan LUCILIUS,’ zeg ze.

‘Dat dachten mensen lange tied. An LUCILIUS. Maar later begrepen de lezers dat SENECA de brieven an humzölf schreef. SENECA was zölf zien eigen beste vriend.’

Mien kleindochter hurkt an het *Eelder diepie*. Ze wast heur de handen. Ik zie hoe ze heur handen an het grös ofveg. Ik til de kont op van de zitbank en haal de zakdoek uut de buuts. Intied ze de handen dreugt zeg ik: ‘SENECA dacht nao en dan kwamen vraogen bij hum boven. Wat is vriendschap? Waorum maak ik mij drok over dingen die ik niet verandern kan? Wat is liefde? Is opa mien echte²⁴ opa? En meer van die grotemensenvraogen.’

²¹In onschuld.

²²Maria, moeder van Jezus, bewaarde alles in haar hart. Zo veranderde het hart in een moordkuil.

²³Aanduiding – met negatieve connotatie – van een betweterig kind.

²⁴Biologische of literaire opa.

Ze luustert. Ze wet dat ik eernsachtig²⁵ bin.

‘SENECA had gieniend om de vraogen an te stellen. Hij schreef de vraogen op, en evies later schreef e de antwoorden op.’

‘Antwoorden op zijn eigen vragen?’ zeg ze.

‘Antwoorden op zien eigen vraogen,’ herhaal ik.

‘Waarom stelde hij de vragen als hij zelf de antwoorden al wist?’

‘Goeie vraag,’ zeg ik. Ik wacht. ‘Kiek die brandganzen komt disse kant op. Mooie zilverreiger wiederop.’

‘Opa!’

‘Vaak weet ie het antwoord, veur ie de vraag steld hebt, maar vaker as iens krieg ie het antwoord pas as ie eerst de vraag hardop steld hebt, of opschreven hebt. De vraag komp vaak eerder in joen kop as het antwoord. Het is asof de vraag de deure is. As de deure opengiet kuj het antwoord zien en heuren.’

‘Ik begriip niet alles wat je zegt,’ zeg mien kleindochter, ‘maar misschien snap ik straks wat je nu hebt gezegd.’

‘Zo is het maar net,’ zeg ik. ‘Opa zet de deure op een kier.’²⁶

Ze frommelt de papieren zak van de Deense koffiebroodties in mekaar.

‘An het ende van elke brief...’

‘Aan zichzelf...’

‘An humzölf. An het ende van elke brief schreef SENECA een goeie raod, of een uutspraak om wieder over nao te denken.’

‘Opa?’

‘Wij gaon naor huus, naor oma.’

‘Opa?’

‘Gedraag joe as een kind en doe asof alle kinder wies bint as een grote.’²⁷

25Oprecht.

26Dichtregel van Leonard Nolens. Gedicht *Kier*.

27Gedraag je (vrij en onbevangen) als een kind, benader elk kind als volwassene. Neem ze serieus in alles.

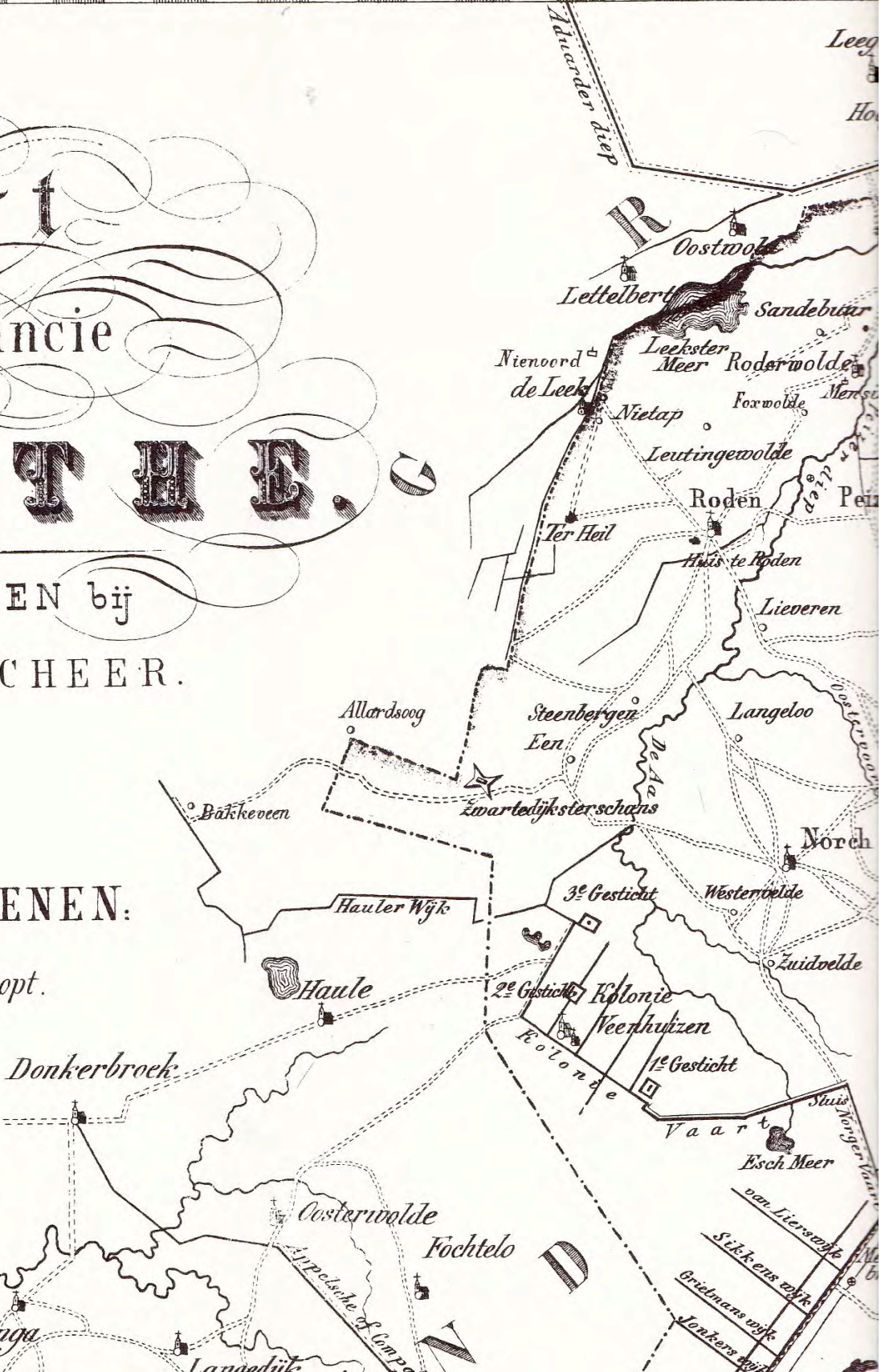
ANCIE THE.

EN bij
CHEER.

ENEN.

opt.

Donkerbroek

Leekstermeer

‘Kan opa ook vliegen?’

We staon op het bruggie over het *Peizer diep*. De straot heet *Moleneind*. Achter oens het tolhuusie. Veur 5 cent kun ie wieder met peerd en wagen. Wij rieden gratis deur het leven. Onder oens stroomt water hen zee. As het lang genogt duurt komp alles en iederien in de plas terecht. Met de stroom met. Op het talud stiet een visser in een gries pak. Een reiger met een vishengel. Wiederop rust boerderij Tichelwark, weeskindtie van Het Drentsche Landschap.

‘Kan opa ook vliegen?’ Ze wes naor boven. Blauwe lucht met hoge witte wolkenvegen. De hemel as roetveegpiet, maar dan met witte varf op een blauw canvas. Een zulvern vogel vlög veurbij.²⁸ De zun blinkert tegen het aluminium, twee witte strepen wiest naor het verleden.

‘Opa!’

‘Opa mus evies naodenken,’ zeg ik. Ze hef beide handen an de reling. Mien kleinkind kek onderlangs de bovenste stange. Goed in de varve. De stange. Het brugdek hef scheuren. Gave kinderhandties, nooit op de vingers tikt.

‘Opa kan ok vliegen...,’ zeg ik, ‘... doodslaon.’

Met dat ik dat zeg krieg ik spiet. Ik praot as mien va, niet as het kind dat ik was. Hoe makkelk is het om te zeggen wat ik as kind veurzegd kreeg.

‘Nee,’ zeg ze. Ze gef mij een por.²⁹ ‘Ik bedoel vliegen.’ Heur vinger wes naor de contrails³⁰ die langzaam verdwient.

28Peter Koelewijn. Als ik god was. ...en die zilveren vogel vloog voorbij samen met jou ver weg van mij, als ik god was,.

29Zachtmoedig duwtje.

30Condensatiesporen. Van de uitlaatgassen water en koolstofdioxide condenseert water(damp) naar vloeibaar water dat vervolgens bevriest. De ijskristallen reflecteren zonlicht. Broeikasgas CO₂ is onzichtbaar.

‘Vliegen, vliegen,’ zeg ik veur mij uut. Het is asof ik allent op het bruggie stao. Het verschil tussen vliegen en vliegen is zowat niet te heuren. De iene woord klinkt wat opgerechter as het aander. Het iene giet over doodslaon en het aander over de opvolger van de Zeppelin.³¹

‘Opa kun ok vliegen,’ zeg ik. Ik bin niet langer allent op de wereld. De visser haalt de hengel op en zweit met de stok hen veuren. De meeste vissen zwemmen in het midden, met de stroom met, as de mieste mensen. Koldbloedig.

‘Opa was een paar jaor older as ie now bint,’ zeg ik. ‘Mien eerste vlucht, dat heet luchtdoop, was van *Amsterdam* naor *Eelde*.

‘*Schiphol*,’ zeg ze. ‘*Airport Groningen*.’

Ik knik. Ik geef mien kleinkind altied geliek. Opvolgers van mij maggen³² het beter weten.

‘Luchtdoop,’ herhaal ik. ‘Maar mien eerste doop was met water.’

‘Opa!’

Ze wul der niks van weten. Mien rooms verleden. Geliek hef ze.

‘Ik was met een kameraod,’ zg ik. ‘We liften naor *Amsterdam* en we vleugen weerom. We hadden geluk. Oenze reservering was niet deurkommen, maar der was plek zat veur wie naor *Eelde* wol.’

‘Dat is nog steeds zo,’ zeg ze. ‘Plaats genoeg.’

Ik gao der niet op deur.

‘Opa, kwaojong nog, kun ok vliegen. Het duurde misschien een halfuurtie. Zo was ie op de grond, zo was ie in de lucht en zo was ie weer met de voeten op de grond. Het stelde niks veur. Opa kan der niet meer van vertellen.’ Ik laot de brugleuning lös en zet de elektrische fietse an.

‘Als opa er meer van vertelt, gaat opa liegen,’ zeg ze. Het

31 Luchtschip. Drijfvermogen gebaseerd op waterstofgas in een cilinder. De opwaartse kracht is gelijk aan het gewicht van de verplaatste hoeveelheid lucht. Analoog aan drijven van boten op water. Ook met helium (minder gevaarlijk). Graaf Ferdinand von Zeppelin. Eind 19e eeuw.

32 meugt, maggen = mogen.

wichie kent mij een beetje. Soms kent ze mij beter as ik mezölf ken. We rieden wieder en laoten het aander tolhuusie an de *Roderwolderweg* links liggen.

‘Hier,’ zeg ik, was vrogger een autokerkhof. Der is niks meer van te zien.’

‘Alles heeft een verleden en een geschiedenis,’ zeg ze. ‘Alles. Ook het landschap.’

Mien kleinkind is een wijsneus, maar dat zeg ik niet hardop. Domheid is niet heur sterkste kant,³³ dat zeg ik wel iens hardop; niet vake, maar vaak genoeg.

Ik wul vertellen van het kanaal, dat hier de naam *Vaart* hef, dat mèensen *Aan de vaart* woont en dat de vaart hier doodlöp, de *Vaart* is doodslagen, ok al is het water gien vlieg geliek. Niet alles wat mij deur de kop soest³⁴ zeg ik, een aander, en ikzölf zul der van in toezel raken.³⁵

We fietsen³⁶ zwiegend wieder tot de weg tussen *Roden* en *Nietap*. Ofstappen. Links kieken, rechts kieken, links kieken dan pas oversteken. We volgen disse regel een maol of zeuven veur we an de andere kaant van de straot binnen.

‘Links, en dan weer rechts,’ zeg mien kleindocher. Het is niet de eerste maol dat we dit pad nemen. Nao een zettie³⁷ kommen we bij het fietspad hen *Nietap*. Nao een toertie mindert ze vaort.

‘Opa, afstappen.’

We stappen af en lopen met de fiets an de haand het bossie in.

‘Dit is het *Vagevuur*,’ zeg ze. ‘Hier lagen soldaten van Bommen Berend.’

‘Misschien heb ie geliek,’ zeg ik.

We staon an de rand van een donkere plas water. Het is een pingoruïne met een lange geschiedenis. Iestieden en wat daornao kwam. Wat der an veurof gung is nog langer.

³³Paul Valéry in *De avond met meneer Teste*.

³⁴stream of consciousness.

³⁵In verwarring geraten.

³⁶We fietsen (voormalig veen) = we fietst (zanddrents)

³⁷poosje, korte tijd.

‘De soldaoten hadden geluk met het vagevuur,’ zeg ik. ‘In die tied was het klimaat kolder as now. De kleine iestied³⁸ was net begonnen. Wat zullen de mensen kleumd hebben.’ Ik heur mezölf praoten. Ik wul mezölf niet praoten heuren. As ik mezölf heur twiefel ik an alles wat ik zeg.

‘Opa hoeft niets te vertellen. Opa heeft de andere keren al heel veel verteld.’ Mien kleinkind stiet bij het bordtie met de vaderlandse geschiedenis van disse plas.

Vagevuur

In 2000 is het slib uit het vagevuur gebaggerd. Daarbij zijn ook veel van de oude stobben, die bij lage waterstand boven het wateroppervlak uitstaken, verwijderd. Bij een C-14 onderzoek³⁹ blijken de stobben van deze grove dennen 8000 jaar oud te zijn.

De dennen zijn zo’n 8100 jaar geleden gekiemd op het veen rondom de, toen qua omvang veel kleinere, plas.

Later in een natte periode, zijn de dennen verdronken. De stammen zijn door de brandstofzoekende mens weg gehaald.

De vast verankerde stobben zijn door veen overgroeid en daardoor geconserveerd.

Garnizoen op ‘het fort Vegevuur’ wordt genoemd in een resolutie van gedeputeerde Staten van Groningen van 8 augustus 1626. Later wordt het vennetje vagevuur genoemd.

De in 1921 opgerichte Vereniging tot Behoud van Natuurschoon Nietap en omstreken koopt op 9 december 1924 het vagevuur bij publieke veiling van de erven Pel voor Fl. 1920. De VVV’s van Roden en Leek gaven financiële steun.

Ik gao naost heur staon. Ik leg een hand op heur scholder. Ze

³⁸De Kleine IJstijd begon rond 1430 en duurde tot halverwege de negentiende eeuw. Gemiddeld lag de temperatuur in ons land zo’n 1 tot 2 graden lager dan nu.

³⁹Radio-actief verval van koolstof-14 isotoop. Na de dood van het organisme neemt het gehalte C-14 af (geen uitwisseling meer met de omgeving). Het percentage C-14 is een maat voor de tijd sinds de dood.

dreit heur heufd en kek mij an. Donkerbrune ogen met een lachie.

‘Of wil opa een vlieg doodslaan?’

Ik vuul heur kinderarm om mien middel. Water lös in de ogen, as mien moeder zee. Appels die van bomen valt, giet deur mien kop.

‘Opa!’ Ze pakt mien hand vast en troont mij naor de rand van het duistere water. De venige grond sopt onder de schoenen.

‘Tegelijk,’ zeg ze.

We speien tegelieks in het stille water. Nee, zo, van de kante, kuj gien kringen speien.

“Vliegen,” zeg ze, ‘als we konden vliegen als een helicopter konden we van boven spugen en mooie concentrische kringen maken.’

Nargens een bankie om op te zitten. We speien andermaal, maar het is niet beter as de eerste maal. Ik drei me om en loop naor de fiets. Ik druk op de dashboardknopie. Stroom zat.

‘Opa kun ok vliegen,’ zeg ik. ‘Opa vleug hen *Afrika*.’

‘*Afrika*,’ zeg mien kleindochter. ‘Verklaar je nader. *Afrika* is een continent.’

‘Met aander lu vleug ik van *Mongu* in *Western Province* naor de overkaant van de *Zambezi*.⁴⁰

‘Naar *Kalabo*,’ zeg ze. Ze kent het verhaal.

‘*Kalabo*,’ zeg ik, ‘was een dorp aan de rivier.’⁴¹

‘De *Luanginga*,’ zeg ze.

‘De piloot zee: “We will fly at an altitude of five kilometers.”’

‘Nee,’ zeg ze, ‘het waren voeten; feet. Five hundred feet.’

Now mag ik weer.

‘Fifty feet.’ Ik lach. Naor de overkant van de *Zambezi* was een hanentree.⁴²

40Voorheen Barotseland, Zambia. 1975.

41Dorp aan de Rivier is een streekroman van Anton Coolen die in 1934 uitgegeven is door Nijgh & Van Ditmar te Rotterdam. Het bandontwerp en de tekeningen zijn gemaakt door arts Hendrik Wiegersma. Het boek verhaalt over het wel en wee in het dorp Lith en hoe alles verandert, onder meer ten gevolge van de Maasverbeteringswerken.

42Hemelsbreed ca. 25 km.

‘We gaan verder. Er ligt nog een oneindig lange weg voor ons,’ zeg ze. ‘Het verhaal van de Rolls Royce motoren van het vliegtuig vertel je volgende keer. On the road again.’

Zigzaggend komen we in *Nietap* dat vaste zit an *Leek*. Het leste dorp is *world famous* deur de prei.⁴³ Prei is de grens tussen *Groningen* en *Drenthe*. Vief auto’s en vief fietsers, zowat allemaal elektrisch.

‘Wat is het druk, opa.’ Ik heur mezölf.

Heerenhuus, of is het een havezathe of een kasteel, *Nienoord* lig an de andere kant van de gracht. Nee, we gaon niet over de ophaalbrug. Het restaurant is dichte. De bewoonde wereld is eigendom van micro-organismen.

We fietsen mooi naast mekaar. Der is ruimte zat. Om oens hen menselijke natuur; alles is *man made*. Wij ok. We zwiegen, dan verstaon we mekaar beter.

In *Midwolde* stoppen we veur de kerk.

‘Wul ie binnen kieken?’ vraog ik.

‘Wij hebben de kerk al driemaal van binnen en van buiten bekeken. Ik hoef niet meer. Ik ken de marmeren sculpturen. Ik weet van het geslacht VAN EWSUM. Pracht en praal en levende geschiedenis in wit marmer. Een speciale kerkbank voor de heersers, weldoeners en uitbuiters van de streek. Als het aan mij ligt, en ik weet opa dat het aan mij ligt, fiets ik liever verder door de vrije natuur die helemaal niet vrij is.’

Het volgende kerkie is in *Lettelbert*. Klein, ienvoldig en een klein torentie met geregeld wark van kunstenaars, met evenveul bezuuk as bij de zundagse preek. Het kerkie stiet op een grafbult. Bij hoog water holdt elk de voeten dreuge. We stoppen niet. Votjaagd deur een te kleine grasmaaier met een te grote kerel der op. Lawaai is hier endemisch met de A7 wiederop. Nargens is nog stilte. En as het buten stille is, heur ik woorden en zinnen in mien kop. Een medische term weet ik der niet veur. Ik zul het woord ok niet zeggen as ik het wus.

Net veur het viaduct over de snelweg nemen we de ofslag.

⁴³Leek is Engels voor prei.

‘Kijk,’ zeg mien kleindochter, ‘hier woont een erkend preparateur.’

‘Hier kuj dooie vogels op laoten zetten,’ zeg ik. ‘Of een dooie vos of dood knien.’ Nee, nooit praot ik over dooie poes as vrouwlu in de buurt bint. Ok as der enkelt manlu binnen heur ie mij niet over een dooie poes. In de tuun heb ik een hekel an limtige poezen. Moordenaars.

‘Opa.’ Ze stopt. We staon in de berm met rottend blad en geelgruun grös. In de sloot lig nog meer blad en een veurraad ofweide takken.

‘Kun je ook een mens laten opzetten? Ik bedoel prepareren,’ vrag ze. An heur gezicht zie ik dat ze eernschtig⁴⁴ is. Ik moet het niet bedarven met mien eerste antwoord. Ik wacht tot mien humor, mien grappie veurbij giet.

‘Twee- driehonderd jaor leden waren der zowat gien ziekenhuzen,’ zeg ik. ‘Gieniend wus waor mensen ziek van weuren. Sommigen dachten dat ziekte kwam van stank, van voele lucht. Andern waren bang veur witte wieven en heksen.’⁴⁵

‘De kwakzalvers met hun zwarte gewaden en snavelneuzen van zwarte stof tegen de stank,’ zeg ze. ‘Gezichtmaskers.’

Ik knik. ‘Pas veul laoter gungen dokters in mensen snieden om de oorzaak van ziekte en ongemak te vinden.’

‘Chirurgen en barbiers zaten in hetzelfde gilde.’ Ze hef goed oplet.

‘Het duurde merakel lang veur de mensen een beetie vertrouwen kregen in artsien. De miesten geleufden in de ningtiende eeuw liever kwakzalvers en piskiekers.’

‘Dat is nu ook nog zo,’ krieg ik as antwoord. ‘Homeopaten, dansleraren.’ Ik knik, maar ik gao mij niet verdedigen. Het is niet mien schuld en ok niet mien verantwoordelijk om heksen en tovenaars te bestrieden.

‘Maar,’ zeg ik intied ik naor het bordtie ERKENDE PREPARATEUR knik, ‘zul ie opa in huus hebben wullen. Ik miene as ik der niet meer bin? Opgezet?’

We staon dicht genogt bij mekaar. Ze gef mij een por in de

⁴⁴Oprecht.

⁴⁵Reis door Drents erfgoed in alle delen.

zied. As ik mij buge krieg ik een kussie op de wange.

‘Opa,’ zeg ze. ‘Opa is altijd bij me, ook als ik niet bij opa ben.’

Ze zeg niet dat ze mij niet as mummie in de kamer wul. Nee, as het an mij lig kom ik niet in dode lijve in een stoel in de veurkamer of in het bedde van wie dan ok.

‘Dankjewel,’ zeg ik. ‘Dankjewel dat ik altied bij joe wezen mag.’⁴⁶

We rieden over de weg langs de snelweg. Links de knorrende beesten⁴⁷ en rechts achter draod en diek beheersvee van het *Grunneger Landschap*.⁴⁸ Drie kilometer lang huven we niet praoten. Zölfs mien bottenas begeer ik na verbranding van mien stoffelijk vershot niet op een bossem⁴⁹ in een kamer en ok niet in het Drents Archief.⁵⁰ Brettie der bij: *De schriever is tot as weerommekeerd. Veur 100 euro een amulettie met ien gram van zien as. De opbrengst is veur een goed doel*. Nao de crematie blef zowat 1500 gram over. Mien va zee dat ik zwaore botten had, bijkaans wat meer as anderhalve kilo nao verbranding. En een harde kop. Tel uut joen winst.

De jachthaven van POOL is ok dichte. We huven⁵¹ nargens opsteken.⁵² Halfweg naor *Roderwolde* slaon we linksof. Het is een smal padtie deur *De Onlanden*. Niet veur fietsers. Het riet stiet hoog an weerskanten van het pad. We binnen onzichtbaar.

‘Opa.’

We stoppen veur het hoogholtie, een klein bruggie. Ik zeg niks.

‘Opa. Stil.’

We staon zwiegend en stille naost mekaar. Ik kiek heur an. Zij kek mij an. We glieden in mekaar as binnen we ien en

46Ede Staal, lied: Zelst doe altied bie mie blieden, lutje wicht?

47Boektitel van Bordewijk. Knorrende beesten zijn in dat verhaal auto’s op een parkeerplaats in de duinen.

48Het Groninger Landschap is een van de 12 Provinciale Landschappen.

49Schoorsteenmantel. Bossem, enkel nog gebruikt in literatuur.

50Veel van mijn oorspronkelijk schriftelijk werk bevindt zich in het Drents Archief in Assen. Mijn as wil het archief niet.

51huven (voormalig veendrents), huuft (op het zand). Hoeven, nodig zijn.

52aanleggen, pauzeren.

dezölfde. Ik kiek met heur ogen. Zij kek met mien ogen. Ik
heur met heur oren. Zij heurt met mien oren.

Toooet. Toooet. Argens, waarargens röp de roerdomp.
Toooet. Toooet.

‘Kan opa ook vliegen?’

‘Opa kan ok vliegen mien kind.’

‘Opa?’

‘Kind. Laot joe deur gieniend joen dreumen ofpakken.’

Zuidlaren

‘Zegt opa ook sorry?’

We rieden deur de *Mevrouw Bähler Boermalaan*⁵³ in *Paterswolde*. De rotonde bij de vliegveldwijk lig achter oens. Nee, disse maol heb ik mien kleindochter niks zegd over de neibouw in de jaoren ‘50. Ze wet alles, as ze goed luusterd hef, over piloten en instructeurs die uut *Brabant* onvrijwillig naor vliegveld *Eelde* mussen. Schiere huzen bij mekaar, en een kerke. Zowat alle huzen binnen onder handen neumen, renoveerd of ofbreuken. Het was een mooie plek met architectuur die verschillen in rang zien leut. Rijgieshuzen veur het gewone volk, instructeurs en piloten in twee onder ien kap. Ik zee de veurige maol nog tegen mien kleindochter: ‘Kiek, de huzen binnen spiegeld. De veurdeuren naost mekaar. De wc grenst an de pot van de burenen.’⁵⁴ Nee, ik zee niet: ‘Samen kakken en gelieks deurspulen.’ In de loop van de tied heb ik bijleerd. Beschaving is mien diel as ik de kop⁵⁵ der bij hold.

‘Opa?’

We gaon links en nemen het fietspad naost de diepe sloot zunder water. Aj⁵⁶ hier inkukelt kuj⁵⁷ zo maar op de begraafplaots an de andere kant van het pad belanden. Schiere plek om te liggen. We fietsen achter mekaar. Zij veur, ik achter.

53Gesina Boerma, ook Gesina Bähler-Boerma, (Assen, 14 juli 1874 - Eelde, 21 oktober 1953) was een pionierster in Nederland op het gebied van het dorpsshuiswerk. Zij stichtte het eerste dorpsshuis in Nederland in de Drentse plaats Paterswolde.. Leven en werk. Boerma werd in 1874 in Assen geboren als dochter van de Groningse herenboer Alje Luitjes Boerma en Wabina Albers Klunder.

54Cynthia The, *Wederopbouw in Drenthe*. Ter Verpoozing 2016.

55Mijn hoofd. Bij vermoeidheid en dronkenschap komt de oude geest uit de fles.

56Als je.

57Kun je.

Mien kleinkind wet de weg in het leven. Rechts in het bos is het statige pand van de *Vosbergen*⁵⁸ met muziekinstrumenten in een klein museum. Koffie, thee, limonade en muziek slaan we over. Het is de tied van het jaor om veur onderweegs eigen schoft⁵⁹ met te nemen. Op de plek waar we de *Vosbergen* verlaoten blef ze staon.

‘Opa?’ Ze hef de stemme van mien moe. “Hoe vake moet ik het joe nog vraogen?”

‘Dommiet,’⁶⁰ zeg ik. Ik wies naor een knik in het fietspad. Halfweg het *Noord-Willemskanaal*⁶¹ stiet een holten bank, ‘we gaon daar zitten.’

‘Kind,’ zeg ik zunder de mij vertrouwde intonatie van neerbugendheid, ‘kind, joen opa hef jaoren op bevel sorry zegd.’

‘Op bevel?’ vrag ze, ‘wie dwong je om sorry te zeggen?’

As ik glimlach en de kop zachties hen en weer schud, zeg ze.

‘Opa laat zich door niemand de wet voorschrijven. En dan? Sorry op bevel? Of was ik toen nog niet geboren?’

‘Der is niks op tegen om joen ongeliek te bekennen,’ zeg ik. ‘As ie der achterkomt dat ie verkeerd keken hebben, of niet goed luusterd hebben. Misschien heb ie niet goed begrepen wat ie lazen. Dat kan allemaol. Achternao kuj⁶² dan denken: Oh zat dat zo.’⁶³

Ik wiest naor de peerden an de bosrand van de *Vosbergen*. Ze binnen wied vot, maar ik zie alles nog zunder brille⁶⁴ en zunder verrekieker. Veur mij gien halve maonties in de glazen.

58Vosbergen is een landgoed bij de Drentse plaats Eelde. In het gebied bevinden zich onder andere een grafheuvel, een pinetum met het graf van het echtpaar Kraus-Groeneveld en het Museum Vosbergen met oude muziekinstrumenten.

59Lunchpakket. Schaft.

60Straks, binnenkort.

61Het Noord-Willemskanaal is de scheepvaartverbinding tussen de Drentsche Hoofdvaart ten westen van Assen en de stad Groningen, ongeveer evenwijdig aan de A28. Het ligt in de provincies Drenthe en Groningen. Het kanaal is 38 km lang en heeft een diepte van 2 m.

62Kun je.

63Goh (God), zat dat zo?

64Brille betekent ook: helder inzicht, klaarheid.

‘Ik kan zeggen dat daor drie merries lopen, maar as ze dichterbij kommen blikt het misschien dat het drie hengsten binnen.’

‘Of twee hengsten en een merrie,’ zeg ze.

‘Of...’

‘Of twee merries en een hengst,’ is ze mij veur. ‘Vergissen is menselijk.’

De peerden blieden wiet vot. We heurt “Moi”. Twee vrouwlun en een man rieden oens veurbij. Alledrie op een eugie,⁶⁵ een damesfiets.

‘Twee mannen en ien vrouw an de reize,’ zeg ik.

‘Nee opa, twee dames en een heer,’ zeg ze.

‘Sorry kind.’

Ze nemp twee appels uut de tas.

‘Doe mij maar een Bramley,’ zeg ik.

‘We hebben enkel Elstars meegenomen. Dat weet opa wel. Opa!’

Het uitroepteken wul zeggen dat ik opholden moet⁶⁶ met mien spellegie. Ze wul eernsachtige antwoorden op heur vraogen. En zo moet het ok.

‘Opa,’ zeg ik, ‘was niet van de aander karke.’⁶⁷ Opa was van de ienige echte waore kerk. De roomse.’

Ze nemp een hap uut de appel. We zitten in het paradijs tussen *Vosbergen* en *Noord-Willemskanaal*, as zaten we onder een boom tussen *Eufraat* en *Tigris*.⁶⁸ Ze kek der bij asof ze zeggen wul: Krijgen we dat verhaal weer!

‘Ik had joen older,’⁶⁹ misschien wat jonger, misschien wat older. Elke zaoterdag, misschien niet elke zaoterdag, maar wel vake, gung opa hen biechten. Tegen de pastoor, in de oorties van God, mus ik vertellen wat ik verkeerd daon had. Sorry. Biechten was het sorry in die tied van blinde gehoorzaamheid.’

65Ooi, vrouwelijk schaap.

66moet ophouden.

67Hervormde en vooral gereformeerde kerk. Karke is kerk in Hoogeveen. In die regio o.a. langgerekte klinker a. Aander karke.

68Locatie van het bijbelse Paradijs; nu Iran-Irak. Hof van Eden. Zie ook Deel V. *Reis door Drents erfgoed*. Abadan.

69leeftijd.

Ze wet het wel, maar ze vrag: ‘En wat had opa verkeerd gedaan?’

Ik biet in de Bramley, die een Elstar is.

‘Zunde,’ zeg ik, ‘ik biechtte elke zunde die ik verzinnen kun. Mien va, now zul ik zeggen, mien vader, zee: “Zunde is een old wief botter an de kont smeren en zölf margarine eten.”’ Ik sloek het stuk appel in ienmaol deur. Nee, dat had ik niet zo zegggen wuld. Ik gooi het klokhuus over mien scholder in het bos; veur de adders en ringslangen in het pauperparadies.

‘Sorry,’ zeg ik. ‘Ik zeg het merakel plat.’

‘Opa hoeft bij mij niet te biechten,’ zeg mien kleindochter.

We staon stille op de brugge over het *Noord-Willemskanaal*. Op elke brugge die we in de muut komt staon we stille. Bij elke brugge denk ik an de *Styx*, de dooienrivier. Van de iene kant naor de aander. Alles wat west hef lig achter mij en komp nooit weerom.

Ik buug over de reling. Het wichie naost mij stek heur heufd, kop wul ik niet zeggen, onder de stange langs. Tegelieks laoten we spei in het onrustige water vallen. Niks gien kringen.

‘Kom we gaan,’ zeg ze. We gaon.

Links stiet de *Witte Molen* met de wieken in de feeststand. We glieden zunder trappen de helling naor beneden. Boven oens raost verkeer over de A28 van daor naor nargens en weerom. Elektrisch komen we boven het maaiveld. Wiederop is een bruggie over de *Drentse A*. Nee, we speien vandage niet vanneis in het water. Rechtsof gaon we tussen snelweg en plasse water. Hier liggen misschien nog resten van een bommenwarper of van een jachtvliegtuug uut mindere tieden. De an- en ofvliegroute van *Eelde*. Elk gat hef zien geheimen.

Links, rechts en evies later fietsen we naost mekaar op de *Ydermade*.

‘Opa houdt niet van honden,’ zeg ze. Links stiet een pension veur verweesde huusdieren.

‘Nee,’ zeg ik, ‘opa is allergies veur honden en katten.’

‘Opa is bang,’ zegt ze.

‘Je hebt geliek,’ zeg ik. Ik geef mien kleinkind altied geliek.

Kan ze later sorry zeggen as ze heur vergist hef. Ik huuf gien scharprechter weden, niet veur pekelzundes⁷⁰ en ok niet veur andere zundes.

Rechts maakt verkeer en keuze veur *Assen* of *Zuudlaren*. Links stöf een geelblauwe trein naor *Groningen*.

‘Daar stond de gekaapte trein,’ zeg ze. Ze wet dat het landschap de geschiedenis van het volk – ik zeg niet *oeze volk*⁷¹ – hiel goed bewaart.

‘Onze hele historie is aan het landschap af te lezen, voor wie er oog voor heeft,’ zeg ze, ‘voor wie de grammatica en syntaxis van de wereld heeft leren begripen.’

‘Veur wie neisgierig is naor de wereld,’ zeg ik.

‘Opa! Dat had ik willen zeggen. Voor wie nieuwsgierig is naar de wereld, niet alleen wat het land aangaat, maar ook wat de lucht, het water, het vuur en de geestdrift en de betrokkenheid van mensen en dieren aangaat.’ We staon veur de onbewaakte spoorwegovergang. We stappen altied af. Er kan nog een trein komen. Altied komp der nog een trein.⁷²

‘Opa, de rails liggen er al,’ zeg ze.

Ik lach, een beetie zunig, maar toch; ik lach. Twee treinen laoten we veurgaon, dan steken we over.

‘Links of rechts?’ vrag ze.

‘Ie maggen het zeggen,’ zeg ik. Ze zeg niks.

We gaon links over het fietspad naor *Zuidlaren*. We stoppen op het bruggie over de *Drentse A*. Mien kleindochter leunt over de lage leuning. Stevig achterwark, denk ik, as ie groot binnen krieg ie een stevig achterwark.

‘Nee,’ zegt ze, ‘geen kringen. Dit water gaat naar *De Punt*. Hier komt ons drinkwater vandaan.’

‘Zo is het maar net,’ zeg ik.

‘Spuug niet in de bron die je voedt.’⁷³ Daor kan ik het met doen.

⁷⁰Onbenulligheden.

⁷¹Archaïsche uitdrukking voor Ons Volk. Volk: benaming van directe familie. Beetje besmet geraakt in getinte tijden. Zie ook *Poze* 17 (mijn web).

⁷²Quizvraag: Hoe laat vertrekt de laatste trein uit Assen? Voorlopig nog lang niet.

⁷³Heb geen kritiek op je werkgever. Op degene die je verzorgt.

An het ende van het fietspad lig een groot heideveld. De blau is veurbij.

‘Sangen,’⁷⁴ zeg ze, ‘betekent paars.’ Ik knik. We rieden achter mekaar naor het zuden. Meer lu bint op pad. Blaffen⁷⁵ huuft niet. Elk zôt de ander. Elk redt elektrisch met evenveul vaort op de kette.⁷⁶

Het fietspad giet wieder langs een zandpad. Omhoog en omleeg, kronkelpadtie langs de flood plain⁷⁷ van de *Drentse A*. Vieftig bunder,⁷⁸ zo heet dit bossie. Wiederop is een camping, wiederop staon huusies veur de gewone man om in te recreëren nao hard wark, of nao een echtscheiding.

Het leste diel an het fietspad giet langs een escarpment,⁷⁹ een steile helling as van de *Grand Canyon*. In de diepte staon twee peerden met de kont naor de wind.

‘Voorzichtig opa!’

Met af en toe een tik over de vingers van overhangende takken spoeden we oens naor beneden. Drie meter lager eindigen we op het karrepad. We binnen zowat weerom op het asfalt.

‘Tarmac,’ heur ik. ‘Macadam en tarmac.’⁸⁰ Ze wet alles nog.

‘Dennenoord,’ zegt ze, ‘was in de tijd van opa, vroeger, een gekkenhuis. Nu heet het psychiatrische inrichting. Andere ‘gekkenhuizen’ stonden in *Franeker* en in *Wagenborgen*.’

Wat kan⁸¹ ik zeggen?

‘Vroeger, in jouw tijd, werden gekken opgesloten. Nu niet

74Enkel nog in literair Drents gebruikt.

75Bellen (Duits) = blaffen.

76Snelheid op de (fiets)ketting.

77uiterwaarden.

78Bunder = hectare (10.000 m²). Natuurgebied Vijftig Bunder. Vijftig Bunder is een klein heidegebied omzoomd door bosjes op de flank van het beekdal van de Drentse Aa. U vindt hier dop- en struikheide en prachtige planten als gevlekte orchis, valkruid en klokjesgentiaan.

79afgrond.

80Macadam van wegenbouwer MacAdam. Grof en fijn grint, later met teer verbeterd. Tar MacAdam.

81In plaats van *moet*.

meer. Tegenwoordig lopen gekken vrij rond in de maatschappij en gewone mensen, je mag ook *normale* zeggen, laten zich vrijwillig opsluiten om niet verward te raken.' Ze giet wieder. 'De maatschappij is een open inrichting geworden. Het abnormale is algemeen geaccepteerd geraakt. Het gewone is bijzonder, zo bijzonder dat niemand er dagelijks mee in aanraking wil komen.'

'Wormen en maden,' zeg ik.

'Normen en waarden zijn veranderd, en niet altijd ten goede. Opa.'

We wachten tot we de straot over kunnen. Elk wul met de auto naor *Zuidlaren*, of er weer uut. We wachten. Links kieken, rechts kieken, links kieken.

'En over het instituut voor medicijnonderzoek vertel ik later,' zegt ze. 'En ook over de synagoge en de verdwenen joden in *Zuidlaren* kom ik later te spreken. Niet alles tegelijk.'

Het fietspad bög naor rechts. We rieden deur de tunnel onder de N34. Geliek rechtsof. We aosemen de lucht van de bossen rond *Schipborg* en *Zeegse*. Ok bij café *De Drentsche Aa* kunnen we niet terechte. Alles is op slot.

'Wat een verademing.' Mien kleindochter.

We schoften op een bankie bij de *Kymmelsberg*.⁸² Mien kleinkind rent de barg op. As ze boven is zweit ze. Ik moet rechtop zitten gaon en lachen. Ze nemp een foto. Nee, disse reize gao ik niet vergeten, al maakt een foto vergeten makkelijker. Wat vastlegd wordt verdwient uut het geheugen.

'Stoet met gebakken ei, stoet met rookvlees, met keze. Koffie uut een flesse met de krant van gister der om hen. De tied dat kranten de maatschappij, het volk op temperatuur huulden. Een bakkie met blauwe droeven, een perzik, een banaan en een halve dreuge worst.

Het *Anloër diepie*, de *Gasterense duinen*. Nee, ik maakte in die tied gien foto's. Had ik maar foto's maakt, dan kun ik vergeten.

⁸²De Kymmelsberg is een heuvel van stuifzand in het dorp Schipborg. Genoemd naar landeigenaar familie Kymmell. Voor uitstapjes.

Biechten deud ik al lange niet meer. Sorry kwam mij niet over de lippen.⁸³

We stoppen bij een hek. Onder de bomen lopen exotische runderen met een andere taal en ander gewoonten as inheemse schaopen om het grös kort te holden. Hier stun ik met die andere vrouw. Hier. Zinloos. Zunder zinnen, of juist met meer zinnen as ik gebruiken kun. Meer zinnen as ik met mien verstand ankun. Op disse plek, op het voetpad langs het *Anloër Diep* begunde het mij langzaam te dagen. De uitspraak van SPINOZA kende ik al. In een café met die name stun een buste van BARUCH SPINOZA⁸⁴ op een sokkel. In gold graveerd: De rede kan de hartstocht overwinnen, doordat zij zelf tot hartstocht wordt. Zinnigheid, geilheid as de lu hier zeggen, verduustert het verstand. Ach, instee van geilheid zul ik liever een ander woord gebruiken; verliefdheid, maar dat woord ken ik niet uut mien kinderjaoren.

‘Spijt,’ zegt mijn kleindochter, ‘spijt opa, is een zinloze emotie.’

Misschien, zeker, zee ik dat eerder op disse plek. Het landschap, het weiland, de stroeken, de bomen, achter oens de heide en zandverstoefings hebben die woorden in het heufd van mien kleindochter vastlegd. Elke maol as ze hier komp, ok as ik der niet meer bin, zal ze zeggen ‘Spiet, opa, spiet is een zinloze emotie’.

We staon op het bruggie over het *Oudemolensediep*. Mien kleinkind kek mij an. Ik knik. Ze lat spei in het water vallen. Ik leg mien hand op heur scholder.

‘Opa?’

‘As de filosoof zee: der bestiet enkelt klein geluk.’

⁸³Minnekinnezinne. Ria Westerhuis en Delia Bremer *Minnezinne*. HDB.

⁸⁴Benedictus de Spinoza of Baruch Spinoza (1632 - 1677) was een Nederlandse filosoof, lenzenslijper, politiek denker, Bijbelonderzoeker, taalkundige en wiskundige uit de vroege Verlichting. Hij was van Sefardisch-Joodse afkomst.

Zambia

Kalabo

‘Kan opa ook lachen?’

We zitten naast mekaar op de bank. Mien kleindochter en ik. Op een bijzettaofeltie liggen plakboeken uut een duuster verleden,⁸⁵ al mag ik dat niet hardop zeggen; donker *Afrika*. Een multiband met een oranje plestieken omslag. De eerste bladziede, het kan ok de tweede weden, of de derde, of de vierde – elk verhaal begunt op de bladziede waar het begunt en dat is elke maal anders – lees ik mien naam in een krantenknipsel.⁸⁶

‘Opa?’

‘Opa,’ zeg ik, ‘opa hef wat meer tied neudig om een antwoord op joen vraag te vinden. Heb ie geduld?’ Ik trek mien mond in een lach, dat kan ik hiel goed; lachen as het vraogd wordt.

‘Ik heb evenveel geduld als opa,’ zeg ze. Mien kleinkind leunt tegen mij an. Ik weet genogt. Gedrevenheid zit in degenen⁸⁷ die der in de chromosomen met behept bint.

Mien naam stiet groot in de krant. Oenze dorpgenoot giet naor *Zambia*. Gieniend wus waar dat land lag. In die jaoren was het bezunder as iene het laand utgung. Zwarties⁸⁸ helpen. Missionaris speulen in een ander land, wied vot van oens land - waar zwarten nog aal negers heetten. An de ander kante van de evenaar woonden Afrikaanties. Ok dat woord was besmet. Afrikaanties stunden om het huus van mien va en moe. Woestijnkleurige bloemen goed om zwarte mollen uut de tuun te weren. Afrikanen kenden we niet in die tied. Neger kenden we van het liedtie van tien kleine negerties. Alles gung

⁸⁵In het Drents Archief in Assen.

⁸⁶Gerard Stout gaat lesgeven in Zambia. *Emmer Courant*, 3 mei 1975.

⁸⁷de genen.

⁸⁸Destijds een denigrerende benaming. Neger was als aanduiding veel neutraler.

zien natuurlijke gang met verkleinwoordties.

Tien lutje Grunnegers

Tien lutje⁸⁹ Grunnegers dy leupen in de regen,
Ain is dood regend, dou hadden wy nog negen.

Negen lutje Grunnegers dy leupen laangs 't daip, (de gracht)
Ain gliste in 't daip, dou hadden wie nog acht.

Acht lutje Grunnegers dij stonden maal⁹⁰ te beven
Ain het zuch dood beefd, dou telden wie nog zeuven.

Zeuven lutje Grunnegers dy zaten op een fles,
Ain gleed deur haals in fles, dou waren der nog zes.

Zes lutje Grunnegers dy aten plak old wief,⁹¹
Ain stikte in kouk dou hadden wie nog vief.

Vief lutje Grunnegers dij sloekten koppel aier,
Ain stikte in 'n aai, dou telden wie nog vaaier.

Vaaier lutje Grunnegers dij daansden om zoepenbrij,
Ain zoop te veul van brij, dou hadden wie nog drei.

Drei lutje Grunnegers dij doken van daipdraai⁹²
Ain verdrunk in zuite wotter, dou waren der nog twaai.

Twaai lutje Grunnegers dij vochten om een stain,
Ain kreeg een klap veur kop, dou was der nog moar ain.

Ain lutje Grunneger dij.....⁹³

89 kleine.

90 Gek, mal.

91 koek, Grunneger kouke.

92 Draaibrug over een diep, kanaal.

93 Over aftelversjes. Onlangs zyn er 25 kuikens doodgeregend (of gehageld.)

‘Opa.’ Ze legt heur hand op mien knei.⁹⁴ ‘Neem mij mee op een reis door *Barotseland*. Vertel mij wat je nog weet van je jaren in de tropen.’

Ik vuul de ander hand op dezölfde knie. Anraken, ik laat me niet geern raken en anraken. “Blief van mij of” schrouwt het in mij as een aander mij anrak. Die ander kan ok een snuffelende hond weden of een kat die bij mij op schoot wul. “Vot, vot, vot” zeg ik, al heurt een ander dat niet altied. Gelukkig woon ik in een land waar veur een pistool een wapenvergunning neudig is. Ik pries de hemel en de hel dat ik schrieven kan.⁹⁵

Mien kleinkind mag mij anraken. Het wordt mij wieke om het hart. – heb ik ok, een hart –. Ik slao een bladziede om, leg kort mien hand op heur handen.

‘We gaon an de reize deur *Barotseland*,’ zeg ik. ‘Ik heb joe geern as reisgenoot.’

‘LIVINGSTONE, I presume,’⁹⁶ zeg ze. Ze lacht.

‘En dan was jij STANLEY,’ zeg ik. ‘Jij was naor mij op zuuk, of keek ik uut naor joen komst?’ Vanneis leg ik mien hand op heur handen. Ze trekt heur handen niet terugge. Vertrouwd as stil verlangen,⁹⁷ verlangen naor, naor wat? Ik laat de vraag rusten, net as de hand.

‘STANLEY was journalist en STANLEY was een man,’ zeg ze. ‘Ik ben een meisje.’

‘Misschien bin ie ok op zuuk naor het ien of aander, naor een man of een vrouw⁹⁸ in donker *Afrika*.’

‘Opa!’

‘Kind?’

‘Zeg nooit weer donker *Afrika*.’

Dit kan weer gebeuren. Dan zyn ziekten onder ‘t pluimvee volstrekt niet zeldzaam. dbnl.org

94Knie, knei: twijfelgeval. Beide in gebruik, destijds.

95Lees Stoffel Stoffelmans verderop in dit boek.

96De journalist Stanley zocht naar ontdekkingsreiziger Livingstone. Bij hun ontmoeting was de begroeting ‘Livingstone I presume.’ Britse koelheid. I presume.

97Ie bint mij nei en onbekend, vertrouwd as stil verlangen. Dichtregel 19...20

98Of transgender.

Ik knik. Der bint⁹⁹ veul dingen die ik niet meer zeggen mag, der bint bijkans nog meer dingen die ik zölf niet meer hardop zeggen wul, al leeft ze in mij. Vrogger is veurbij. De woorden van vrogger betiekenen niet meer wat ze vandage zeggen. Tegen mien kleinkind kan ik zeggen: het is weer kutweer vandage. Ik zeg het niet. De woorden passen niet bij mien stem. Ik kan zeggen: kloten bij de bok. De woorden binnen mij vertrouwd, ik zeg ze niet.

‘Opa.’

‘Hier vliegen we over de *Zambezi*. In het dreuge seizoen is het water smal, misschien honderd meter breed. In het regenseizoen, in het naojaor is de rivier zo breed as de *Waddenzee*. We vliegen in mei. Overal binnen hutties te zien op eilandties. We vliegen op honderd meter over de flood plain.¹⁰⁰ Vissers zweien naor oens. We zweien naor de mannen, de vrouwen en de kinder.¹⁰¹ An de oever liggen dugouts,¹⁰² dat binnen boomstamkano’s

‘Als de kano’s bij *Drijber* in het veen,’ zeg ze, ‘net als kano’s uit opgravingen uit het veen.’¹⁰³

‘Zo is het,’ zeg ik. ‘Alles wat hier was, was daor ok.’

‘Is de hele wereld overal hetzelfde, opa?’ Ze haalt de handen vot van mien knei. De vraog is niet moeilijk. Ze wet zölf het antwoord.

‘Overal op aarde is alles gelijk,’ zeg ze, ‘enkel de vorm verschilt.’ Ik heur mezölf.¹⁰⁴

‘Op de eerste aanblik lijkt alles te verschillen van wat je al kende, maar als je meedoet en langer kijkt blijken er meer overeenkomsten te zijn dan de vormverschillen doen vermoeden.’

99In het dialect van Erica lag de voorkeur bij binnen i.p.v. bint. Binnen (zijn) ligt dichterbij het Nederlands. De taalvariant *bint, hebt, komt...* lijken voor een buitenstaander ‘echter’ Drents. In mijn dialectwerk heb ik veel bint, komt... gebruikt, terwijl dat niet mijn spreektaal was. Sorry (sik).

100uiterwaarden in het kwadraat.

101‘Echter’ Drents: manlu, vrouwlu, kinder. Bij mannen, enz. De laatste e inslikken; kindern.

102Uitgeholde boomstam, als de kano bij Pesse.

103*Reis door Drents erfgoed*. Deel V.

104Alter ego.

Ik wacht met een bladziende om te slaon. Alles moet zien natuurljke loop hebben.

‘Mag ik opa?’

‘Vanzölf,’ zeg ik, graag zölf.’

Ze trekt de scholders een eindtie hen achter, de kinne een beetie omhoog. Ik heur de fluusterende stemme van mien kleinkind veurdragen:

Vreemd hoe iets in het verschiet eenmaal beseft

verandert in iets dat je al kende

en hoe wat aangetroffen wordt slechts kenbaar is in het licht van waar je doorheen bent gegaan.¹⁰⁵

‘We landen op de gravelbaan van het vliegveld niet wied van het *Yuka* ziekenhuus. De airstrip lig op de zandrug.¹⁰⁶

‘*De Hondsrug*,’ zeg ze. ‘Het midden van de provincie is hoger dan de randen. Voor de droge voeten.’

‘Veur de dreuge voeten,’ herhaal ik. ‘Zowat alle zwarties – zwarten, zwarte mensen – leupen op dreuge blote voeten. Now liege ik een beetie. Der waren veul met schoenen an, maar veul ok niet.’

‘Zwart,’ zeg ze, ‘net zo zwart as ik?’¹⁰⁷

Ik striek met mien hand over heur krullenbol. Het wordt mij wieke om het hart. Met de butenkant van mien wiesvinger striek ik over heur donker wange. Dat mag. Ze wul niet dat ik an heur neuze zit. Ze wul niet dat ik heur oor anraak.

‘Opa!?’

‘Kind,’ zeg ik, ‘Opa stapte uut het vliegtuug, klöm op de laadbak van een lorrie, huulp met de koffer omhoog te trekken. Opa was een andere man worden. Opa was zwart en bruun en alle kleuren tussen blauwzwart en moccona.’¹⁰⁸

‘Mokka, opa.’

105Seamus Heaney, *Vereffeningen*.

106Zie film *Kashitu* op YouTube (via kanaal Ter Verpoozing). Tekst verderop in dit boek. Zoektermen: YouTube, *Kashitu*, Ter Verpoozing.

107Alle kleuren.

108Merk oploskoffie.

‘Tussen blauwzwart, mokka en lichtbruun.’¹⁰⁹ Ik laat mij graag deur mien kleinkind verbeteren.

LAMMERT: (*met wijsvingergebaar*) De zwarten in Afrika discrimineren elkaar minstens zoveel als de witten hier. Het onderscheid gaat daar in Kameroen, maar ook elders in zwart Afrika, Zuid-Amerika en Noord-Amerika, over kleur, maar niet alleen over kleur. De ene lichaamsbouw is geliefder dan de ander. Kort, dik en zwart, dan kun je een loopbaan in Afrika wel vergeten. Alleen met een hele goede kop, ik bedoel een goed verstand, dat je ook gebruikt, kom je verder als je zwart, dik en kort bent.

EUGÈNE: (*pseudo-grappig*) Blauwzwart met dikke pruillippen.

LAMMERT: (*verontwaardigd*) Houd op!

EUGÈNE: (*klein*) Sorry. Ik discrimineer niet. Ik maak onderscheid.

LAMMERT: (*neutraal*) Ik hoor het. (*paanzeert*)

EUGÈNE: (*opgewekt*). Misschien is het wel aardig je zwartheidsschaal ook los te laten op de cultuur in de provincie, regio als je wilt. Zolang de provincies niet bij elkaar zijn geveegd tot Nedersaksie praat ik liever over oerprovincie. Dat is wel zo duidelijk. Al vind ik *streek* ook een mooi woord. Autochtone streken.

LAMMERT: (*trekt wenkbrauwen op*). Zwartheidsschaal in regiocultuur?

EUGÈNE: (*kordaat*) In taal bijvoorbeeld. In streektaal. Drents. Plat.

109Volgt fragment uit *Van blauwzwart naar lichtbruin. Theaterdialogoog over Drentse taal en cultuur*. In mijn verzameld werk Deel V (Incl. bronvermelding). Kleurenschaal waarschijnlijk uit *De Volkskrant* 9 juli 2014. Robbert van Lanschot. *Trouw toch liever met een donker meisje*.

LAMMERT: (*vragend*) Verklaar je nader.

EUGÈNE: (*vragend*) Hoe zei je dat ook al weer van de kleuren van de zwarte medemens?

LAMMERT: (*opsommend, nadruk*) **blauwzwart – koffie – chocola – bruin bruin – bruin – lichtbruin.**

EUGÈNE: (*gebarend*) Precies. **Blauwzwart** is dan 100% platpraten, **koffie** is dialect met Nederlandse of Engelse woorden waar geen dialectwoord voor beschikbaar is. **Chocola**, dat weet ik zo nog niet. **Bruin bruin** is Nederlands, **bruin** is Nederlands met een platte zinsvolgorde. De expert kan horen dat de spreker niet uit Holland komt. *Heeft gedaan* versus *gedaan heeft*.

LAMMERT: (*enthousiast*) Hij komp hier vot, of hij komp hier weg. Zwartemeer, Weiteveen, Erica.

EUGÈNE: Dat bedoel ik. *Veur mien hiele leben*, zoals in Assen in het hekwerk van het viaduct is vastgelegd. En om het af te maken: **lichtbruin** is Hooghaarlemmersdijks.

LAMMERT: (*kenikt, grijnst*) Voor de aanstellers.

EUGÈNE: Dat bedoel ik. (*zelfspot*) Voor de aanstellers uit het Westen. Als ik het goed inschat, gelden met die kleurentaalschaal alle buitenstaanders als lichtbruin. Volgens de Drenten zijn alle niet-Drenten die Hollands praten aanstellers. Ja toch?

‘En ik?’ vraag mien kleindochter. ‘Van welke kleurtint ben ik?’

Ze vraag naor de bekende weg. We hebben het vaker over alle kleuren van de regenboog en alle kleuren van mensen, dieren, planten, stienen, sieraoden, quarks,¹¹⁰ geleuven, politici had.

¹¹⁰Elementaire deeltjes uit de quantumfysica. Kleuren en smaken om onderscheid te maken.

‘Kleur,’ zeg ik. ‘In de tied dat ik missionaris was heb ik niet ienmaol an kleuren dacht. Hoe wonderbaarlijk het ok lieken mag, ik zag allent kleuren van hemden en broeken. In de eerste maonden zag opa gien onderscheid tussen de gezichten van de schoelkinder. Het gele hemd heette SILILO. Het gescheurde blauwe shirt was MWANANGOMBE. Asof ze der geliek uutzagen.’

‘Als Chinezen,’ zeg mien kleindochter. Ze kent mien riedel. Zoas alle Drentse boerties met heur ronde koppen en blauwe ogen, met bescheiden neuzen en zunige lippen, met ronde oorties en recht haor op mekaar leken. Op klompen en met een blauwe buis.¹¹¹ Zoas alle veenarbeiders met tanige koppen en een grote bek, met voele¹¹² kleren en rotte gebitten en stinkende aodem op mekaar leken; incestplegers en zoeplappen in plaggenhutten. Korte lonties en messentrekkers die niet op een liek meer of minder keken; in het veen.¹¹³ Of de dikke liberalen met hetzölfde merk sigare (Schimmelpenninck) tussen de gezwollen lippen. Ok met ronde kop boven een rond lief en een golden horlozie in het vessebusie.¹¹⁴

‘Als Jehova’s in lange bloemetjesjurken en zwarte mantels met een zwart mutsje,’ zeg ze. Ze lacht. ‘Kindervrienden,’ zeg ze. ‘Laat de kinderen tot mij komen.’ Ik lach.

‘Stereotyperings bint van alle tieden,’ dat weet ie ok. ‘De mens achter de mens, de mens in de mens, en het dier in het dier.’ Ik heur mezölf de weg kwietraken.

‘Het beest in de mens, opa. De wolf in de mens. Homo...’¹¹⁵ ze maakt heur zin niet of.

Veur ik bladzieden tegelieks omslao zeg ik: ‘Het liekt der op dat een mens het neudig hef om onderscheid te maken tussen de ien en de aander, tussen humzölf en de ander.’

‘Tussen het ene volk en het andere volk. Tussen wij en zij.’

Ik knik. ‘Maar wat daor de grond van is, dat weet ik nog niet.’

111 Cilindervormig kledingstuk.

112 vuile, smerige.

113 *Liek in het veen*, een detective van mijn hand. In Verzameld Werk. IV. op het web. Over drugs en religie in de Zuidoosthoek.

114 vestzakje.

115 *Homo homini lupus est*. De mens is voor een andere mens een wolf.

‘De vraag stellen is het begin van het antwoord,’ zeg ze.
‘Misschien heeft het met geborgenheid en veiligheid te maken, misschien.’

‘In *Barotseland* vuulde ik mij op mien gemak,’ zeg ik,
‘misschien dat ik daardeur gien kleurverschillen zag.’

‘Net als bij mij,’ zeg ze.

‘Net as bij joe,’ sloek ik. Asof ik kleur bekennen moet.

‘*Erica*,’ zeg ik, ‘is in 1863 begund. Mien overgrootvader was ien van de pioniers in het veen. *Erica* was een boekweitkolonie van arbeiders uut *Slagharen*.¹¹⁶ De mensen brandden de heide en zeiden¹¹⁷ boekweit. Dat gewas gruide goed op de as van de heide. Een paar jaor later kwam de *Hoogeveense Vaart* tot an *Erica*.’

‘Dat was in 1865,’ zeg ze. ‘Twee sluizen om het hoogteverschil te overbruggen.’

‘Later binnen die sluzen vervangen deur ien sluus,’

Hoe laat is het? Kwart over de sluus

Aj hard loopt bij gauw in huus.

‘Veur 1860 woonde der gieniend in het *Bourtanger veen*. Woest en leeg was het veenland. An de randen van het moeras, op het zand woonden boeren en keuterboeren, arbeiders, maar niet veul. Rond 1800 waren dat in wat now de provincie Drenthe is niet meer as ongeveer 12.000. En wieder terug in de tied misschien een paar duzend mensen op de *Hondrug* en op het omgekeerde soepbord in het midden van *de Lantschap*. Hier was niks te doen en niks te halen,’ preek ik. As ik op stoom bin kan gieniend mij stoppen.

‘Rond 1598 kreeg elk het bevel om *de Lantschap* te verlaoten.¹¹⁸ Elk mus vot. Gien boeren betiekende ok gien graan en gien voer veur soldaoten en peerden van de Spaanse legers op weg

116De naam van het dorp zou Nieuw-Slagharen worden, analoog aan Nieuw-Amsterdam, Nieuw-Dordrecht.

117zaaiden.

118*Reis door Drents erfgoed*. Deel I. Koevorden.

naor *Groningen*. Gien boeren en boerinnen betiekende gien geiten en koeien om te roven, te slachten en op te eten.’

‘Geen boerinnen en geen dochters van boeren en boerinnen betekende ook dat er niemand was om te vermoorden en te verkrachten,’ zeg ze.

‘Te hebben hielemaol geliek,’ zeg ik, ‘maar of elk luusterde en zuch huuld an het verbod op de heide te blieden. Ik denk van niet’

‘Net als nu,’ zeg ze, ‘Geboden en verboden zijn voor anderen.’

‘Zo is het maar net,’ zeg ik.

Ik slao bladzieden om, veul bladzieden tegelijks. Niet alles wat ik metmaakt heb, niet alles wat mij overkomen is huuf ik te vertellen, uut te leggen en te verantwoorden. Der bint veul zaken, misschien alles, die ik anders daon had as ik toen wus wat ik now zie. Damals, damals, damals.

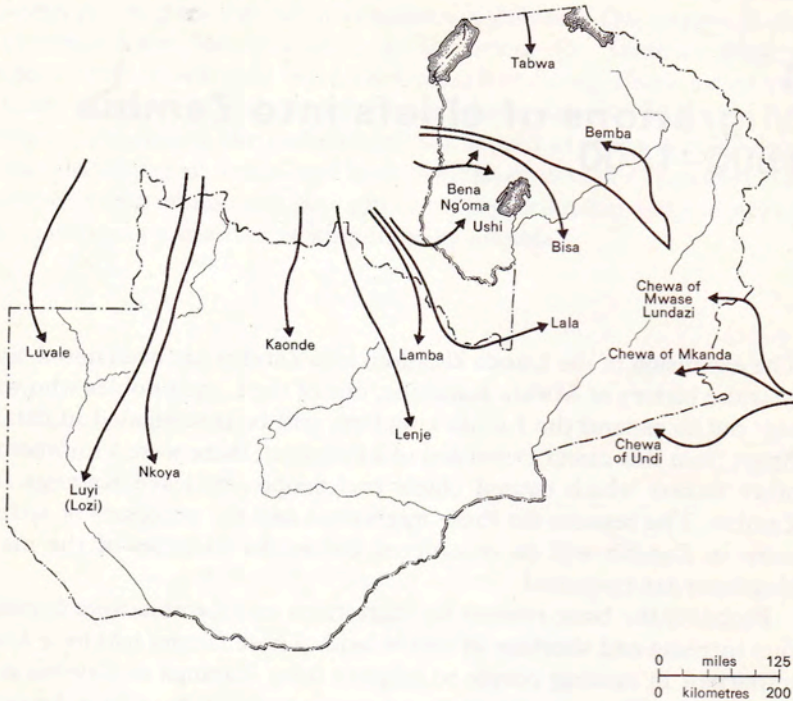
Niemand ziet iets aankomen, dat is ons geluk.¹¹⁹

‘Tenmaol op het zand van *Western Province* deud ik waar ik veur kommen was. Ik had gien benul van de geschiedenis en van de cultuur. As ik het kort deur de bochte zeg dan was ik kommen, ik citeer een andere witte die met mij landde, “om negerhutties wit te varven”. Zo weur der over spreuken en over dacht. Ontwikkelingshulp.

Vanof rond 1500 was in *Barotseland* al een koninkrijk. Het volk bestun uut migranten uut *Kameroen* en *Nigeria* en later kwam volk uut het zuden. Uut het westen, wat now *Angola* is kwamen bosjesmannen, pygmeeën. In de zuudoosthoek van *Drenthe* kwamen migranten uut het oosten, zuden, westen. Elk was nei en onbekend. En wat in *Drenthe* in het klein göld, was ok zo veur wat later waar was veur de Republiek der Verenigde Nederlanden. Elk komp argens aans vot.

119J. Bernlef. *Vreemde wil*.

Early migration of chiefs
into Zambia from about 1500-1700

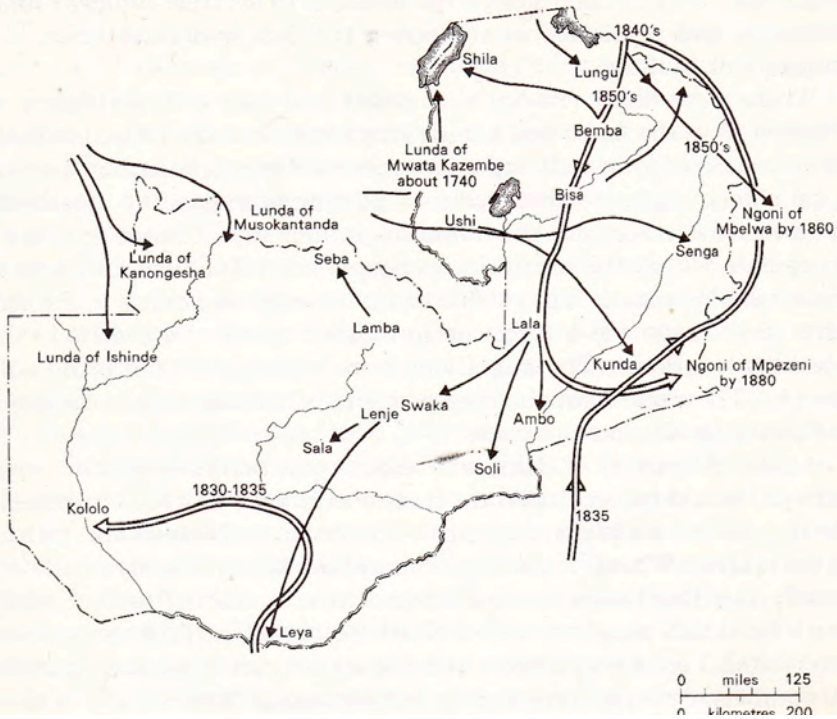

In *Barotseland*, wel vijf maal groter als *Drenthe* leefden rond het jaar 1500 zu'n duzend mannen, vrouwen en kinder. Langzaam kwamen der meer. Het koninkrijk van de LOZI kwam van de grond. Onder de koning, de *litunga*, was een stamhoofd en onder het stamhoofd waren dorpsoudsten en dan kwam het gezinshoofd. Met wat andere namen waren in *Drenthe* schultes, keurnoten, boermarkes, etstoelen,

Barotseland lig ver van zee, zowat geliek wiede van de *Atlantische Oceaen* as vanof de *Indische Oceaen* an de oostkant van *Afrika*. Wiede vot, net as *de Lantschap*. Pas late kwamen der handelaren langs om ivoor en koper te roven of te ruilen tegen geweren en kleren. De LOZI deuden niet met an slavenhandel. Te wiede vot van de havens. Ander koninkrieken in *Zambia* deuden wel met an de mensenhandel. De TONGA en BEMBA roofden mensen van andere volken en verkochten de slaven an Arabieren en Portugezen. Dat was nog in de tied dat in *Erica* de eerste plaggenhutten en huzen bouwd weuren.

Veul is niet bekend over de koninkrieken van veur 1890.

**Later migrations of chiefs into Zambia
and migrations within Zambia**

Alles wat we weten komt van opgravingen, van mondelinge overleveringen en van verhalen van Portugeze handelaren, missionarissen en van de verhalen van ontdekkers as STANLEY en LIVINGSTONE. Lezen en schrijven was nog onbekend.'

'En,' zeg ze, 'net als opa zagen die nieuwkomers enkel wat ze kenden en wat paste in hun denkkader.'

'Het is an schrievers en kunstenaars om zien te laoten wat der ok is. Out of the box. En dat is lastig zat.'

'Vakanties, opa.'

Ze wet hoe ze mij mien verhaal vertellen laoten kan. Alles in herhaling met alles aal een beetje anders. Deur hetzelfde aal vanneis te vertellen verschöf het een beetje naor hoe het misschien ok was.

'Nao vakanties komen vakantie verhalen,' zeg ik.

'En waar gaan die verhalen over?' vrag ze naor de bekende weg.

'Over de pries van benzine, over hoe duur of goedkoop de camping was, over het eten, over treinen die op tied reden,

of niet. Over hoe vol en benauwd het vliegtuig was. Over oplichterij en over vriendelijk volk.’

‘En?’

‘En over ziekte, diarree, zonnebrand en malaria.’

‘En dan?’

‘Dan komt later, veel later, en niet altijd, het verhaal over armoede en ander ongemak. Hiel langzaam komp aandacht veur de mensen en wat ze bezig holdt. Langzaam, of niet. Over folkloristische dansen en muziek.’

‘En dat staat ook al beschreven in het boek over de podagristen, en bij het reisverslag van JACOB VAN LENNEP en zijn vriend DIRK VAN HOGENDORP.’¹²⁰

‘Dank je,’ zeg ik ‘veur dit bruggie naor oens land, naor dit land dat niet van oens is, maar dat we in bruuklien hebben.’

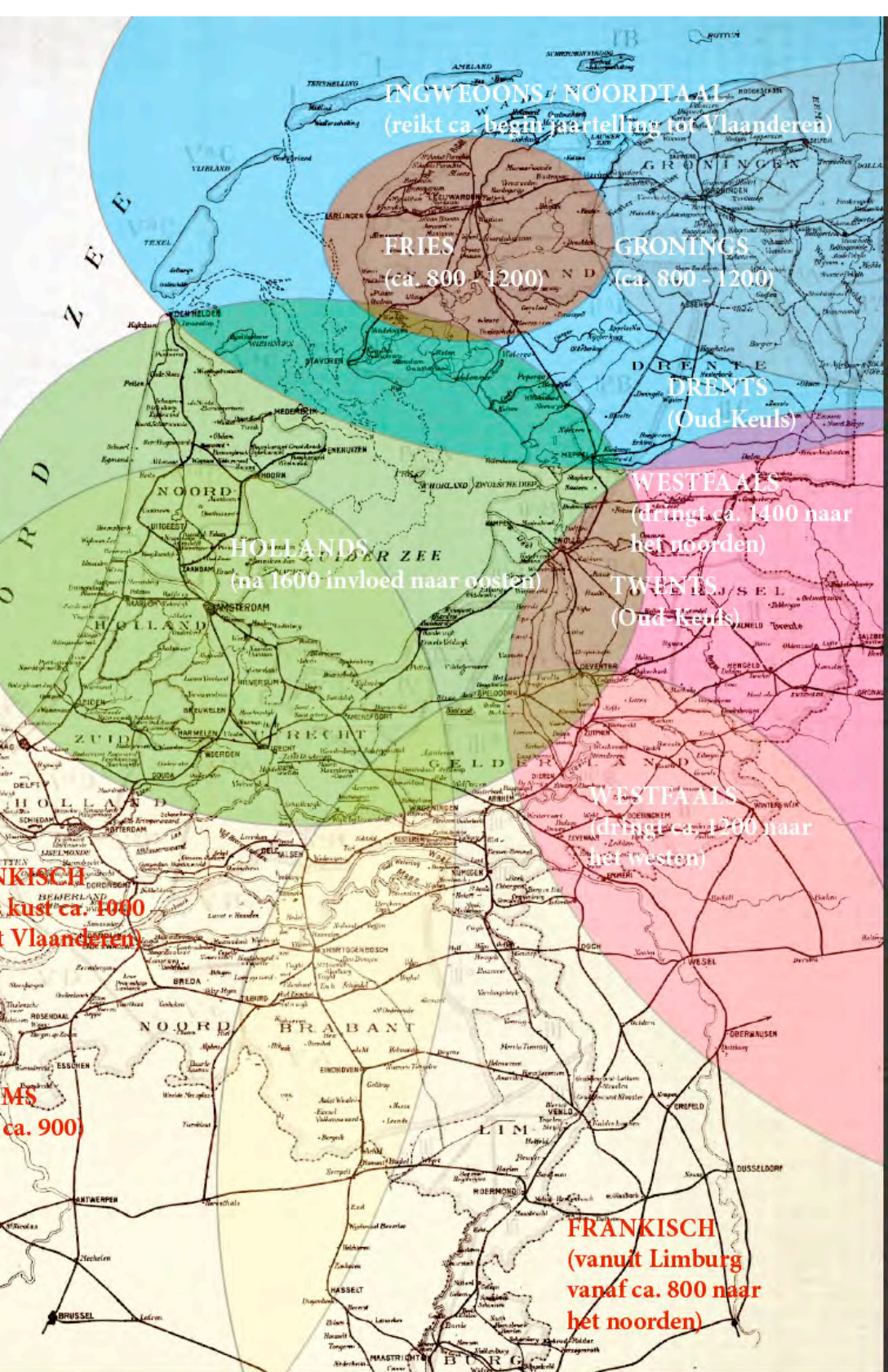
Over de HANOVERANEN schrieff de podaristen in 1843:

In weerwil van de ontberingen, die men zich, vooral ten platten lande, in deze streken moet getroosten, hadden wij ‘t tamelijk wel gehad onder de *Hanoveranen*. Zijn ze al nog verre ten achter bij andere landen, ‘t zijn doorgaans duifjes zonder gal. Men moet ze nemen, zoo als zij zich voordoen, onbekend met hetgeen wij *Europesche* beschaving en fijne manieren noemen.

Zij zijn niet te min hoogst gelukkig, omdat ze weinig behoeven; zij wenschen geene verbetering of verandering, omdat zij niet weten, dat het elders in de wereld anders is dan bij hen. Zoo zij dit wisten, wie weet of zij niet naar ‘t verbodene taalden!

Vele overblijfselen uit middeleeuwsche zeden en gewoonten kan men onder hen opzamelen. Daarvan is onder anderen ook getuige de geweldig korte vorm van regtspleging, hier en daar nog in zwang. Iemand wordt beticht van Godsdienstige dweeperij, of van verregaande dronkenschap en daaruit voortvloeiend verzuim zijner ambtswerkzaamheden, of

120 *Nederland in den goeden ouden tijd*. 1823. J. van Lennep. pdf op dbnl.org

INGWEOONS / NOORDTAAL
(reikt ca. begin jaartelling tot Vlaanderen)

FRIES
(ca. 800 - 1200)

GRONINGS
(ca. 800 - 1200)

DRENTS
(Oud-Keuls)

WESTFAALS
(dringt ca. 1400 naar
het noorden)

TWENTS
(Oud-Keuls)

HOLLANDS
(na 1600 invloed naar oosten)

WESTFAALS
(dringt ca. 1200 naar
het westen)

FRANKISCH
(vanuit Limburg
vanaf ca. 800 naar
het noorden)

FRANKISCH
(vanuit Limburg
vanaf ca. 800 naar
het noorden)

FRANKISCH
(vanuit Limburg
vanaf ca. 800 naar
het noorden)

van twistgestook op kermissen en in herbergen; straks¹²¹ verschijnt er een landdragonder, (wat wij veldwachter noemen,) in zijn rooden rok en met de sleepsabel op zijde, die den *delinquent* bij den kraag vat en achter de tralies plaatst. Geen haan kraait er naar, totdat de straftijd verstreken is en de bekeerde zondaar met schaamroode wangen aan zijne bloed verwanten gaat verhalen, hoe hij zich in zijn hok vermaakt heeft.¹²²

JACOB VAN LENNEP beschreef de Drent in 1823. Ondanks gebrek aan bezit, ondanks kindersterfte een tevreden en gelukzalig mens.

De Drenthenaar daarentegen heeft, om zijn klein stukje gronds te bebouwen de hulp van zijne geburen noodig; hij verbruikt met zijn gezin alles wat hij gezaaid heeft, en er schiet niets over dat den handelaar in de steden zoude kunnen gevallen wat meer is; geen vreemdeling begeeft zich naar Drenthe, ten minsten niet met enig voornemen van winst te doen: deze of gene die nog nu en dan een hunnebed komt bezichtigen haast zich een oord te verlaten, waar het reizen hem zoo moeilijk valt. Wanneer zoude dan de Drenthenaar eenige kondschap bekomen van al hetgeen de stedeling zoo onmisbaar acht. Neen zijn belang houdt hem aan zijn dorp, aan zijne kluis verknocht: hij weet niet, en verlangt ook niet te weten dat er buiten zijn dorp en twee of drie die hij van verre ziet doch niet bezoekt, plaatsen of landen in de wereld zijn: doch hij is daarom niet schuw, niet stuursch jegens vreemden. – Daar er niets bij hem is dat de hebzucht eens bedriegers verwekken kan, wordt hij ook door geen' vreemdeling bedrogen: waarom zoude hij die gewend is zijn' buurman, wien hij noodig heeft, vriendelijk te bejegenen, een' reiziger onbeleefd behandelen, goedwillig ziet hij hem aan als iemand van wien hij niets te hopen noch te vreezen heeft, en uit gewoonte behandelt hij

121 Ook: juist op dat moment. Nu.

122 *Reis door Drents erfgoed*. Deel I. Pag. 39.

hem als zijnen nabuur. Zeer dikwijls ondervonden wij die gediensstigheid, dien landbewooners zoo eigen, op onzen tocht door de geringe dorpen en gehuchten. Bij al de deugden welke de Drenthenaar uit routine bezit, voegen zich als tegenbeelden onverschil voor het vreemde, gehechtheid aan den ouden sleur, tegenzin in het beproeven van iets nieuws, en in één woord al die geringe doch ware gebreken welke uit den aard van zijn leven voortvloeijen.¹²³

‘En bijgeloof, opa?’

‘Wat wul ie heuren?’ vraag ik. ‘Eerst *Drenthe* en dan *Barotseland*, of anderom?’

Ze wes op het plakboek.

‘Op schoel in *Kalabo* was een gerucht dat in de nacht een bijzonder wezen langs de slaopzalen leup en de kinder van de kostschoel schrik anjeug. Het was een leeuw met de kop van een mens, of een mens met de kop van een leeuw. Nee, het was gien geleuf, het was zeker weten. Opa zee dat hij het biest met de mensenkop zölf zien had. Een dag later hung een briefie op het prikbord naost de schoelbelle dat elk die het gerucht verspreidde over de half leeuw-half mens van schoele stuurd worden zul.’

‘Opa begreep...’ zeg mien kleindochter.

‘Opa begreep dat e zwiegen mus.’

‘En?’

‘Opa zweeg.’

Ik pak het boek van de podagristen en ik leze;

Uit de tijden van onkunde en bijgeloof weet men u hier ook nog eenige staaltjes op te disschen. Ter plaatse, waar nog vóór zeventig jaren een zoogenaamde burgt stond, door eene familie met name BIEWOLD bewoond, hield zich later een onzichtbaar spook op, dat het in ‘t bijzonder op de meisjes scheen gemunt te hebben. Tusschen *Ruinen* en *Exlo* zweeft nog een *gluêge kere!*¹²⁴, terwijl vroeger op den weg van *Ees* naar

123 Jacob van Lennep, *Nederland in den goeden ouden tijd*. dbnl.org

124 Vgl. ‘t opstel van den heer P., *Vurige spoken in Drenthe*, in *Dr. Volksalm.*,

Borger een zwarte hond zonder kop te zien was, die echter na 't volgende voorval voor goed is verdwenen: een jonge knaap reed eens met een wagen door 't veld, toen hij eensklaps 't zwarte gedrocht voor zich uit bemerkte. Ook zijn paarden kregen er de lucht van, geraakten op hol, vlogen blindelings 't veld in, over hoogten en laagten, waarbij de arme knaap ten leste van den wagen stortte en dood op de plaats bleef liggen. Nu scheen, door dit offer, 't spook te rust gekomen te zijn; want sedert dat jammerlijk ongeval heeft het zich niet meer vertoond.¹²⁵

En

The man who married a hen

Once there lived a man in a village called Kaunga, near Livingstone. One day he decided to have himself a wife to cook and to do the housework for him. He found it difficult to do everything on his own, and the world stood on two legs by his side.

He left the house and went on walking along the road, where he came across a very beautiful and polite girl. The girl was called Sinu.

He said: 'Good morning' to the girl, but the girl didn't give a reply to the man, and this made the man not feel well.

He said: 'Good morning' again, and this time she replied his greeting. He asked her what her name was, her father's name, and even the name of the village. The polite girl answered every question the man asked her.

In his heart the man thought: 'I haven't seen such a beautiful and polite girl before, and I think she is going to agree with what I will tell her.'

'I want you to be my wife,' the man said.

'To be your wife,' replied the woman.

1845, bl. 232 e.v.

Gluëge of glende kerel (vurige man)

125 *Reis door Drents erfgoed*. Deel IV. Pag. 31.

‘Yes,’ the man said.

‘Okay,’ Mr. Man.

‘I think that is a good idea, and if you really love me as I love you, then our love will last longer than our lives.

‘I love you more than you love me,’ the man said.

After that they made an agreement for their wedding ceremony.

The man and his wife went home, and the people of the village liked the thing that was done.

They lived together for one whole week then his wife said: ‘I think it is a long time since I came into your house but you never gave me the land where I can make a garden.’ And she continued: ‘What are we going to eat in the coming months, when we don’t grow anything?’

Her husband answered: ‘Oh my dear wife, I think that is a good idea, you are a very good wife because if you had been weak, you couldn’t have asked me for land.’

‘By the end of this week, I will go with you and show you the place where your garden is to be.’

The week came to an end, and the husband and wife went to the area where the man wanted to make their own field.

After their arrival the wife laughed, and said: ‘Is this the area where we are going to make our garden?’

‘Yes,’ said her husband, and they both went home.

The next morning the wife woke up before cock’s crow, and went straight to the field. After she had arrived, she changed herself from a person into a hen and began to dig. When she went back home in the evening, she changed herself back into a person.

The following day she did the same thing again, but this time her husband had followed her to see how she was digging. He found only a hen digging, and when the wife came back home that night, he divorced her.¹²⁶

126Uit *Myself Maswabi*. Als heitje-voor-een-karweitje schreef een leerling korte verhalen over lokale cultuur. Ik maakte een boekje met de sprookjes. De strekking en invalshoeken vind ik terug in de verhalen van de podagristen over bijgeloof rond 1850.

Uut het boek van de podagristen:

Een boerenknecht uit *Westerbork* had 's avonds in een der buurtschappen, buiten kijf aan den bander, een zoet uurtje met de uitverkorene zijner ziel gesleten. Toen de tijd geen langer vertoef veroorloofde, had hij der liefste vaarwel gezegd en den weg dorpwaarts ingeslagen, vol aangename gedachten en plannen voor de toekomst; want wie zou niet zijn idealen hebben ? Althans, wat onzen boerenknaap aangaat,

Auch er war in Arkadien geboren.¹²⁷

Midden op 't veld, waarlangs zijn pad voerde; treedt bij met den voet op een adder. Dan, naauwelijks is dit geschied, of 't kwaadaardig gedierte verheft zich loodregt in de hoogte op de punt zijner staart, en laat een schel fluitend gesis hooren, dat akelig over 't veld klinkt.

Wie schetst nu den schrik des verliefden nachtwandelaars? Op het geluid van 't beleedigd monster heeft zich eensklaps een ontelbaar aantal adders rondom hem vergaderd, die door hun gesis, geschuifel en dreigende mimiek 't den jongman raadzaam doen oordeelen, om hoe eerder zoo beter 't hazenpad te kiezen. Gelukkigerwijze bereikte hij zonder eenig lichamelijk letsel zijne woning, achtervolgd door 't in toorn ontstoken adderenlegioen. Of hij in den daarop volgende droom alleen van zijne heele lieve en 't *bander*¹²⁸-avontuur gedroomd heeft, is ons niet gebleken.¹²⁹

127 Schiller, als bij onderdompeling gedoopt in den practischen Kantiaanschen geest, gezworen vijand van alle deugdsbetrachting om den wille van een toekomstige loonsvergelding, kon geen vrede hebben met een Kerk, die het leven des christens vasthechte aan den nagel der hemelsche zaligheid en in naam des hemels het offer eischte van de reinste vreugde en de teederste betrekkingen der aarde, en hij zong zijn lied, het onkerkelijke lied: 'Auch ich war in Arkadien geboren.' Arcadië; gelukzalig platteland.

De Tijdspiegel. Jaargang 22 (1865) *Mengelwerk*. dbnl.org

128 andere kant, elders.

129 *Reis door Drents erfgoed*. Deel II. Pag. 141.

‘De cultuur van land en volk kreeg geen aandacht, of werd niet begrepen,’ zeg mien kleindochter.

‘In *Kalabo* was op de jaarmarkt een optreden van een paoldanser. In een boomstam van een meter of acht klom een kleurig uitgedoste man. Veren en bellegies.’

‘Een pias,’ zeg ze.

‘Eerdere maolen dat ik dit vertelde zee opa dat het een pias was. Wat opa niet kende was gek en gestoord. Het hef een poosie duurd veur opa om een andere wieze kieken leerde.’

‘Een poosje?’

Ik lach veurzichtig. Een beetie zolt in de wonde is niet verkeerd.

‘Die dansen, de muziek, de makishi-dansen en aandacht veur vermaak en vertier waren met immigranten metkommen uut *Nigeria* en *Angola*, met volk van buten.

Dances

Among the people living in the world, there are many dances to which the tribes are accustomed. Among the Lozi, my tribe, there are many dances that we sometimes dance, and others we always dance. The main dances are Siyemboka, Lishoma, and Ngomalume. These dances are dances by both sexes, the male and the female sex, but some of the dances are only done by men, and other dances only by women. Some of these dances include both men and women, boys and girls as well. The dances, that are only danced by men are Ngomalume and Lishoma, while Siyemboka is done by both sexes. All the other types are for women only.

Another type of dance I nearly forgot is called Sipalu, this one is danced by men and women, also children take part. This was and is done at night and outside the village, not in the village. Dancing outside the village is sometimes bad, because some people specially long ago lost their lives by doing so. This was because there were lots and lots of hyenas in the past. It is from this dance where we got the proverb which says the moon fools children. Also these dances had and still have a great importance; for example Siyemboka is

done or celebrated when a girl comes of puberty stage. Men and women, boys and girls go to the Siyemboka, and men usually go to see women fitting for marriage and to see whether the girl that has matured is beautiful enough to be married or not. Dances like Ngomalume are celebrated when the Litunga leaves Lealui to Limilunga. Here ends the story.¹³⁰

De makishidansen binnen now cultureel erfgoed in *Mongu, Lealuli, Senanga, Sesheke*.’

‘Als SINTERKLAAS uit *Spanje*,’ zeg ze. Ze legt heur arm om mien rugge.

‘En ZWARTE PIET,’ zeg ik. Ik trek heur stief tegen mij an. ‘Mien ZWARTE PIET.’

‘En, opa?’

‘Disse maol een niet zo makkelke overweging veur joe,’ zeg ik. ‘Wat ie nog niet begriepen lat joe zien dat naost of achter de wereld die ie kennen, een ander terra incognita¹³¹ verbörgen lig. Ofwiezen is vake de eerste reactie. Stief naodenken loont.’ Ik leg mien hand op heur knei. ‘Henry Ford, de eerste autofabrikant die auto’s van de lopende band rollen leut zee: “Wij verkopen alle kleuren, as het maar zwart is.” Zwart is alle kleuren.’ Ik lache. Mien kleindochter lacht. We lachen.

130 *Myself Maswabi* 1977.

131 Onbekend land.

Senanga

‘Kan opa ook beminnen?’

De plakboeken van *Afrika* liggen onder de bank. We hebben gien foto’s en knipsels meer neudig om an de reize¹³² te gaon. Beter zölfs we hebben meer en andere zaken om te vertellen; zunder last en ruggespraak van herinnerings an beelden uut een verleden. “Wat bin ie veranderd!” Gien wonder; het beeld wat bleven is stiet immers onveranderd al jaoren op de schoorsteenmantel¹³³ of in de boekenkast, een schilderij of kunstwark an de muur; bevreuren verleden. Alles blef op het oog hetzölfde. De foto van va en moe die al jaoren dood bint, uut de tied en tegelijks in de tied. Het eerste vriendinnegie, en al die andern die nao die eerste passie¹³⁴ kwamen. Op de foto, op de film of deur een schilder in holtskool, acryl of eulievarf vastlegd. En met muziek vastklonken in het langetermijngeheugen. *Love me tender*,¹³⁵ dat was bij de viefde en *You put a spell on me*,¹³⁶ dat was bij de zeuvende. Nooit een lied in het Nederlands of in het Nedersaksisch as herinnering an een gedoofde vlam.

‘Wicht,’ zeg ik. ‘Kan opa ok beminnen?’ Ik kiek heur an. Donkerbrune ogen in een bruun gezicht met zwaore zwarte wenkbrauwen onder een begun van denkrimpels, onder krulhaor met een haorclip in gold met een rood bloedkoralen bessie der op.

132 *An de reize*, titel van verzamelbundel van mijn Drentse verhalen. HDB.

133 Archaïsch Drents: bossem. Zowel bossem als schoorsteenmantel verdwijnen uit de taal. Bij gebrek aan. Interessant zou zijn frequentie van woorden als bossem, vreding, naober,... in Drentstalige literatuur te onderzoeken. Wellicht dat na 1960 een hogere frequentie optreedt uit nostalgische overwegingen.

134 verdwazing.

135 Elvis Presley.

136 Annie Lennox.

‘Op disse vraag geef ik joe antwoord, maar niet met ja of met nee.’

‘Het is anders wel een gesloten vraag,’ zegt ze. ‘Ik wil een antwoord en geen gedraai van enerzijds anderzijds.’ En na een korte pauze. ‘Opa.’

‘Il n’a pas d’amour, il n’y que des preuves d’amour,’¹³⁷ zeg ik.

‘Dat heb je al eerder gezegd. Opa.’

‘Van *Kalabo* naar *Senanga* was een Ommelandse reis,’ zeg ik. ‘*Kalabo* was een dorp van, laat ik zeggen een paar duzend inwoners an de oever van de *Luanginga*, een ziedrivier van de *Zambezi*.’

‘Opa waste zich in de rivier,’ zeg ze, ‘als er geen water uit de kraan kwam. En dat was vaak. En opa moest uitkijken voor krokodillen.’¹³⁸

‘De *Luanginga*¹³⁹ was een beetje wat de *Hunze* honderd jaor leden was veur *Gasselte*, veur *Buinen* en *Spijkerboor*. De handelsweg met *Mongu*.’¹⁴⁰

‘Het *Peizer diep* voor *Peize*; om met de boot naar *Groningen* te varen en om potkleien bakstenen naar het klooster in *Aduard* te brengen, vanaf het Tichelwerk aan het Moleneind.’

‘Dit is gien overheuring,’ zeg ik, ‘maar het is mooi dat ie de parallellen ziet. Daor is hier en hier is daor.’

‘Hier en daar. Opa. Daar.’

‘De viefentwintig kilometer in een bootie duurde een dag. In het dreuge seizoen as het water leeg stund. Onderweg uitzicht op tiedelijke hutten van vissers. Vrouwen met manden in en uut het water. Zeven van riet om kleine vissies te vangen. Bloot bovenlief met verdreugde borsten as uitgestreken vlaggen.’

‘De mensen hadden weinig nodig om te leven,’ zeg ze. ‘Ze waren snel tevreden als ze genoeg hadden te eten. Ze waren

137Liefde bestaat niet, er zijn enkel bewijzen van liefde. *Reis door Drents erfgoed*, deel V. Erica.

138*Myself Maswabi*.

139Zijrivier van de Zambezi.

140Grote plaats in Western Province.

gelukkig als aan de primaire behoeften was voldaan. Vaak gelukkiger dan de westerse mens die alles had en nooit genoeg.¹⁴¹

Ik heur de ironie.

‘Ie hebben de podagristen lezen, en ie hebben onthouden wat deur de wandelaars in 1843 opschreven is,’ zeg ik. ‘Misschien, maar ik denk dat het an de *Luanginga* en de *Zambezi* anders was. De zwarte mannen en vrouwen zagen een witte man in een bootie. Een gezonde witte man met schone kleren. De vissers wullen vast een beter leven veur heur kinder, net as de keuterboeren in *Drenthe*. Gieniend die ze vreug.’

Ik wul mien preek ofmaken.

‘Verslag van belevings, verhalen van geschiedenis; het binnen¹⁴² vertellings deur mensen de schrieven kunden, mensen met een beeld van de wereld, met veurliefde veur gelieksoortige mensen. Geschiedenis is zelden het verhaal van en deur ongeschoolden. Geschiedenis is het verhaal van koningen, bestuurders, van mensen die het verschil maakten in het leven. Wij lezen over DAVID LIVINGSTONE.¹⁴³

David Livingstone and his followers¹⁴⁴

141 Verjaardagvisitepraat.

142 het zijn. Ook: het bint.

143 Biografie

144 Vertaling. Uit H.W. Langworthy, *Zambia before 1890. Aspects of Pre-colonial History*. Longman. 1972.

Een constant thema in de Zambiaanse prekoloniale geschiedenis is het belang van externe invloeden en hun interactie met inheemse patronen in de samenleving, de politiek en de economie. Met de komst van Livingstone naar Zambia begon een nieuw tijdperk. Veel van het belang van zijn invloed op de lange termijn kwam voort uit zijn reacties op de slavenhandel en andere ontwikkelingen die van buitenaf naar Centraal-Afrika werden gebracht. De invloeden die hij, direct door eigen toedoen of als indirect resultaat van zijn activiteiten, introduceerde, waren talrijk en gevarieerd en hijzelf zou ze niet allemaal hebben goedgekeurd. Livingstone's visie was gericht op sociale verandering, modernisering, of zoals hij het uitdrukte: Christendom, handel en beschaving.

Wat hij deed om zijn visie op positieve veranderingen in Centraal-Afrika te verwezenlijken is een belangrijk onderdeel van de Zambiaanse geschiedenis. Om zijn impact te begrijpen moet rekening worden gehouden

A constant theme of pre-colonial Zambian history has been the importance of external influences and their interaction with indigenous patterns of society, politics and economy. The coming of Livingstone to Zambia began a new era. Much of the long-term importance of his impact arose from his reactions to the slave trade and other developments brought into Central Africa from outside. The influences he introduced, either directly through his own efforts or as indirect results of his activities, were many and varied, and he himself would not have approved of all of them. Livingstone's vision was of social change, modernisation, or as he expressed it: Christianity, Commerce and Civilisation. What he did to accomplish his vision of beneficial changes in Central Africa is an important part of Zambian history. To understand his impact, something of his background and character should be considered. Like many great men Livingstone had a complex and seemingly contradictory character. As a very talented and dedicated man, who was convinced that he was right, he often appeared as selfrighteous, intolerant, impatient and inconsiderate. He was often unable to see the virtues and contributions of his co-workers and was quick to condemn their shortcomings. He has been accused of neglecting his family's welfare, and of being impractical and over-optimistic. These negative aspects of Livingstone's character

met iets van zijn achtergrond en karakter.

Zoals veel grote mannen had Livingstone een complex en schijnbaar tegenstrijdig karakter. Als een zeer getalenteerde en toegewijde man, die ervan overtuigd was dat hij gelijk had, verscheen vaak als zelfingenomen, onverdraagzaam, ongeduldig en onbezonnen. Hij was vaak niet in staat om de deugden en bijdragen van zijn collega's te zien en veroordeelde al snel hun tekortkomingen. Deze negatieve aspecten van Livingstone's karakter kunnen niet worden ontkend, hoewel ze in vergelijking met zijn positieve eigenschappen en in de context van het droombeeld dat hij probeerde te verwezenlijken, wel degelijk verontschuldigd kunnen worden voor de menselijke zwakheden en ontberingen. Hij was zelfverzekerd, zelfredzaam en overtuigd, vanwege zijn grote geloof, dat hij het schijnbaar onmogelijke kon volbrengen. Ondanks zijn eigenzinnige visie kon hij vriendelijk, humoristisch, tolerant, vrijgevig en rechtvaardig zijn.

cannot be denied, although they can be excused to a certain extent when compared to his positive attributes and when seen in the context of the vision which he strove to fulfil in spite of human frailties and hardships .

On the positive side were his great drive and determination, his bravery to the point of foolhardiness and his ability to endure great hardships. He was self-assured, self-reliant and certain, because of his great faith, that he could accomplish the seemingly impossible. In spite of his single-minded devotion to his vision, he could be kind, humorous, tolerant, generous and fair.

Wij lezen gern over karaktertrekken en hoe as de eigenaar van die karaktertrekken zien bagage gebruikt veur de wereld en het eigen welzijn.

Livingstone's attitude towards African society and his vision for its change were commendable for his age. Unlike many of his contemporaries he understood and tolerated much of African society. Although he condemned brutality, violence and evil, he did not condemn African society as a whole in these terms. Instead he saw that there was good and evil to be found everywhere. Livingstone had a vision of changing African society. He was not just concerned with saving souls and having people become good Christians, but he felt that African society could change and should reach what he saw to be the heights of western culture's technological and religious advancement. He saw the desired progress of society being accomplished through a combination of Christianity, commerce and civilisation, with the beneficial advantages of mission education and the good example of enlightened European commerce. People involved in bringing about change in Africa had to be dedicated to serving others, not themselves, so Livingstone saw no room for the colonisation of Central Africa by Europeans unless the colonists were primarily dedicated to the salvation of Africa. In his view it was not enough for a missionary to be

pious; he also had to be well educated, enlightened, able and preferably, like Livingstone, talented in a number of fields . One hindrance which Livingstone saw to the fulfilment of his vision was the slave trade, which debased African society and barred its progress. Much of his effort was directed to bringing a bout the end of the slavetrade and the accompanying warfare. Although he accomplished much during his life, most of his impact on Central Africa and the attainment of his vision came after his death. Livingstone was a relatively orthodox missionary during the early period of his career, before 1851, while he was in South Africa and Botswana, but this period was important to his later career, for a number of his interests and skills were able to develop. His interest and ability in geography, linguistics, medicine, natural science and anthropology were to be very useful in the later period of his career.¹⁴⁵

145Livingstone's houding ten aanzien van de Afrikaanse samenleving en zijn visie op de verandering daarvan waren lovenswaardig voor zijn leeftijd. In tegenstelling tot veel van zijn tijdgenoten begreep en tolereerde hij veel van de Afrikaanse samenleving. Hoewel hij wreedheid, geweld en kwaad veroordeelde, veroordeelde hij de Afrikaanse samenleving als geheel niet in deze bewoordingen. In plaats daarvan zag hij dat er overal goed en kwaad te vinden was. Livingstone had een visie op het veranderingsproces van de Afrikaanse samenleving. Hij was niet alleen geïnteresseerd in het redden van zielen en het laten ontwikkelen van mensen tot goede christenen, maar hij vond dat de Afrikaanse samenleving kon veranderen en zou moeten bereiken wat hij zag als de hoogtepunten van de technologische en religieuze vooruitgang van de westerse cultuur. Hij zag de gewenste vooruitgang van de samenleving bereikt worden door een samenspel van het christendom, de handel en de beschaving, met de heilzame werking van de westerse cultuur en religie, met de voordelen van missieonderwijs en het goede voorbeeld van verlichte Europese handel.

De mensen die betrokken waren bij het teweegbrengen van veranderingen in Afrika moesten zich inzetten voor anderen, niet voor zichzelf. Livingstone zag geen ruimte voor de kolonisatie van Centraal-Afrika door Europeanen, tenzij de kolonisten zich in de eerste plaats inzetten voor de redding van Afrika. In zijn ogen was het niet genoeg voor een missionaris om vroom te zijn; hij moest ook goed opgeleid, verlicht, bekwaam en bij voorkeur, net als Livingstone, getalenteerd zijn op een aantal gebieden. Een hinderpaal die Livingstone zag voor de vervulling van zijn visie was de slavenhandel, die de Afrikaanse samenleving vernederde en de vooruitgang ervan belemmerde.

Het bekendst is LIVINGSTONE deur de ontmoeting met STANLEY.

During most of 1867 and 1868 he travelled around Zambia's Luapula and Northern Provinces, visiting, among others, the great Chitimukulu Chitapankwa and Mwata Kazembe. Until late 1872 most of his time was spent in Tanzania and Congo. In November 1871 he met Stanley at Ujiji, Tanzania. Stanley, who had been sent by the New York Herald to find Livingstone and provide him with needed supplies, tried to encourage the ailing explorer to return to the coast. Livingstone felt he could not abandon his geographical mission and turned south to continue his search for the source of the Nile. For the next few months, until his death in May 1873, he continued south through the Northern and Luapula Provinces to Lake Bangweulu. After his death at Chitambo some of his remains were buried there while the rest of his body was taken by his loyal companions to the coast and eventually to Westminster Abbey for burial. The drama of his death, as well as the accomplishments of his life, served to stimulate immediate interest in Central Africa.¹⁴⁶

Veel van zijn inspanningen waren erop gericht een einde te maken aan de slavenhandel en de daarmee gepaard gaande oorlogsvoering. Hoewel hij veel bereikte tijdens zijn leven, kwam het grootste deel van zijn invloed op Centraal Afrika en het bereiken van zijn doel na zijn dood. Livingstone was een relatief orthodoxe zendeling in de beginperiode van zijn carrière, voor 1851, toen hij in Zuid-Afrika en Botswana was, maar deze periode was belangrijk voor zijn latere carrière, omdat een aantal van zijn interesses en vaardigheden zich konden ontwikkelen. Zijn interesse en bekwaamheid in geografie, taalkunde, geneeskunde, natuurwetenschap en antropologie zouden in de latere periode van zijn carrière zeer nuttig zijn.

¹⁴⁶Gedurende het grootste deel van 1867 en 1868 reisde hij rond in Zambia's Luapula en Noordelijke Provincies, waarbij hij onder andere de grote Chitimukulu Chitapankwa en Mwata Kazembe bezocht. Tot eind 1872 bracht hij het grootste deel van zijn tijd door in Tanzania en Congo. In november 1871 ontmoette hij Stanley in Ujiji, Tanzania. Stanley, die door de New York Herald was gestuurd om Livingstone te vinden en hem van de nodige voorraden te voorzien, probeerde de noodlijdende ontdekkingsreiziger aan te moedigen terug te keren naar de kust. Livingstone voelde dat hij zijn geografische missie niet kon opgeven en

Op een enkele foto en op verscheiden tekenings is hij te zien. Achter of naast hem een jongkerel met een speer, een vrouw met een kind op de rugge. Van die leste twee weten wij niks. Wij weten van de koning van de Lozi's, de *litunga*. Wij weten van twee zeuns van de keuning die ruzie kregen en het koninkrijk kapot maakten. SWAHILI en TONGA dat waren de stammen die slaven roofden bij andere stammen. Van de slaven weten wij niks. Stammen, zeggen wij, en as het over *de Lantschap* giet praot wij over volken, over oeze volk, volk van GRADA.¹⁴⁷

‘De stam van *Anderen*,’ zeg mien kleindochter.

‘De stam van *Anderen* is in 1953 uitgebreid ondervraagd deur JOHN en DOROTHY KEUR,¹⁴⁸ zeg ik. ‘De leden van die stam kunden heur verhaal vertellen over gewone dingen as verjaordagen, trouwerijen, koffievisites. Wij weten nog hoe as dat gung. Wat wij niet weten is wat de mensen van de Stam *Anderen*, van de Stam *Borger*, van de geteldenden van de Stam *Valthe*¹⁴⁹ zölf dachten. Ok de podagristen, ok JACOB VAN LENNEP,¹⁵⁰ ok CRAANDIJK¹⁵¹ beschreven, maar ze leuten de mensen nauwelijks an het woord. Zo kriegten wij een hiel eenzijdig beeld van wat der gebeurd is.’¹⁵²

‘Nao de oversteek van de *Zambezi* vanuut *Kalabo* kwam

draaide naar het zuiden om zijn zoektocht naar de bron van de Nijl voort te zetten. De daaropvolgende maanden, tot zijn dood in mei 1873, ging hij verder naar het zuiden door de Noord- en Luapula Provincies naar het Bangweulu-meer. Na zijn dood bij Chitambo werden daar enkele van zijn stoffelijke overschotten begraven, waarna de rest van zijn lichaam door zijn trouwe companions naar de kust werd gebracht en uiteindelijk naar de Westminster Abbey werd gebracht om daar te worden begraven.

147Toneelgezelschap in Emmen.

148Diep geworteld. TvP. *The Deeply Rooted*.

149Getelden van de stam... Numeri 1.21 en verder. (Ook getekenden.)

150Nederland in den goeden ouden tijd. (1823) pdf op dbnl.org

151Wandeligen door Nederland met pen en potlood. Deel 5 (1880)

Jacobus Craandijk. pdf op dbnl.org

152Vrij naar: *Zambia before 1890, Aspects of Pre-colonial History* H.W. Langworthy. Longman. 1972.

Mongu. Een missiepost, een schoel, een BOA,¹⁵³ een vliegveld en veul cafés. Veul cafés met bier en met zwarte vrouwen op zuuk naor een witte man.'

'Een witte man?' vrag ze naor de bekende weg.

'Een witte man en zwarte vrouw kunnen samen veur een lichtbruun kind zorgen.' Ik striek over heur onderarm.

'Laat dat opa. Noli mi tangere.'¹⁵⁴

Ze hef heur gevulige plekken. Ik ken heur geveligheid zoas ik mezölf ken.

'Lichbruun vunden de mensen in *Zambia* mooier as blauwzwart. Vrouwen wollen liever een lichtbrune man as partner as een pikzwarte.' Ik vertel niet dat een zwarte hoer het tarief naor boven anpaste as ze met een witte de liefde had bedreven – as ie dat al liefde numen wult, beminnen is wat anders. Ik had bijleerd.¹⁵⁵

'Het oog wil ook wat,' zeg mien kleinkind met een uutgestreken gezicht. 'Opa's oog wilde ook wat?' Ze giet veur mij staon en zingt het liedtie: Hoofd en schouders, knie en teen, knie en teen.¹⁵⁶ 'En alles tussen hoofd en teen,' zeg ze.

Ik grinnik een beetie. 'We binnen nog niet in *Senanga*,' zeg ik. 'First things first.'

'De bus,' zeg ze.

'Ienmaol op een dag reed der een bus van *Mongu* naor *Senanga*, en wieder naor *Sesheke* en *Livingstone*.'

'Bij de *Victoria watervallen*. Bij mosi o tunya.'¹⁵⁷

'Het was een gravelpad. De bus reed en stopte. De bus stopte en reed.'

'Opa!'

'Opa zat naost een open raam. Het glas was der uut. Het was warm zat. Mooi uitzicht op lage bossies en dorpijs onderweegs.'

'Het einde van de middag,' zeg ze. Mien kleinkind wet alles al,

153Bantoe Overseas Administration; gemeentehuis.

154raak me niet aan.

155Was verstandiger geworden.

156www.liederenbank.nl

157De rook die dondert.

maar wil het heuren. Hiel vake wul ze het heuren, tot het klaor is.

‘Opa kreeg een kamer in het guest house.’¹⁵⁸ De bus zul de andere dag wieder rieden naor *Sesheke*, de grens met *Botswana*, met de *Caprivi-strip* waor gedurig oorlog was. In *Zimbabwe – Zuid-Rhodesië* – was IAN SMITH nog de baos. ROBERT MUGABE mus zien dictatuur nog begunnen.’

‘Wat weet opa nog van....’

‘In het guest house was een ligbad. Opa leut het bad volstromen. Het bad was halfvol. De bodem bedekt met geel zand uut de *Zambezi*. Dat weet opa nog.’

‘Vakantieverhalen,’ zeg ze. ‘Trivialiteiten bekend van eigen huus.’¹⁵⁹

‘De volgende dag was opa betied bij de bus,’ zeg ik.

‘De bus reed niet,’ zeg ze.

‘De bus gung niet wieder,’ zeg ik.

‘De kaartjeskniptang was defect,’ ze grijnst haar witte tanden bloot.¹⁶⁰

‘Opa had een mooi verhaal veur het thuisfront. De bus reed niet. De kaartjesknipper was kapot. De chauffeur wachtte op de ander bus. Twee bussen met ien kaartjeskniptang.’

‘In het reisverslag van de podagrissen staat een rechtsgang voor een appeldief,’ zegt mijn kleindochter. ‘Wie zich niet aan de regels hield werd zwaar gestraft. In *Barotseland*, in *Zambia*, in andere landen is dat ook zo. Eigen uitleg en eigen initiatief kan gevangenisstraf opleveren. Oordeel niet zo snel, witte man.’

Zoo zagen wij te *Neuenhaus* die korte regtspleging uitoefenen aan eenen appeldief, die in den vorigen nacht op heeterdaad betrapt, terstond zijne straf ontving, welke daarin bestond, dat hij met een krans van appelen omhangen, door een’ landdragonder onder trommelslag en snarenspeel, ten aanschouwe der menigte de stad werd door geleid.¹⁶¹

158Soort pension. Klein hotel.

159Zie eerdere opmerking over vakantieverlagen.

160cliché.

161*Reis door Drents erfgoed*. Deel I. Pag. 39

‘Bij opa was ok inbreuken. Een draagbare radio veranderde van eigenaar. De dief weur pakt en kreeg een jaor gevangenisstraf.’

‘Had witte opa maar geen aangifte gedaan van de ontvreemding door de zwarte man,’ zeg ze.

‘Wrief het zolt maar in de wonde,’ zeg ik met een betrap glimlachie.

‘Kan opa ook beminnen?’

‘De tweede nacht kun opa niet in het guest house terechte. Achter de kerke was een veldtie, zand, gien grös, het had al een halfjaor niet regend. Een tentie achter de kerk.’

‘En naast de kroeg,’ zeg ze.

‘Opa dronk een Castle¹⁶² en nog iene en nog iene.’ Ik heur hoe ik langzamer en zachter praoten gao.

‘En nog een en nog een, en misschien nog twee,’ ze hef plezier in mien ongemak.

‘De podagristen,’ zeg ze, ‘schreven niet over liefde en ook niet over beminnen, althans niet in woorden die ons vertrouwd zijn. Nooit expliciet. Liefde leek bijzaak in de negentiende eeuw.’

‘Het was aan de oever van de *Zambezi*,’ zeg ik. ‘Opa...’

‘Alle nachten in de tropen zijn zwoel,’ citeert ze mij.

‘Ie,’ zeg ik. Ze lat mij niet uutpraoten. Ze hef een vraag.

‘Ben ik daar ook verwekt?’ vrag ze.

Ze giet staon. Ik heur hoe ze bij het aanrecht hiet water in glazen lopen lat. Citroen, gember en een beetie suker. Kwast. Een halve sinaasappel der bij. Hiel gezond.

‘Pas op, heet opa.’

Pas op, pas op, pas op, echoot deur mien kop. Goed oppassen, niet ondeugend weden.¹⁶³ We drinken zwiegend. Wat moet ik meer zeggen? Moet ik vertellen van de negers en

162Lokaal biermerk.

163Elke oproep in drievoud, net als in de roomse liturgie.

negerinnen in mien verhalen?¹⁶⁴ Moet ik vertellen van BABS,¹⁶⁵ mien geesteskind met heur tomeloze energie, met heur ongeremdheid, met heur mes, met heur pistool. BABS, bang veur gieniend. Alle tovenaars, witte wieven en witchdoctors de baos. Alle mannen, vrouwlu inbegrepen. BABS.

Mien kleindochter wet waar ze verwekt is. Ik heb gien geheimen veur heur; mien kleinkind. We huuft mekaar niet alles meer te vertellen. We kennen mekaar een beetie. Zij kent mij en ik ken heur; een beetie.

‘Gaat opa ook terug naar Afrika?’

‘Opa is nooit weggeweest,’ zeg ik.

‘Opa?’

‘Kind,’ zeg ik, ‘der is een literaire wet en die wet verbiedt het om alles tot op de bodem uut te zuken.¹⁶⁶ Ie moet niet alles weten wullen. Alles weten maakt niet gelukkig. Het geluk is met de dommen. Kennis,’ ik kiek heur an en knik mien kop een beetie op en neer, ‘kennis is macht. Kennis is onmacht.’

164Verderop in dit boek frequentie van neger en negerin in mijn en andermans werk, voordat deze woorden een andere lading kregen.

165Babs, *Literaire verkenning van cultureel en moreel erfgoed*. TvP 2017. Babs, dochter uit Afrika speelt de hoofdrol tegen het decor van Drenthe en de rest van de wereld.

166Paul Valéry. *De avond met meneer Teste*.

De Hondsrug

‘Begrijpt opa ook andere mensen?’

We rieden over de *Hondsrug* naor het zuden. Van boven naor onder op de digitale wegenkaort. In het tastbare land liggen vier stuwwallen naost mekaar. We riedt over de oostelijke en hoogste ril. An de linker kant was het *Bourtanger Moor*, het veenmoeras tussen *Emsland* en *Drenthe*. Het veen is vot.

Van *Peize* naor *Zuidlaren*, de iene rotonde nao de ander, om mal van te worden.

‘Dit is ons land,’ zeg mien kleindochter. ‘Hier zijn wij geworteld.’ Ze kek kort bezied. Ogen op de weg, blik op straot, ze riedt. Ik zit naost heur. De tied van “Vrouw achter het stuur, bloed an de muur” is een eeuwigheid leden.¹⁶⁷ Nee, op ‘s Heeren wegen laot ik me geern rieden. Ik zeg niet: “Veur joe kieken.” al lig mij dat op de tonge. Alle vertrouwen heb ik in mien kleinkind, bij veul – zowat alle – andere mensen heb ik mien aorzelingen. Wat dat angiet bin ik nog jager/verzamelaar. Altied op de hoede.

‘Hoorde opa de ironie?’¹⁶⁸ vrag ze. ‘Ik bedoel vanzelf¹⁶⁹ dat de hele wereld mijn thuis is, niet deze postzegel met heide, bietenvelden, aardappelakkers en braak land.’

In de auto luuster ik nooit naor de radio, in huus ok niet. Nooit. Ik luuster niet naor praoties van wildvreemden. Dag en nacht luuster ik naor mien kleindochter. Ik kiek naor de autoradio. Nee, zeg ik tegen mezölf, gien vluchtgedrag. Luuster naor heur, ok as ie heur niet begriepen.

‘Opa had joen ironie niet begrepen,’ zeg ik. ‘Ik dacht echt dat

¹⁶⁷Jaren ‘60.

¹⁶⁸Nee, opa weet niet gemakkelijk ironie te herkennen. Opa neemt veel woorden (te) serieus, te eernsachtig, te letterlijk. Bron van misverstanden.

¹⁶⁹vanzölf, natuurlijk, vanzelfsprekend.

disse paar bunder¹⁷⁰ joen wereld was.'

'Opa hoeft geen sorry te zeggen.' Ze nemp de ofslag bij *Zuidlaren* en red de N34 op. Ik wul zeggen dat opa nooit sorry zeg, en as opa sorry zeg is het enkel om in de pas te lopen.¹⁷¹

'Over een paar jaar is dit een vierbaansweg,' zeg ze. 'De wereld is niet razend, maar de wereld is razend gemaakt.'

'Hier was de schietbaan,' zeg ik. Ik wul het niet hebben over veuruutgang. 'In het *Kniphorstbos* is een galgenveld. Wie niet heuren wol mus vulen.'

'Dat past opa wel. Ik weet dat wel. Ik ken je wel een beetje. Opa.'

Links lig *Annen* en rechts lig *Anloo*. Zand. Langs de weg van *Anloo* naor *Eext* is een pinetum.¹⁷² Met wie wandelde ik daor ok al weer?¹⁷³

'Of denkt opa weer aan haar?' zeg mien kleindochter. 'Zal ik haar naam noemen? Nee, ik zeg haar naam maar niet. Je weet wel hoe ze heet.'

Ik grijns een beetie. Ze hef geliek. Elke plek in het landschap is mien album. Elke streep grond, elk bossie, elke akker, elk stroompie, elke straot is een *lieux de mémoire*.¹⁷⁴ *Gieten* veurbij. *Het Neie Hemelriek*.¹⁷⁵

Rechts graszoden op de rol onderweg naor gazon of voetbalveld, links bruun loof van lelies. Dood en verdarf. Lelies veur *Japan*. Gif in de zandgrond.¹⁷⁶

'De mensen denken dat zij zelf hun levensloop bepalen,' heur ik. Mien kleinkind kek niet allent naor het verkeer op de weg. Ik wacht. Ze knikt bezied. 'De lelies, het gras, de gewassen, de seizoenen regelen het werk. Handen uit de mouwen, de oogst roept. De mens heeft te gehoorzamen aan de wereld.'

'Zowat een gedicht,' zeg ik. 'Mooie begunregel: handen uit

170bunder = hectare = 10.000 m². (100 x 100 m). Een roe(de) is 10 x 10 m.

171Aangeleerd gedrag, niet eigen.

172Grote diversiteit aan (naald)bomen bij elkaar.

173Opa weet dat nog wel.

174Plek met een herinnering.

175Recreatiegebied in het staatsbos.

176Bij lelieteelt komt landbouwgif kijken. Gewasbeschermingsmiddelen.

de mouwen, de oogst roept.’ Ze lach mij anminnig¹⁷⁷ an. Opa!
Ik lees het van heur gezicht. Ze rolt de lippen¹⁷⁸ over mekaar.
Balsem veur de ziel. Mien ziel.

*Borger. Net veurbij het Kanaal Buinen – Schoonoord stroomt
‘t Diepien.*

‘t Diepien

Het löp deur het laand en het speelt as een kind.
Het laacht tegen ‘t locht en daanst in de wind.
As glas is ‘t zo helder, as zulver zo blaank.
Het flikkert en fonkelt met sterren er maank.

Een zulveren lint tusken ‘t gruuu van de kaant,
Met schitt’rende kleuren van bloemen beraand.
‘t Is schol en ‘t is smal, maor het spiegelt zo grif.
‘t Doekt weg tusken ‘t gruuu en men zöt niet waar ‘t blif.

En diep in het water, hiel diep op het zaand,
Daor glinstert het gold, dat er lig an de kaant.
Dat deur witte wieven bewaakt wordt en dekt,
Dat mennegien vaak naor de kolken hen trekt.¹⁷⁹

De natuur is vanneis anlegd. JO BERGMANS - BEINS¹⁸⁰ schreef

177bevallig.

178Een van de eerste vragen waar ik - op de HBS – geen antwoord op kreeg:
Waarom hebben negers dikke lippen? Misschien kreeg ik een antwoord,
maar begreep ik de verklaring niet.

179 Uit de cursus Drents Literatuur lezen 1986/87. Hoofdstuk over J.H.
Bergmans-Beins door 19...20. (Stout, letters van het alfabet gemummerd,
als de Podagrissen deden als ze zichzelf citeerden.)

180 J.H. Bergmans – Beins. Borger 1897 - Bussum 1948.

Dochter van een molenaar te Borger. Werkte als onderwijzeres in Meeden,
Valthe en Borger. Trouwde op 1 juli 1905 met Jan Bergmans (1881-1940),
die ook werkzaam was in het onderwijs. In 1940 vertrok het echtpaar naar
Bussum. Bergmans-Beins was ook politiek actief: in 1919 werd ze voor de
Vrijzinnig Democratische Bond - als eerste vrouw - in de Provinciale Staten
van Drenthe gekozen. <https://www.geheugenvandrenthe.nl/bergmans-beins-johanna-hindrika>

een schier gedicht over dit watertie. Ze is meer bekend deur de boerenroman *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan*.¹⁸¹ Hollandse tekst met dialogen in het Drents. Ze was een tiedgenoot van HARM TIESING,¹⁸² schriever uut hetzölfde dorp.

Zunder te vraogen nemp ze de ofslag naor *Exloo*. Daor, op die hoek van het bos, daor – heb ik mij vertellen laoten, heb ik verzunnen – daor hungeen man humzölfop. Touw om de nek.¹⁸³ Plek van bestemming.¹⁸⁴ Laot het niet waor weden. *Staatsbossen* veur onderdukers, razzia's, herinneringsmonumenten.

In *Exloo* stiet om de twintig meter een ofrastering veur harfstblad. Niks liggen laoten, alles oprumen. *Exloo*; ien groot café, nargens een kop koffie te koop.

‘Is opa hier bekend? vrag ze.

‘Nee,’ zeg ik, ‘gieniend in *Exloo* kent opa.’

Mien kleindochter lat met ien hand het stuur lös. Ze leg heur hand kort op mien bien. Ze knikt en lat rusten wat begraven is. Heur hand zeg alles van disse plek.¹⁸⁵

Rechtsof over *Valtherweg*. An de rechterkant vakantiepark de Hunzebergen. Spic & Span in zomerhuusies met zwembad, sauna, restaurant; vot van eigen haard met alles geliek an wat thuis achterbleven is. Alles verandert, alles blef hetzölfde. An de andere kant van de weg gledt het land naor de veenkolonies. Het veen is vot. Dikke Groninger boeren met eerpel, bieten, graan. Leeg¹⁸⁶ land veur windmeulens, zunnepanelen, peerden en golfbanen.

Land van krimp en leegloop. Gien mens te zien en de lu die we wel zien, lopen met een golfstok en trekkarregie naor de

181 *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Een vertelling uit het Drentsche boerenleven* J.H. Bergmans-Beins – 1933 (1ste druk) Tekst als pdf op dbnl.org

182 Harm Tiesing (1853 – 1936). Van zijn hand verschenen meer dan 1000 publicaties, vooral over het volksleven en de landbouw in Oost-Drenthe.

183 Oude Drentse traditie.

184 Verhaaltitel. Komt vaak in mijn werk voor.

185 Woonplaats van de eerste schoonouders van 19...20.

186 Leeg en laag.

volgende hole. Een birdie¹⁸⁷ is gien vogel.

‘Droomt opa?’ vrag ze.

Ik doe asof ik heur vraog niet heard heb.

‘Hier an de linkerkant lag *Hunsow*,’ zeg ik. ‘Het *Troje* van *Drenthe*.’¹⁸⁸

‘*Pompeï*. Het was *Pompeï*. Die stad verdween na een aardbeving en na een vulkaanuitbarsting. De stad werd bedolven.’

‘*Hunsow* is ok verdwenen,’ zeg ik, ‘gieniend kan de resten vinden.’

‘Misschien heeft *Hunsow* nooit bestaan. Misschien is *Hunsow* een idee fixe, een hersenschim van onderzoekers opzoek naar roem. Net als de *Valtherbrug*.’ Ze wes naor het lege land. We rieden langs de rand van *Valthe*. Tegenover het treinstation, daor argens, daor waorargens, lag in het veen een holten brug. Een pad deur het moeras. Holten planken naast mekaar. Inste¹⁸⁹ van trippen.¹⁹⁰ Alles is vot. Alles is in de herinnering. ‘t Is een herinnering as van zoveul.¹⁹¹

‘Het traject ligt er nog,’ zeg mien kleindochter. ‘De spoorlijn *Emmen – Valthe – Stadskanaal* kan over hetzelfde tracé aangelegd worden. Zou mooi zijn. Alles weer als vroeger en toch anders.

‘De *Saksenlijn*,’ zeg ik. ‘Wij binnen allemaol NEDERSAKSEN.’

‘Opa,’ zeg ze. Ik heur de naodruk in heur stem. ‘Opa. Opa is een Saks, een Duitser. Opa is geen Hollander. Hollanders vormen een eigen stam. Hollanders zijn een ander volk.’ Ze

187Golfterm: ballegie met een slag minder as verwacht in het gattie.

188Uitgebreid in *Reis door Drents erfgoed*. Deel III.

189In plaats van.

190Trippen: plankjes onder klompen/schoeisel om het draagvlak te vergroten.

191Lied. Lentekind (Guus Jansen)

‘t Is een herinnering zo als zovelen,

Maar deze ene laat mij niet los.

Wanneer in ‘t voorjaar de vlinders spelen,

Dan denk ik weer aan die dag in ‘t bos.

stopt en zet de auto in de berm. Krieg ik een preek? Of krieg ik een betoog?

‘In *Western Province*, in *Barotseland*, opa wel bekend al kende niemand opa, woonden rond 1500 enkel Bosjesmannen. Kort van stuk. Dwergeren. Na 1500 kwamen de LOZI. Zelf zeiden de LOZI dat ze hun oorsprong hadden in *Bulozi*, de flood plains van de *Zambezi*. De koninklijke familie was afstammeling van NYAMBE, van God die tijdelijk in *Bulozi* woonde. Als de *Hof van Eden*, als het Aardse Paradijs tussen *Eufraat* en *Tigris*.¹⁹² Misschien is dit verhaal ongeloofwaardig,’ zeg ze,’ maar het is even waar als het verhaal uit *Genesis* en de schepping in zeven dagen. God geeft de voorkeur aan water om met scheppen te beginnen. Ook evolutie begint met een oersoep in water.

De LOZI bedoelden dat die plek aan weerszijden van de *Zambezi* hun toebehoorde en toebehoort. Niemand anders kon een claim leggen op hun leefgebied. De LOZI waren niet ondergeschikt aan wie dan ook. De LOZI keken neer op andere volkeren als de CHEWA en de BEMBA. Onderling trouwen en integratie van cultuur en vaardigheden lag niet voor de hand. De elite keek neer op anderen.¹⁹³

‘LOZI heurden tot het uitverkoren volk,’ zeg ik. Ik krieg dörst.¹⁹⁴

‘Waar de inwoners van *Barotseland* vandaan kwamen is niet goed na te gaan. In het noordoosten van wat nu *Zambia* is, dat heette *Katanga*, woonden de LUNDA. De LUNDA werden verdreven uit *Katanga* en joegen weer anderen op de vlucht. Misschien dat uit die volksverhuizingen de LOZI tevoorschijn zijn gekomen.¹⁹⁵ Ze drukt op een knop. Het raam giet naor beneden.

‘Ik heb dörst,’ zeg ik.

‘Opa! Later. Laat me eerst mijn verhaal afmaken. Ik wil je laten zien dat volksbewegingen overal op aarde, op mijn

192 *Reis door Drents erfgoed*. Deel V.

193 *Reis door Drents erfgoed*. Deel I. O.a. Wilsum. Analooq.

194 Uitspraak Jezus aan het kruis.

195 H.W. Langworthy, *Zambia before 1890. Aspects of colonial History*. p.48 e.v.

erfgoed, voorkwamen en nog voorkomen. Iedereen kan overal een thuis vinden.’

‘Home is where I am,’ zeg ik. ‘Mag het raampie dicht?’

‘De LOZI hadden twee vrouwen als leider,’ mien kleindochter lat het raampie lösstaon. Het tocht. ‘Dat waren moeder MWAMBWA en dochter MBUYAMBWAMBWA. De vrouwen veroverden *Mongu*. Later werden ze door zoon en broer MBOO van de troon gestoten. MBOO was de eerste koning van het koninkrijk *Bulozi*. Zo begon de geschiedenis van *Barotseland*.’ Ze start de auto en lat het glas omhooggaon.

‘Heeft opa naar me geluisterd?’ Heur stem klinkt een beetje vergreld.¹⁹⁶

‘Ie hebben mij heel goed uutstukt¹⁹⁷ hoe de LOZI, net as Drenten, een volk van migranten is. De iene maol kwamen lu uut het noordwesten, van *Nigeria* en *Kameroen*, de andere maol uut het noordoosten, van *Katanga*, en ik zeg joe dat jaoren later de LUVALE uut het zuden kwamen. Misschien bin ik anderen vergeten uut het oosten en uut het westen.’ Ik heb aal meer dörst, maar ik laot mien ongemak achterwege. Lieden laot ik graag an anderen over.

‘As ie de taalkaort van *Drenthe* bekiet kuj naogaon waar de immigranten votkwamen,’ zeg ik. Woorden verklapt de ofkomst: huus, huis, hoes en gras, grös, gers.¹⁹⁸

‘Baander, bansdeur, baanderdöör, nedendör,’ zeg ze. We praoten mekaar graag naor de mond. Net veur we *Emmerschans* binnenrieden slat ze rechtsof een zandpad op. Nao vieftig meter stopt ze.

‘Ga je gang,’ zeg mien kleindochter, ‘ik kijk de andere kant op.’ Ik neem de tied.

Ik vuul hoe ze naor mien broekspiepen kek as ik het portier vanneis lösdoe. Ik wacht tot ze zeg: “Was het gras nat?”. Mien kleinkind zeg niks.

196Pissig.

197uitgelegd.

198Proefschrift Geert Kocks *Die Dialekte von Südostdrente und anliegenden Gebieten*. 1977 RUG. en ook in *Poze* nr. 15, 16. (op web.)

As ik weer op de dead man's place¹⁹⁹ naast heur zit, zeg ze: 'Ik ga in *Emmen* naar de kapper. Je kunt in de auto wachten. Als we terugrijden gaan we kijken of we de *Gebroken Cirkel*²⁰⁰ van dichtbij kunnen bekijken.'

Ze keert de auto en we nemen de slingerbochte in de weg. Hier kreeg ik riele. De man die met de dochter van zien schoonva²⁰¹ sleup gaf mij les. Ik reed hard, merakel hard de bochte in. Het gung goed. Ik had leerd dat ik eerder gas terugnemen mus.

Viefhonderd meter wieder woonde de zuster van mien moe. Mien tante leup de straot op. Een trekker reed op straot. Vief dagen later was de begrafenis. Veur de deur van joen eigen huus thuuskommen. Een veurrecht. Mien oom gung verhuzen. Ienmaol van zien vaste plek gung e mien tante achternao. Veur alles is een tied en uur,' zee de pastoor.

'Koffietied,' zeg ik.

'Uit de thermoskan,' zeg mien kleindochter. 'Nog even geduld. Momentje alstublieft.'²⁰² Ze stopt op de Randweg, de straot tussen *Emmerschans* en de *Emmer dennen*. Het raampie giet naor beneden.

'Weet u ook waar de ingang is van het *Land Art Broken Circle*,' vrag ze an een jonge vrouw met een grote zwarte bouwvier an een riem. 'We weten dat het ginds is, minder dan een kilometer, achter deze huizen.'

'Nee,' zeg de hondenvrouw,' dat weet ik niet. Ik kom hier vot veur mien hiele leben,²⁰³ maar land art, die ken ik niet.'

'En de hond?' vraog ik. 'Nee,' zeg ze, 'de hond kan kunsties, maar hef ok gien weet van kunst. Hektor!'

Asof de hond wet dat het over hum giet zet e de veurpoten tegen de auto. Mien kleindochter lat betied het glas omhoog gaon.

199stoel naast de chauffeur.

200Broken Circle/Spiral Hill is het enige Land Art werk van Robert Smithson in Europa. Het is gemaakt in 1971 in het kader van de manifestatie 'Sonsbeek buiten de perken'.

201zijn echtgenote.

202Dichtbundel van Jan van Ginkel, *Momentje alstublieft*. TvP. 2019.

203Liedregel van bard Daniël Lohues.

‘De hond bedoelt het goed,’ zeg mien kleindochter. ‘Ik maak het raam straks schoon als we tanken.’ An de butenkant hef het glas een ofdruk asof MICK JAGGER, met lange rooie tong en dikke lippen,²⁰⁴ mij smokken wol.

Op de parkeerplaats wacht ik in de auto intied mien kleindochter bij de kapper het haor knippen lat. Ik dacht an een cartoon. Een man bij de kapper, kale kop. Midden op de kop ien haor. De kapper vrag: “Haar knippen?”

Nooit gao ik nog naor kappers. Niet dat kappers oplichters bint. De meesten niet. Ze bint niet allemaol van de verkeerde kante. Ik kocht een tondeuze met tien hulpstukken veur de pries van ien knipbeurt. De huig lichten, dacht ik. De podagristen wandelen in de *Grafschaft Bentheim*. De Pruus²⁰⁵ lat ze veul te veul betalen veur bed and breakfast. De huig lichten. Ze schriefft.

In onze herberg, waar de paddestoelen, in de mufte jagtweide van onder de lambrisering welig opschietende, onzen eenvoudigen maaltijd begluurden, liet de kastelein ons ‘t genotene met klinkende hollandsche drieguldens betalen, alsof wij tot het gevolg van een dozijn kardinalen behoorden. Men schijnt er in *Duitschland* (en *Neuenhaus* behoort er immers ook toe!) geene gewetenszaak van te maken om den *reichen Holländer* ter dege van de huig te ligten²⁰⁶. Ongelukkig ‘t stadjen evenwel, dat zijne vermaardheid te danken heeft aan de schraapzucht zijner burgers.²⁰⁷

204Logo Rolling Stones (muziekgroep).

205Pruis, Duitser.

206 Te bedriegen. Iemand de huig door aanraking met zout of peper doen inkrimpen of ook door het hoofd geweldig heen en weer te schudden. Het eigenlijke lichten geschiedt door iemand een enkel haartje uit de kruin van het hoofd te trekken; dat moet dan, volgens ‘t volksgeloof, juist het middelste haartje van ‘t hoofd zijn, anders baat het niet. En dit haartrekken is het eigenlijke lichten, oplichten van de huig. Immers men meent dat de huig, binnen door ‘t hoofd heen, juist aan dit haartje verbonden is.

<http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/huig>

207Reis door Drents erfgoed. Deel I. Pag. 26.

Veur mij luxe witte huzen met schuun dak. De architect was NICOLAI. De huzen waren veur de baozen van de AKU en ENKALON. De HBS²⁰⁸ stun wiederop. *Nabij Diederingswal*. De HBS as boom van kennis van goed en kwaod.

Ik schenk koffie uut de thermoskanne. Een boterham met keze. Geitenkeze en gewone keze.

‘Bi’j der now al weer?’ zeg ik.

‘Of ben ik te vroeg?’ Mijn kleindochter strek met heur hand over heur krullen.

‘Ja.’ zeg ik. ‘Ik zie wel verschil.’ Ik vergeet dat ik wat aordigs zeggen mut. ‘Schiere kop, dat mut ik wel zeggen.’ Ze glimlacht.

As der gien corona west was had ik een smok (zoen) kregen. Ze gef mij een kus.²⁰⁹

‘Prima in model,’ zeg ze, ‘de dode punten eraf en een beetje uitgedund. Je kunt weer zes weken vooruit. Ik wil graag met je gezien worden.’

Misschien onthold ik wat ze zeg veur een andere keer. Knippen en scheren giet gewoon deur.²¹⁰

Ze schenkt koffie zonder motten²¹¹ en giet achter het stuur zitten. An de rand van de parkeerplaats löp een man in een oranje pak papier en plestiek te prikken. Immer sauber,²¹² giet deur mien kop.

‘Ik heb in de stoel bij de kapper rustig kunnen nadenken,’ zeg mien kleindochter. ‘De kapper zei niets meer na een onhandige start.’

‘?’

‘De kapper vroeg of ik niet liever door een andere kapper geknipt en gegolfd werd.’

“Nee,” zei ik, “ik word niet liever door een andere kapper geknipt en gewatergolfd.” Ik had de zwarte stagiaire al gezien.

208Hogere Burgerschool. Opgericht door Thorbecke uit Zwolle.

209Zie literatuurbeschouwing in dit boek over woordfrequentie smok, kus, zoen.

210Mangelen, ontgroenen.

211knoeien.

212Altijd schoon (Duits).

Ik zie altijd alle gekleurde medeburgers. Dat weet opa.'

'Ie hadden naodacht intied ie joezölf in de spiegel zagen,' zeg ik. 'An onbenul, en dan veural an onbenul van andere mensen geef ik om liefsten gien aandacht.'

'Opa,' zeg mien kleinkind. Ze zet het koppie tussen heur schoenen. 'Opa heeft een bijzondere manier van humor en een bijzondere manier van omgang met anderen. Ik wil daar graag wat over kwijt. Voor mijn eigen helderheid. Ook omdat ik veel van opa's woorden en zinnen bij mezelf herken.'

'Helderheid,' zeg ik, 'ik kom het zo weinig in de muut.'²¹³

'Het is net opa, alsof opa een andere taal spreekt, of bij toeren een andere betekenis aan bekende woorden en zinnen geeft. Het is alsof opa zelden hoort wat iemand zegt, maar telkens twee, drie, vier of meer boodschappen tegelijk hoort.'

Ik wacht. Alles wat ik zeg kan op een andere manier begrepen worden. En tegen mij gebruikt.

'Laat ik een voorbeeld geven. In de kappersstoel naast me zat een vrouw van een jaar of veertig. Ze had haar hoofd achterover boven het wasbekken. Een ranke man, met leren mondkapje, met rechtopstaand zwart haar en met roze plastic handschoenen masseerde wit schuim in de rode haren van de witte slanke en plat-van-voren vrouw. Ze had ook een mondkapje. Een wit mondkapje met gele geprinte katjes. Zegt de kapper: "Hebt u ook een poesje?"'

'Ik heb gien poes,' zeg ik. 'Ik heb niks met huusdieren. Niet met honden en ok niet met katten.'

'Opa begrijpt wat ik bedoel.'

'An de andere kant van disse parkeerplaats,' zeg ik, 'stiet een hotel. Het ofscheid van mien tandarts was in dat hotel. In het restaurant. Meer as tweehonderd mannen, vrouwen en kinder leuten zuch veur de leste maol in de mond kieken. Sommigen met gold in de mond, ander met kwik²¹⁴ en weer ander met kunsthars – composiet – of een kunstgebit.' Ik wies met de

²¹³in de muut, tegen, tegemoet.

²¹⁴oude amalgaamvulling.

doem hen achter. ‘Ik schreef een boekie. *Tandartsroman*.²¹⁵ Het was vanzölf gien roman. Het was een kasteelroman, een dokters roman, maar dan over een tandarts.’

‘Interessant,’ zeg mien kleindochter. ‘En waar ging het verhaal over?’

‘Over de tandarts,’ zeg ik. ‘Ik had opschreven wat ik nog wus van de maolen dat ik met open mond naor hum luusterde.’

‘Opa luisterde met open mond naar de tandarts,’ herhaalt ze.

‘Veur elk op de tandartspraktijk had ik een boekie metneumen.’ Ik wies vanneis achter mij naor het restaurant. ‘De tandarts signeerde de boekies.’

‘En wat vond de tandarts van je afscheidscadeau?’ vrag ze.

‘Ik heb hum niet weer spreuken,’ zeg ik. ‘Tegen mij hef e de mond nooit weer lösdaon. Starker: een jaor later was e dood.’

‘En,’ zeg ze. ‘Zal ik je verhaal afmaken?’

Ik knik.

‘Opa vond het grappig en vererend voor de smoelensmid. Opa meende dat de ontvanger blij zou zijn met het boekje met al dan niet verzonnen intimiteiten. Opa kon zich niet voorstellen dat... In opa’s wereld, in opa’s gedachtenwereld kwam geen moment boven dat...’

‘Je kent mij wel een beetie,’ zeg ik. ‘Ik schrief en zeg wat elk zien en heuren kan. Niks geheim. Ik verklap niks.’

‘En de nieuwe tandarts?’

‘Gieniend,’ zeg ik, ‘tandartsen en ander op de praktijk hebben andere zaken bij de kop as boeken. Jonge mensen in de blui van heur leven lezen niet. Zeker gien *Tandartsroman*.’

‘Opa kan schrijven wat hij wil en wat hij kan. Over de lezers hoeft opa zich geen zorgen te maken.’²¹⁶

‘Bij oens in het dorp,’ zeg ik. ‘*Gloeiente Garriet. Bij oens in het dorp, alhier...*’²¹⁷

‘Betrokkenheid, aandacht, humor, niet iedereen begrijpt de woorden, zinnen, verhalen, associaties van opa. De taboes van opa zijn andere taboes dan van andere mensen. De

215Ter Verpoozing 2018.

216Zeer gering in aantal. Seneca vindt 1 lezer voldoende (hij zelf).

217Eerbetoan aan Lamert Kieft. Zie verderop.

kwetsbaarheden liggen op een ander speelveld. Een boek is een spiegel, dat wil opa nog wel eens vergeten.'

'Opa'

'Schuldgevuul,' zeg ik, 'krieg ie meestal deur een ander anreikt. Ie huuft dat niet in ontvangst nemen.'

Schuld en kovvie

‘Heeft opa ook een toekomst?’

We volgen het spoor terug²¹⁸ naar de gebroken cirkel. Vrogger, hiel vrogger heurde ik op disse plek vanof de achterbank iene zeggen “Ik heb kanker, ik gao.” Hiel kalm stuurde ik deur de haorspeldbochte bij de gebroken cirkel, viefhonderd meter vanof de oprit van mien tante die in de veurtuun onder een parasol naor het verkeer te kieken zat. Het leverde mij een verhaal²¹⁹ en met het verhaal was de kanker van die man op de achterbank niet langer van mij. Ik heur hum nog snakken.²²⁰ “In disse jam zit conserveringsmiddelen en kleurstoffen. Daor krieg ie kanker van. Ik mag dit wel eten. Ik heb al kanker.” Ik dacht: Ik heb gien K. En: Ik hold niet van zutigheid.

Valtherzandweg, Wolfsbergen, Weerdinge, Valthe met de spoorbomen altied naor de hemel wiezend.²²¹ *Valthe* met een schriever op de grens van veen en zand. Had HITLER een zeun? En wat is er van die zeun worden? HARRY MULISCH schreef *Siegfried*, kort veur de schriever de waore hemel ontdekte. ALBERT STERENBORG²²² uut *Valthe* leut zuch inspireren deur niet de grootste van de drie.²²³ *Nikki’s huis*. Een roman in wording.

‘Dromer,’ zeg mien kleinkind, ‘of heb je alweer een roman in je hoofd?’

218J.B. Charles, *Volg het spoor terug*. Terugblik op tijd na WO II. Wie zijn we? Waar komen we vandaan?

219Verderop in dit boek.

220Blazen, opscheppen, pochen.

221Naast het oude treinstation zijn overwegbomen geplaatst als herinnering aan een gouden verleden.

222Scenarioschrijver en auteur. Zie ook *Reis door Drents erfgoed*. Deel V.

223Hermans, Wolkers, Mulisch. (Mulisch schreef *De ontdekking van de hemel*.)

Ik lach bezied. Ze hef beide handen an het stuur. Ik vuul mij veilig. As we een botsing kriegen, gaon we tegelieks naor de overkante.

‘Een roman,’ zeg ik, ‘ja, maar nog niet an een roman van mezölf. Alles op zien tied.’

Ze kek naor het dashboard met alle wiezers en lampies. ‘Kwart over de sluus,’ zeg mien kleindochter.

‘Aj hard rieden bi’j gauw in huus,’ vul ik an.

‘We hebben alle tied,’ zeg ze. Ze leg ien hand op heur borst.

Mien kleindochter kent mien dreumen. Dreumen die onmachtig voortwoekert omdat ze nooit warkelijkheid worden binnen. Ik dreumde, ik was een jaor of dertien, dat ik een uur een wichie weden kun, dan kun ik mezölf an de tietten vulen. Een koninkriek veur een tiet.

Exloo lig achter oens. We nadern de N34. Nee, der hangt gien man an de boomtak. De bomen staon der nog. Welke PIET PAALTJESboom was het? In een wip was de lust om te vrijen gelblust.²²⁴ De olde weg, de busbaan uut de jaoren zestig lig der nog. Klinkerweg deur *Ees*, keuterboerendorp herstelbaar verbeterd. Riet gedekt. De podagristen leupen hier langs rond 1850. Onbenul, gelukzalig onbenul overheerste. Elk had een schier gebit dankzij het zand in de stoet.

Ten westen van den *Topjesberg* ligt ook nog een door wallen ingesloten akker, welke de volkssage als een legerplaats der Noormannen opgeeft. *Westerbork* gelijkt overigens als twee druppelen water op elk ander dorp van *Drenthe*, ten opzigte van levenswijze, zeden en gewoonten. Vroeger werd er de beste stoete²²⁵ van ‘t gansche Landschap gebakken, zoo

224Piet Paaltjens, gedicht *De zelfmoordenaar*. Een jong stel wil onder een boom vrijen. Van boven drupt een ontbindend lijk.

225...Borger... waar de producten der Drenthsche broodbakkunst, in verschillende vormen, ons gelegenheid geven onze krachten te herstellen. Dat de beroemde ‘stoete’ niet vrij is van het fijne zand der heide en tusschen de tanden kraakt, is een eigenaardigheid, waaraan de vreemdeling misschien eerst wat moet gewinnen, eer hij ‘t waardeeren kan. Men zegt, dat de Drenthenaars er hun gezondheid en hun prachtig gebit aan danken. J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*. Deel 5. 1880.

zelfs, dat andere gemeenten, bij feestelijke gelegenheden of als hun de maag naar lekkernijen hunkerde, van hier ‘t gebak ontboden. Hoewel die faam gekortwiekt schijnt, betuigen wij toch niet in ‘t minst te hebben bevonden, dat de Westerborker oven er een te minder smakelijk product door levert. Wij gelooven niet, dat onze praatgrage kastelein, ROELOF TIJN, ‘t ons zal kunnen nazeggen, dat wij zijnen disch geene eer bewezen en de gesuikerde *brugge*²²⁶ niet met smaak hebben genuttigd.²²⁷

Nao de sluus in *Borger* maken we een drei naor links. Tussen de olde en de neie dodenakkers deur rieden we op het *Kanaal Buinen – Schoonoord* an. Hier waren we nog nooit.

‘Hoe is het mogelijk,’ zeg mien kleinkind, ‘hier zijn we nog nooit geweest.’

‘Het land van JO BERGMANS – BEINS,’ zeg ik. ‘Mooi begun van heur roman.²²⁸ Hier, of an de andere kant van *Borger*.’

Het regelmatig getik van de ‘haarhamer’ op de zeis klonk in den stillen zomeravond. Een oogenblik is het stil, om dan weer in dezelfde eentonige cadans op te klinken. Wiecher Luten is achter in den ‘hof’ bezig de ‘zwa te haren’. Op het gras zittend, het ‘haarspit’ tot aan het dwarslatje in den grond gedreven, den scherpen kant van de zeis er op, tikt hij voorzichtig met den breedten hamer op de zeis. Telkens houdt hij even op en probeert de scherpste op zijn hand. Is de snee scherp genoeg, dan wordt de zeis een eindje verlegd en tikt weer de hamer op het staal. Die noodzakelijke pauzes geven Wiecher gelegenheid om z’n oogen over de wijde vlakte te laten gaan. Vlak bij is de weg, waar hij juist over heen ziet; dan een oud walletje, kleine verhooging met struiken. Daar achter de groene weiden met grazend vee,

dbnl.org

226 boterham.

227 *Reis door Drents erfgoed*. Deel II. p. 138.

228 *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Een vertelling uit het Drentsche boerenleven*. J.H. Bergmans-Beins. 1933. dbnl.org

zacht afhellend naar het Hunzedal. Het stroompje, dat niet te zien is, dan nog een streepje groen, hier en daar wat boschjes en dan... de heide. De groote, bruine, paarse, roode, groene heide. Alle kleuren heeft ze, die heide. De heide... die verre, oneindige vlakke, die met de lucht schijnt samen te vallen, daar ver in 't verschiet. Wiecher ziet er zoo graag naar. 't Is net een schilderij, zegt zijn moeder, maar Wiecher vindt het veel mooier dan een schilderij. Dit verre gezicht met zijn afwisseling van kleuren en vormen, wat heeft hij het lief. Hij zou er uren naar kunnen zien, als zijn werk het maar toeliet.

‘En opa, hoe gaat het verhaal verder?’ vrag mien kleindochter.

‘Het bekende verhaal,’ zeg ik. ‘WIECHER LUTEN trouwt tegen de zin van zien van HARM LUTEN met ROELFIEN,²²⁹ dochter van een keuterboer en waardeerde hulp in het huushouden van de LUTENS. En dan moet ie weten dat HARM en FENNECHIEN LUTENS al zes kinder hen de groeve bracht heb.²³⁰ WIECHER is de ienige die OENZELIEVEHEER in leven laoten hef.’

‘Prijs de Heer met lofgezing,’ zeg mien kleindochter. ‘Hij had ook alle kinderen bij zich thuis kunnen laten komen.’ Ze parkeert de auto an het *Kanaal Buinen - Schoonoord*. Het raampje an heur kant giet naor beneden.

‘En opa?’

‘Va HARM LUTEN was tegen de trouwerij. Standsverschil mus der weden.’

De oude man ziet zijn zoon onderzoekend aan en zegt dan: ‘Wiecher, wij zint er vlak teeg’n; niet um ‘t wicht, maor ‘t is jow soort niet; d’r is maor ien umstandegheid, dat wij oes stil holl’n zult, dat wij oes niet verzetten zult.

‘Wiecher... is ‘t te moeten?’

Wiecher is wit geworden; hij ziet naar zijn vader, maar zegt niets. Deze vervolgt:

‘As dat zoo is, Wiecher, dan zul wij ‘t niet keeren, aners geef

229Vrouwnamen in Drenthe zijn vaak verkleinwoorden. Annechien, Lammechien,....

230Het graf. Kindersterfte.

ik nooit mien toestemming.’

‘t Is een zware strijd voor Wiecher. Eén woord kan maken, dat zijn ouders zich bij z’n huwelijk met Roelfien neerleggen. Eén woord slechts, dat echter niet waar zou zijn. Toch kan hij het uitspreken. Hij voelt het op eens, dat de laatste woorden van zijn vader gemeend zijn. Hij voelt een hevige woede in.....

‘Een moetje,’ zeg mien kleinkind, ‘en alles was in orde.’

‘Maar ROELFIEN was niet zwanger. Tot halfweg het verhaal binnen ze niet wieder kommen as naost mekaar lopen en een enkele maal de hand vasthouden,’ zeg ik. ‘De roman bestiet veur een belangriek deel uut kovviedrinken.’

‘Koffie?’ vrag ze.

‘*Het bloed kruipt* telt 76.500 woorden op 235 bladzieden,’ zeg ik. ‘Koffie en kovvie komt 100 maal veur. Zowat om de aander bladziede stiet de koffie klaar.’

‘Dat heeft opa niet zelf geteld,’ zeg ze.

‘En hiel biezunder is het woord *moeten*,’ negeer ik heur opmarking. ‘*Moet* en vervoegings telde de machine 205 maal.’

‘Bijna elke bladzijde *moet* een Drent iets,’ zeg ze, ‘Geen typisch Drentse roman. Aan de frequentie van *moeten* kun je zien dat JO BERGMANS - BEINS haar leven ook in *Het Gooi* heeft gesleten.’

‘As een DRENT *moet*, dan moet e pissen of poepen,’ zeg ik, ‘dat wul ie heuren.’

‘Of beide,’ zeg ze. ‘Een cliché, een archaïsche stereotypering luidt dat een DRENT nooit iets moet. Zij, de maagd,²³¹ laat zich door niemand de wet voorschrijven.’

‘En hij,’ zeg ik.

‘Uit *Het bloed kruipt*... blijkt het tegendeel,’ zeg mien kleindochter. ‘Hoe loopt het af?’

‘Iedereen kan het boek lezen via dbnl.org,’ zeg ik. ‘Gratis.’

‘Literatuur is nooit gratis,’ zeg ze. ‘Hoe loop het af? Net zo drakerig als haar gedicht afstroomt in ‘*t Diepien*?’ Ze wes naor

231 Maagd Maria in het wapen van Drenthe. Analoog de Franse Marianne.

het anlegde natuurgebied an de andere kant van het kanaal.

‘Ze trouwt, kriegt een kind, KLEINE HARM, gaot naor de kerk, naor een builoft in *Zweeloo*, slacht een zwien.’

‘Zwien op ledder,’ zeg ze.

‘Zwijn op de ladder,’ herhaal ik. ‘En, en de constante deur het hiele boek is: nooit praoten. Op de derde bladziede van het verhaal stiet de samenvating.’

D'r zit verdieplings in,’ zegt Roelfien.

‘O,’ is ‘t antwoord, ‘dat is nijmoedsch, dat heurt tegenwoordig zoo.’

‘Daor heb ik ‘t aans niet groot op, ik hol ‘t met ‘t aolde, dat is bekend en daor zin wij an gehecht.’

‘Jao, hè,’ zegt Wiecher en z’n stem heeft plotseling een weken klank, ‘jao, hè, Roelfien, doar denk wij geliek over, recht oet, van verdieplings hol’ wij niet.’

‘De roman is van 1933,’ zeg mien kleindochter. ‘Ook in 1952 komt deze manier van niet-communiceren naar voren bij inwoners van *Anderen*. De onderzoekers²³² hebben geen reflectief vermogen kunnen ontdekken.’

‘Misschien was de tied van de podagristen vrijer as de tied van het interbellum,’²³³ zeg ik.

‘Wat is vrijheid?’ zeg ze. Het is gien retorische vraag, maar ik huuf niet antwoorden.

‘En hoe loopt het verhaal naar het slot?’

‘De woorden *schuld* en *spiet* kommen samen 21 maal veur,’ zeg ik. ‘WIECHER wordt ziek. De eerste en ienige traan – van WIECHER – op bladziede 195 in het boek.’

Langzaam valt een traan tusschen zijn vingers door, maar hij bemerkt het niet. Hij gevoelt zich moe en ziek. Als hij eindelijk opstaat, strijkt hij met zijn hand over zijn oogen en voorhoofd, als om de gedachten, die hem kwellen, weg te jagen. Hij voelt zijn hand vochtig worden en veegt met zijn

232John en Dorothy Keur, *Diep geworteld*. Ter Verpooring 2017.

233Tussen het schone. Tussen twee (wereld)oorlogen, jaren ‘30.

zakdoek over zijn gezicht.

De dood brengt niet altied verlossing. Rekeningen bleven openstaon.

Als tegen den morgentijd de storm is uitgeraasd en de regenvlagen zijn opgehouden, heeft ook Wiecher rust gevonden. Hij is vredig ingeslapen en niet meer ontwaakt. Moeder noch Roelfien hebben het geweten. Ze zijn den heelen nacht opgebleven en telkens als Roelfien ging kijken, sliep hij gerust, tot opeens de adem stil stond en Wiecher Luten voor altijd is heengegaan. Gestorven zonder zijn ouders!

En ROELFIEN zegt tegen het ende van de roman tegen een vriendin.

‘Och, Sinao en wat nog ‘t allerminste is: ik zin now aal maor bang, dat ik er schuld an hebb’. As ik er niet west was, hadd’ Wiecher gien ongenugen met zien volk kreeg’n en dan wast zoo niet loop’n. O, daor heb ik zun hinder van. Dat kan ik niet van mij ofzett’n. Ik loop er al zun toer met rond en now kan ‘t niet zwieg’n. Maor most er nooit ‘n woord over spreek’n.’

Veul later komp KLEINE HARM zien opa ‘toevallig’ tegen.

Even ziet hij verwonderd op naar den man, die hem zoo onverwacht greep, dan met een diepen zucht, zegt hij: ‘Hè, daor vuel ik haost. Hebb’ ij mij greep’n? Wel zin ij? Ik zin klein Haarm. Wel zin ij?’

Opeens valt de oude man op de knieën. Hij neemt de handjes van het kind in z’n groote handen en zegt met bevende stem: ‘Oes Wiecher, krek oes Wiecher.’ Hij trekt het kind naar zich toe en prevelt zachtjes: ‘O, o, krek oes Wiecher..’ Kleine Harm kijkt den ouden man aan en als hij zich naar hem toe voelt trekken, zegt hij: ‘Wel, zin ij, ken ij mij wal?’

Opa HARM maakt met zien kleinzeun van een voederbiete een
lampion veur SINT MAARTEN.

In de deur staat Harm en zijn stroeve mond plooit zich tot
een lach. Och, men moest eens weten, hoe Sint Maartens
lichtje in zijn hart schijnt met een helderen, onuitdoofbaren
glans, omdat een kleine jongen er alle zorgen uit heeft
weggenomen.

‘Het bloed kruipt, waar ‘t niet gaan kan.’

*Naar waarheid gegeven,
Met liefde beschreven.*

‘Schuld en koffie,’ zeg mien kleindochter. ‘We moeten nodig
verder.’

‘Trap hum an,’²³⁴ zeg ik.

We rieden naor *Schoonloo* en wieder.

²³⁴Martin Koster, *Ik trap hum an*. Verzamelde columns DvhN. 2020.
HDB. Start de motor. Rij verder.

De Kiel & De Overjasse

‘Heeft opa ook melige stokpaardjes?’

Op de rotonde in *Schoonloo* maken we een extra rondtie.

‘Voor opa,’ zeg mien kleindochter. ‘Ik wilde je de afslag naar *De Kiel* laten zien. Heb je gekeken, of zal ik nog een ronde maken.’ Veur ik antwoorden kan lat ze volgen: ‘Daarvoor zijn rotondes bedoeld, voor rondrijden.’

‘De *Overjasse*, zeg ik, ‘en ‘t *Haantje*.²³⁵ Naor het noorden as het joe geliek is.’

‘De knollen staan er weer mooi bij,’ triggert ze halfweg *Grolloo*.

‘Het hef nog niet vreuren,’ zeg ik, de vorst...’ Ik maak mien zin niet of.²³⁶

Zunder mij te vraogen slat ze linksof. Sight seeing in *Grolloo*, waor niks te zien is as café HOFSTEENGE en het geboortehuus van HARRY MUSKEE.²³⁷

‘I was here,’ zeg ik. ‘Let op de verleden tied. I was here.’

‘Ik dacht dat je het wel leuk zou vinden om deze plek opnieuw te bezoeken,’ zeg mien kleindochter. ‘De muziek van CUBY AND THE BLIZZARDS heeft je gevormd. Of niet?’

Het is mij dudelk dat ze mij bij de bok döt.²³⁸ ‘Widow of my eyes,’ smaal ik. ‘Applefuckers klokhous.’²³⁹

235Afgeloven anekdote. Na ‘t Haanje kwam (niet) het dorp ‘t Hennegie en na De Kiel kwam (niet) het dorp De Overjasse. *Reis door Drents erfgoed*. Deel V.

236Lied; *Achter Op Schoonloo Doar Is Ut Knollegruun Bevreur’n*. Het Börker Trio. Börk = Westerbork. & Vorst aan de grond.

237Harry “Cuby” Muskee (Assen, 10 juni 1941 - Rolde, 26 september 2011) was de zanger van de bluesband Cuby + Blizzards die hij samen met Eelco Gelling oprichtte.

238Plagerig voor de gek houdt.

239 Window of my eyes (niet weduwe), Appleknockers flophouse, liedjes van C+B.

ickers Flophouse
kers flophouse that
ed place for you and
to our Appleknock
now what you're b

give me your ha
re now, try to re
believe what I'm
and find your

s flophouse to
you can do
to our Appl
oney, wear

flophouse
ce for you
r Applek

‘Opa!’

‘Moet ik sorry zeggen?’ vraag ik. ‘As schriever?’

‘Opa zegt nooit sorry,’ heur ik met vileine stem.²⁴⁰

HOFSTEENGE is dicht. Nee, kovvie in *Grolloo*, ik moet er niet an denken. Schrale troost dat in *Grolloo* gien begraafplaats is. MUSKEE lig in *Rolde* achter de kerke onder Drents graniet. Mien kleindochter mindert vaort. Een zwarver hef een Duutse herder niet an touw.

‘Fijn dat we veilig binnen zitten,’ smeert ze zolt in de pekelwonde.

‘Honden,’ zeg ik, ‘katten. Zunder huusdier hef een loopbaan as kunstenaar of schriever gien zin. Kiek in de krant. Bij elk interview met een beetie schriever en ok met beetie mindere schrievers krie’j een woonkamer te zien met een poes op schoot bij de verhalenverteller. Of een hond op de bank.’

‘Of in bed,’ zeg mien kleindochter.

‘Hond in de pot en hond in bed.’

‘Wat zit je dwars opa? Is er iets?’

‘*Grolloo*,’ zeg ik.

‘Opa?’

‘Laot je niet deur je argernissen leiden. Met verontwaardiging komt ie in een Sackgasse.²⁴¹’

240 *Phileine zegt sorry*, Ronald Giphart.

241 Duits; doodlopende straat.

Rolde

‘Was opa ook fout...?’

We binnen zowat in *Rolde*. In disse contreien was argens de bijienkomst, een landdag van de NSB. MUSSERT²⁴² sprak het volk toe.²⁴³ De arms omhoog. Alles zul beter worden, al mus het wel eerst minder gaon. *Houzee, Houzee*.²⁴⁴ Niet veur koningin en vaderland.

‘Spätgeburt,’²⁴⁵ zeg ze. ‘Mijn vraag is niet terecht. Sorry. Opa was niet fout in de oorlog. Opa had het voordeel van de Spätgeburt.’

“Te ok,” wul ik zeggen. Elk die nao mij kommen is hef het veurdiel van vrede, veiligheid en vertier. Nee, ik zeg niks. Ik stap niet in de woorden van mien va. Nog niet, al betrap ik mij geregeld op zien uitspraken. Ik zeg niet: “Het wordt tied dat der weer een oorlog komp.” De veurige was nog gien kwart eeuw veurbij toen mien va dat zee.

‘Veranderingen,’ zeg mien kleindochter, ‘gaan soms zo snel

242Anton Adriaan Mussert (1894 - 1946) was een Nederlands politicus en ingenieur die als een van de oprichters leiding gaf aan de Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland en in de jaren van de Tweede Wereldoorlog collaboreerde met de nazi's. De bezetters, de NSB en hun sympathisanten presenteerden hem van 1942 tot mei 1945 als de leider van Nederland. Na de bevrijding werd hij schuldig bevonden aan hoogverraad en ter dood veroordeeld. Op 7 mei 1946 werd hij geëxecuteerd op de Waalsdorpervlakte.

243De zandverstuiving in Rolde diende in de oorlog voor landdagen van de Landbouw en Maatschappij en de NSB. Hoogtepunt was die van 1942 toen Mussert kwam spreken voor 15.000 man.

244Groet uit die tijd.

245Geboren in een jaar dat bewustwording tijdens de oorlog niet meer mogelijk was. Fout in de oorlog was niet meer mogelijk vanwege de jonge leeftijd.

HARRY MUSKIE
CUBA

1941

dat ook een verstandig mens ze niet bij kan houden.²⁴⁶

We rieden de oude melkfabriek veurbij. Neibouw, overal. Opgeleukte rotondes, wereldvreemde platanen, bladblaozen plantsoenties, kunstige straotverlichting, gekleurde zebra's en oerveldkeien veur nostalgische versiering. Ze zet de wagen stille naast de Jacobuskerke.

'Kill the engine,'²⁴⁷ zeg ik. Mien kleindochter zet de motor uut. Niks van te heuren. We rieden elektrisch. Niks stroomt meer, op het bloed in oenze ad'ren nao. Niks Neêrlands bloed.²⁴⁸

'Kom, we gaan,' zeg ze.²⁴⁹ 'Nu we eenmaal in *Rolde* zijn wil ik het graf van de beste muzikant van *Drenthe* ook zien.'²⁵⁰

We dwaolen over de dodenakker met een achteruutgang naor de es. Het valt nog niet met HARRY MUSKEE te vinden. Een mooi graf met tierlantijnties en met natuur.²⁵¹ We zwiegen. Zwiegen op een begraafplaats is eerbied. Uut de beukenbomen klinkt:

'Massacultuur en ontbinding van gevestigde waarden
enerzijds, nieuwe ontwikkelingen op het gebied der

246Impliciete veronderstelling over minder slimme (= domme) mensen.

247Engelse uitdrukking: het tegenovergestelde van: Trap hum aan.

248 No. 17. Volkslied.

Wien Neêrlands bloed door de adren vloeit,

Van vreemde smetten vrij,

Wiens hart voor land en koning gloeit,

Verheff' den zang als wij:

Hij stell' met ons, vereend van zin,

Met onbeklemde borst,

Het rond en hartig feestlied in

Voor vaderland en vorst. (bis.)

De Nederlandsche zanger in alle gezelschappen (1852) anonieme Nederlandsche zanger, De Verzameling van meer dan 100 uitgezochte gezelschapsliederen dbnl.org

249Voor literatuuronderzoekers. Deze zin komt tientallen malen voor in mijn werk.

250Muskee werd tijdens de oorlog geboren in het Wilhelminaziekenhuis te Assen. Aanvankelijk woonde hij met zijn moeder bij zijn oma van moederskant, omdat zijn vader als krijgsgevangene naar Duitsland was afgevoerd.

251Onkruid. Roet.

natuurwetenschappen, psychologie en filosofie aan de andere kant, veroorzaken in het bewustzijn van de twintigste-eeuwse mens een vage angst en twijfel, het gevoel rondom bedreigd te worden door een werkelijkheid die eigenlijk een on-onwerkelijkheid is, omdat zij niet meer te overzien en te dóórzien valt. Onschuld en zuiverheid zijn niet meer sleutels die toegang verschaffen tot een harmonisch leven, met idealen in de traditionele of romantische betekenis komt men er niet meer, men is zich bewust van eigen betrekkelijkheid, niemand weet meer welke gaven van geest en gemoed er nodig zijn voor de ware volwassenheid – een volwassenheid die bovendien, als brevet van maatschappelijke bekwaamheid en mondigheid, sedert ongeveer honderdvijftig jaar steeds verder verschoven wordt in de richting van middelbare leeftijd, terwijl paradoxaal genoeg de seksuele potentie en de aantrekkelijkheid, de veerkracht en durf van de jeugd tot universele wensdroom wordt verheven.²⁵²

Ik heur de stilte nao de preek van mien kleinkind. Ok HARRY MUSKEE dreit zuch niet om in zien graf. Onder de indruk reken ik.

‘Dat heb ie niet van joezölf,’ heur ik mezölf zeggen. Ik was vergeten dat niks van mezölf is – zölfs mien kont niet –²⁵³ en dat een ander ok niks van zuchzölf hef. Alles komp van buten, van een ander, en daor giet alles ok weer hen.

‘Opa. Wat een typisch archaïsche oerreactie,’²⁵⁴ zeg mien kleindochter. ‘Natuurlijk heb ik dat niet zelf bedacht. Wil je weten wie ik citeer?’

Veur ik knikken kan, zeg ze: ‘SENECA, SOCRATES, MONTAIGNE, VALÉRY en tientallen anderen schrijven telkens: citeer mij niet. Noem geen naam van wie je de wijsheid hebt gekregen zodra je je die wijsheid eigen hebt gemaakt.’

252Hella Haasse, *Leestekens*.

253Citaat van mijn vader.

254Toeristenlokker met Oerprovincie. Het oerverhaal van Drenthe. In het zuiden van de provincie komt de letter *h* nauwelijks voor in de taol.

‘Opa,’ aorzel ik.

‘Ook opa citeer ik niet. Ik vertel nooit wat ik van opa heb geleerd.’ Ze kek mij an en zeg: ‘En dat verdroot²⁵⁵ hem zeer.’

Ik stap tussen de graven en leg mien hand op de stien van MUSKEE. Mooi medaillon van zien vrouw. TRUUS, mien ik.

‘Ik citeerde HELLA HAASSE,²⁵⁶ zeg mien kleindochter. ‘Ik kan je het boek lenen, als je wilt. Of lees je niet meer?’

De leste opmerking laot ik van mij ofgleden. Elk hef recht op gramnietigheid.²⁵⁷

‘Of wil je nog een liedje zingen voor MUSKEE, of bidden, of knielen?’

Ik weet niet wat met heur is.²⁵⁸ Ik kniel op ien knei, zet mien elleboog op de andere knei, slao amechtig een kruusteken, prevel rababerrabarber,²⁵⁹ slao een kruusteken, zing *tiritomba tiritomba*²⁶⁰ gao in de bienen en zeg: ‘Of heb ie kopzeerte mien wicht?’²⁶¹

Ze gef mij een arm en as opa en kleinkind verlaot we iendrachtig de begraafplaots, niet naor de es. Roeken vliegt op. Roege jazz uut de blauwe lucht. *Tiritomba, tiritomba.*

‘Nee,’ zeg ze, ‘ik heb geen hoofdpijn. Ik heb een lege maag. Ik heb een lage bloedsuikerspiegel. Licht in mijn hoofd.’

Veur de kerkdeur stiet een horecawagentie. Roestvaststaal.

255Daerom verdroot mi te leuen (u=v), doen ic sach alle dat quaet so wat onder der sonnen geschiede. *De Vorsterman Bijbel*. 1528. dbnl.org

256Hella S. Haasse, *Leestekens*. Querido. MCMLXV (1965). Pag. 113.

257verongelijkheid.

258Drents dichter Roel Reijntjes: Ach mien liefste, wat is met mij? Het gedicht gaat niet over anderen.

259Publiek op recepties bij tv- en filmopnames roepen dit om een geanimeerde conversatie te simuleren.

260Theun de Vries, *Pan onder de mensen*. Pag. 57. Allard Rosweide bezoekt Savoyaarden (zigeuners). Hij spreekt hun taal niet; wel de muzikale taal. Hij zingt *tiritomba* (van een Italiaansch volkslied: *Tiritomba*) dat hij eerder op de dag van hen had gehoord. De jongen uit het Drenthe van rond 1870 ontdekt muziek. *Pan onder de mensen* is een indringend portret van een jongen uit Drenthe die zijn muzikale talenten ontplooit. Ook: www.liederenbank.nl

261heb je opoe op visite, ben je ongesteld?

Onderan de ketel een snoer dat de kerk ingiet. Grune stroom van boven.

‘Soep op de stoep,’²⁶² les mien kleindochter veur.

‘Of wul ie een kommegie?’ frag de vrouw achter het wagentie. ‘Het is snert.’ Op een glimmend naambordtie op het griesgestreepte jassie lees ik in gold: JETTA.

‘JETTA,’ zeg ik, ‘mag ik JETTA zeggen?’

‘Zeg maar JETTA,’ zeg ze. ‘Twee kommegies?’

Ik knik. JETTA kek naor mien kleindochter en zeg: ‘As ie vegetarisch wult, vis ik de worst uut joen kommegie. Joen opa lust wel worst.’ JETTA hef mij niks vraogd.

‘Geef mien vlees maar an mien kleindochter,’ zeg ik.

‘Hier was het station,’ zeg ik. We riedt naor *Balloo*. Ik pruuf de gekookte erwten, het vet en ik pruuf de rookworst van mien vleesvrije snert. Uut de mage komp alle lucht omhoog.

‘Hier stapten de aanhangers en leden van Landbouw en Maatschappij’²⁶³ uit de tram om naar MUSSERT te luisteren,’ is

²⁶²Aanhef van de column van de CdK Drenthe in huis-aan-huisbladen op 24 november 2020.

..spannen zich in om gratis soep langs de deuren van kwetsbare ouderen te brengen. Een hartverwarmend initiatief, dat door iedereen heel erg gewaardeerd wordt. Zo zie je dat een moeilijke tijd als deze ook heel mooie dingen met zich meebrengt. Laten we deze vormen van gemeenschapszin vooral vasthouden, ook als deze coronacrisis straks over zijn hoogtepunt heen is! Hartelijke groet, Jetta Klijnsma.

Zie ook *Poze* 17 (mijn website).

²⁶³Nationale Bond ‘Landbouw en Maatschappij’ - Organisatie van boeren, opgericht in Assen in 1933, die zich richtte op verbetering van de economische en sociale positie van de boeren.

De doeleinden moesten via de bestaande politieke kanalen bereikt worden. De bond richtte dus niet zelf een politieke partij op of verbond zich aan een partij. Zij omvatte namelijk zowel een liberale, confessionele als een antidemocratische stroming. Stimulator en ideoloog was de landbouweconoom Jan Smid. De verbittering onder de landbouwers deed vele volgelingen in 1935 stemmen op de NSB, hetgeen de bond veel kritiek opleverde. Niettemin wilde de bond geen politieke kleur bekennen en slechts opkomen voor de belangen van de boeren. Na de inval van de Duitsers in 1940 werd de bond gedwongen te fuseren met het Boerenfront tot een nieuw Agrarisch Front, een mantelorganisatie van de NSB. Van de

mien kleindochter mij veur. ‘Ik wil niet de rest van de terugreis naar jouw oorlogsherinneringen luisteren. Dit jaar is er een mooie herdenking geweest. De Drentse schrijvers hebben hun eerbetoon laten drukken in *Kijk verder dan vandaag en weet...*²⁶⁴ met oprechte en mooie gedichten over vrijheid. In *Emmen: 75 jaar bevrijd*²⁶⁵ kun je lezen dat niemand naar een nieuwe oorlog verlangt. De nieuwe generatie redt zich wel met de veranderingen.’ Veur ik reageren kan, zeg ze: ‘Mag ik opa citeren, zonder zijn naam te noemen? *Verandering is een constante*.’²⁶⁶

Ik gao mien kleindochter niet verbeteren. Ik wul van het onderwarp of. ‘Hoe is’t met de bloedspiegel?’ zeg ik. Ik weet niet wat ik zeggen moet.

‘In *Balloo* zijn geen straatnamen,’ zeg ze. ‘De huizen hebben enkel een huisnummer. *Balloo* 13.’

‘Ie hebt geluk as ie op dat nummer woont,’ zeg ik. ‘Het...’

Veur ik wieder kan praoten zeg mien kleindochter. ‘Het verhaal over het afgebrande Schepershoes, dat hoef je nu niet te vertellen. Lekkere snert van JETTA,’ lat ze volgen. ‘JETTA heeft ook weer lekkere snert.’

We dalen of naor *Loon* en volgt de weg naor *Oudemolen*. Ien en al elektriserend stroomdallandschap en een klein hunebed an het spoor. Lilleke stienebulten, zaand der over.²⁶⁷

‘Opa?’

‘As ie keuze hebt tussen blieden leven of sterven dan is het moediger om in leven te blieden.’²⁶⁸

20.000 leden van ‘Landbouw en Maatschappij’ haakten toen de meesten af. <https://www.geheugenvandrenthe.nl/page/11425/landbouw-en-maatschappij>

264*Kijk verder dan vandaag en weet... Schrijvers uit Drenthe over 75 jaar vrijheid*. Van Gorcum. Assen. 2020.

265Initiatief van twee docenten van het Carmel College in Emmen. Uitgave van Ter Verpoozing. 2020.

266Lichte variant op *Verandering als constante* van Em. Prof. Dr. Jan B.F.N. Engberts over Hersenlateralisatie, Natuurwetenschappen, Chinese procesfilosofie en Alfred North Whitehead’s procesdenken. Ter Verpoozing. 2014. Ook: *Verandering is mijn traditie*.

267Martin Koster. Dichtregel.

268Chinese wijsgeer Mencius. Geciteerd in Hella S. Haasse. *Leestekens*. Pag. 92.

Oertaal

‘Heeft opa ook affectiehonger?’

Herberg De Fazant in *Oudemolen* is dicht. Alle restaurants binnen²⁶⁹ dicht. Fazanten binnen betuun.²⁷⁰ De oerprovincie is zowat vrij van wild. As de boeren op traditionele manier deur kunnen gaon, blieden enkel mensen en virussen over. Gelukkig is der het neie verhaal van Wildlands²⁷¹ in *Emmen*.

‘Hier,’ zeg mien kleindochter, ‘hier in De Fazant kreeg opa nao de vlaflip²⁷² bij koffie en jenever de wind van voren. Hier ontstond de scheuring in intellectueel literair *Drenthe*.’²⁷³

Ik hold mij vaste an het dashboard en licht de kont van de stoel.

‘De wind van achteren, opa. Ik begriip dat je niet aan dat voorval herinnerd wilt worden,’ zeg ze. ‘Conflictmijgend, dat is je aard. Nooit heeft opa een tegenstander, of een aanvaller, tot bloedens toe geslagen. Niemand heeft door opa’s fysieke kracht een gebroken neus, een gebroken been, of gebroken hart opgedaan. Ondanks romans over doodslag²⁷⁴ is er in *Drenthe* nog nooit een schrijver vermoord.’

We krusen het spoor. Der komp gien trein, niet van de kant van *Assen* en ok niet van de andere kant. Dat is oens geluk.²⁷⁵

Ik weet niet of mien kleinkind mij een compliment geven wul. Misschien wul ze zeggen dat ik kerel wezen mus.

269zijn.

270zijn schaors, schaars.

271Voorheen Noorderdierenpark.

272toetje van yoghurt en vanillevla.

273Begin van teloorgang van de Peizer Kring, ongeregelde bijeenkomsten van vijf literatoren.

274*Moord op het Mantiger veld*. Tiemen Woldman. *Het liek op zolder*, Jan Veenstra. En van opa: *Apport*, *Kasper apport*.

275J. Bernlef. Niemand ziet iets aankomen, dat is ons geluk.

Misschien wul ze zeggen dat het niet verkeerd is om een ander een pak op de donder te geven.²⁷⁶

‘Misschien kan opa vertellen wat het meningsverschil tussen de schrijvers behelsde. Of weet opa dat niet meer?’

Ze gaf mij een uitweg. Ik weet het nog wel, maar ik zeg: ‘Wat mooi dat der een snelweg veur fietsers langs het *Noord-Willemskanaal* komp. As het klaor is...’

‘Gaaf opa langs het kanaal van *Groningen* naar *Assen*.’

‘En weerom,’ zeg ik.

Vlak nao het tunneltie onder de A28 slaon we rechtsof, de weg naor *Vries*.

‘Opa wil het niet,’ zeg mien kleindochter, ‘maar ik wil het wel.’ Ze zet de wagen an de kant. Het land is leeg. De eerpel bint rooid, de bieten starft en wacht op de liekwagens. Van mais resteert de stoppels, as haor op een kale kop. Nee, hazen hebt hier niks te zuken. Gien boer die op biebelse wieze wat graan achterlat veur wild.²⁷⁷ Ik zie een kat midden op de akker. Een moes as almoes. Mien kleindochter pakt het kommegie met zutigheid van de console. Ik neem een pepermuntie.

‘Opa heeft het speelveld van de folklore verlaten,’ zeg ze. Ik zie dat ze twee pepermunties tegelijk in de mond stopt.

‘Literatuur in *Drenthe*.’ Ze dreit de achteruutkiekspiegel asof ze zien wul hoe as het vrogger was.

‘Joen analyse,’ zeg ik hoopvol.

‘Een analyse is hoog nodig,’ zeg ze. ‘In de afgelopen decennia is in herhaling een inventarisatie gemaakt van elk Drents woord in elk boek, elk tijdschrift en op welk toneel dan ook. HENK NIJKEUTER²⁷⁸ is er zelfs op gepromoveerd. Alles, iedereen, goed en fout, van hoge kwaliteit, van lage kwaliteit en daartussenin. Alles staat in die boeken.’

‘Niks vergeten, niks vergeven,’ zeg ik waar ik beter had kunnen zwiegen.

²⁷⁶Ook: op de sodemieter.

²⁷⁷Nieuwe Testament in een parabel. Opdracht om korenaren achter te laten voor arme en hongerige vrouwen.

²⁷⁸*Geschiedenis van de Drentse Literatuur 1816-1956*. En: *Waar roet en blommen wortel schiet in 't veld*.

‘Niets overgeslagen. Alles is bij elkaar gezet en van een label voorzien.’ Ze draait vanneis an de achteruutkiekspiegel.

‘Maar analyse...,’ ik maak mien zin niet of. ‘In romans zijn vrouwen zijn vaak de spil.’

‘NRC,’ zeg ze, ‘het onderzoek van ROEL SMEETS. Ik heb het ook gelezen.’²⁷⁹ SMEETS is gepromoveerd op fictieve persoonlijkheden.’

We zagen: als je gaat tellen, kun je nieuwe inzichten verkrijgen. Dat de meest voorkomende beroepen onder vrouwelijke personages ‘huisvrouw’ en ‘prostituee’ waren, bijvoorbeeld. Zo legden we bloot hoezeer het Madonna-hoercomplex, een concept uit de psychoanalyse, in de literatuur nog leidend was.”

‘Ik heb veel Drents werk – niet alles – wat zich literatuur noemt, of streektaalliteratuur, gelezen. Uit geen enkel boek herinner ik me een hoer, en ook geen madonna. Heel misschien in een bijrol, maar nooit als hoofd karakter.’

Ik schud mien kop.

‘Opa uitgezonderd natuurlijk. Opa schrijft, maar niet heel obligaat, ook wel eens, bij vergissing lijkt het, over een hoer. De moeite van het lezen niet waard.’ Ze kek mij an en zeg zonder een antwoord te verwachten: ‘Heeft opa wel eens van de diensten van een publieke vrouw gebruikt gemaakt?’ Ze lacht. ‘Fictie,’ zeg ik, ‘fucktie is fictie.’

‘Opa maakte van die prostituée in zijn romans geen Madonna. Nee, het Madonna-hoercomplex was en is in de streektaalliteratuur niet leidend.’

‘Daor lig nog een braakveld,’ zeg ik. ‘Herstel: braak veld.’

Mien kleindochter lacht de tanden bloot. Een witte lach in een zwart gezicht. Mooier ku’j het niet kriegen.

‘Opa!’

Een trekker hoger as de kerke van *Vries*, en met meer lawaai, dendert veurbij.

279 Roel Smeets NRC 24 november 2020 pag. 16 Wetenschap.

Zestig procent van de personages was man, de diversiteit van romanfiguren is gering, schrijvers modelleren personages vooral naar zichzelf: dat waren destijds de conclusies uit een artikel waarvan Smeets co-auteur was. De telling suggereerde een conservatieve Nederlandse literatuur die een ouderwetse, dominant mannelijke status quo weerspiegelde. Het wekte ook wrevel in de literaire wereld: waren deze wetenschappers eropuit om mooie boeken te ‘ontmaskeren’ als niet-divers en seksistisch?

‘Als ik mag gokken,’ zeg mien kleindochter, ‘schat ik dat in de streektaalliteratuur het percentage mannelijke hoofdpersonen hoger ligt.²⁸⁰ Natuurlijk zijn er boeken met vrouwen in de titel *Martha Ledeng, Bloem van het darp* van HARM TIESING. *Hilde* van ANNE DE VRIES. En over JO BERGMANS-BEINS hebben we het al gehad. Mannen met hun particuliere beslommingen vormen de hoofdmoot. Ook, en misschien wel vooral in de moderne streektaalliteratuur van de laatste vijftig jaar.’

‘JAN ZANTING,’ zeg ik.

‘Opa, JAN ZANTING schreef over *Indië*, over een bloedend kruis in een uniformbroek en over zijn na-oorlogse ervaringen. Een uitzondering. JAN VEENSTRA schrijft over zijn liefdes, soms serieus, vaker met een kwinkslag zodat je niet weet of het hem ernst is.²⁸¹ Humor, persiflage, satire, evenzoveel schuttingen om achter weg te duiken. Maken die mannelijke hoofdpersonen de streektaalliteratuur seksistisch?’

Mien kleindochter verwacht van mij gien antwoord.

‘Nee,’ zeg ze, ‘streektaalliteratuur is niet seksistisch. Als mij al een trefwoord tebinnenschiet is het: naïef.’

‘Wereldvreemd,’ zeg ik.

‘Opa, je kunt alles vergoelijken. De giftige angel uit de gedachtenwisselingen halen is heel nobel, maar of de streektaalliteratuur daar iets mee opschiet? Een schrijver, elke schrijver, elke schijtlaars, zou blij moeten zijn met elk

²⁸⁰Zie beschouwing verderop in dit boek.

²⁸¹Zie beschouwing verderop in dit boek.

commentaar.’²⁸²

„Mensen met een migratieachtergrond maken bijna 25 procent van de Nederlandse bevolking uit, terwijl 10 procent van de romanpersonages een migratieachtergrond heeft. Daar zie je onderrepresentatie. Maar hóé de personages voorkomen, is ook van belang. Want áls ze voorkomen, bleek uit mijn onderzoek, hebben deze personages vaak een centralere positie dan de personages zonder migratieachtergrond.”

‘In *De zomer van ’68*, een roman van JAN VEENSTRA over zijn geboortegrond komt een zwarte voor. Ik weet niet meer of JAN VEENSTRA over n...r schrijft. De zwarte komt en gaat, de roman had zonder de exoot gekund. Geen enkele actie, geen enkel belang voor de gekleurde man in de roman.’

‘Je vergeet JAN WIERENGA,’ zeg ik.

‘Nee,’ zeg mien kleindochter. ‘Ik vergeet de schrijver uit het *Westerkwartier* niet. Jaren, tot in de eeuwigheid schrijft die man wekelijks onder de naam LAMERT KIEFT over IBRAHIEM de zwarte Somaliër. Ik denk dat IBRAHIEM ongeveer mijn kleur heeft.’

Mien kleindochter rekt veur mij langs en haalt een handig boekie uut de dashboardkastie.

‘Een gesigneerd exemplaar,’²⁸³ zeg ze. ‘Opa vindt het vast niet slim’²⁸⁴ als ik een paar biografietjes veurdraag.’

Ibrahiem

de Afrikaanse vluchteling

282Zie beschouwing verderop in dit boek.

283Gloeïende Garriet, *Daar in dat darp aldaar*. Jan Wierenga. TvP 2017.

284In het Drents betekent slim: erg. In het Nederlands: niet handig. Jan Wierenga maakt al jaren deel uit van de jury van de streektaalprijs van het *Dagblad van het Noorden*.

Gaorenklopper scheen aan mij een mooie achternaam, vermits mijn Afrikaanse achternaam mijn voornaam was en Ibrahim mijn achternaam, achter mijn voornaam geplaatst. En die volgorde is nu omgekeerd van plek verwisseld.

Daar in dat darp aldaar schijnt de wereld achterstevoren te worden geleefd. Gaorenklopper betekent een soort van sufferd. Wat achterstevoren uitgesproken – drefvus – zonder naden toevallig gelijkenis is met de fonetische weergave van mijn Afrikaanse achternaam.

Dorpstrommels en klokkengebeier voor het vrijdagmiddaggebed spreken in ons darp aldaar in hun geheimtaal dat ik burgemeester van ons darp aldaar zou worden. Ik had dat votlandijk in de smiezen. *Mistake. Heavy metal mistake.*

Van huis uit ben ik een toverdokter zonder BIG-registratie. Voor ik vluchteling werd uit heimwee en verlangen, bracht ik mijn vrije tijd door met drogen van geitenmest voor brandstof in braaistoofjes, met verdunde en onverdunde spiritus en met eernsachtig spiritisme en nepreligie. Achterna kan ik wel zeggen dat die activiteiten een heel goede start waren voor inburgering in dit frisse land van voormalig turf, jenever en achterdocht. Als maatschappelijk taak kreeg ik een stoomstrijk cursus en legenden dat het een volksaardige lust had. Al na een maand was ik achterna het Oranjekanaal als gids dikke maten met Ellert en Brammert. Vanuit de hoge transen van het boomkroonpad kon ik door de gefiguurzaagde ogen van de bordkartonnen reuzen witte wieven onder heur kopdoekies kieken. Vrouwlu hebt in dit land van melk en botter-an-de-kont niks te verbargen.

Ik overhoorde de riesige mannenbroeders de culturele woordenshap van de landstaol. Naoberschap, smaangs, bossem, loug, riepe, fiebeldekinten, eelsk, dommiet, lienpost, wupkar, dissel, teems. Ze waren krakkemikkig thuis in de taol. *Heavy* under de maot. Ik kwam er achterstevoren achter dat de bordkartonnen pedofiele duvelstoejagers vanuit Niedersaksen naar Dokkum waren vlucht en enkel het Fries machtig waren. Maor de reuzen

wisten het verschil maank femke en famke niet te duden. Het verschil tussen Foekje en Fokje vreug ik niet ienmaal.

Ellert meende mij te kunnen stangen.

“Wat krieg ie as ie regen achterom leest?”

“Neger,” riposteerde ik.

“En wat krieg ie as ie neger achterstevoren dreit?” Brammert legde zien cent op het schaalte.

Ik gaf de strokartonnen reuzen een ridderslagklappie op de neuze.

‘Gaorenklopper,’ zei ik. “Jullie bint burgemeester maakt.”

Harm-Abebe en Geert N’kila

zonen

Vader Abraham had zeven zonen, zeven zonen had vader Abraham. Dat was nog voor het kapottie en de pil gangbaar waren. Vader Abraham uit de Statenbijbel en ook Ibrahiem uit de Koran hadden het verhaal van Onan nog niet elezen. Laten we het zo in druk zeggen; in die pré-korantische tijd bestond nog geen YouTube en nog geen Facebook; waar alles te leren is, ook wat je niet weten wilt over voortplanting. Wij zwarte jongens onder mekaar leest niet in de Biebel; ook niet achterstevoren in de Koran. Domineer Nijlunsing heeft aan ons een goeie, veur het grasmaaien rond de pastorie. Geert N’kila verdient een griepstuver met rondbrengen van de Zwingli-bode (of zo wat heen).

Onans verhaal staat niet achterstevoren in de Koran. Manlu in zanderig Somalië zijn niet opgewassen met terugtrekkende bewegings. Voor ons zeevarend volk geldt: voorwaarts, voorwaarts. Met de boot over de Middellandse Zee naar het land van melk en boerenkool. Somalische geslachten – niet enkelt van besneden en onbesneden vrouwlu – hebt een VOC-mentaliteit. Vedan met de tuul.

Onze vader Ibrahiem de Afrikaanse vluchteling trekt buiten de slaapkamer de broek aan. Hij mag in café De Eveltas alles zeggen en dat doet hij in zwartwitredeneringen. In onze kashba zorgt ons moeder Somalia veur alle sangen tinten met gries.

Ibrahiem had acht zeuns. Isaak van Sara; de eerste vrouwe. Ismaël van zien bijvrouw Hagar. Zimran, Joksan, Medan, Midjan, Jisbak en Suach bint van de tweede leg. Abraham had Ibrahiem al tweemaal zien. Niks Zanddrent. Niks Onan. De Heer zei tegen Abraham: Trek weg uit je land, verlaat je familie, verlaat ook je naaste verwanten. Om een gedurig misverstand van de wereld te schoppen: Het is een goddelijke opdracht om eigen huis en haardstee te verlaten. Het vermenigvuldigen was deel van het contract, maar va Ibrahiem en moe Somalia bint meer van delen. Harm-Abebe is van het optellen. Kuj zölf bedëenken wat de lust en leven van Geert N'kila is. Gloeiende garriet en gien ende.

Somalia

vrouw van Ibrahiem

Dat ik een negerin ben, een lichtbrune, kan ik niet helpen. Mijn vader was een neger, mijn moeder was een Arabische vrouw. Wat gleuf angiet heeft mijn moeder gewonnen. Ik bin al bekeerd, zeg ik as een Jehova an de deur komp. Ik bin geboren in een wachttoren an de kust van Puntland, met uitzicht op kapers. Mien veuolden waren handelaars in totslaafgemaakten. Ik heb een riek verleden achternao. Het gleuf heb ik op een merakel laag euliepittie. Ik bin een liberaal orthodoxe moslima en niet langer aanhanger van de zeuven formulieren van weldadigheid volgens de acte van Verlatinghe in Isfahan in 1372. Met domineer Nijlunsing praot ik geern over Zwingli en Calvijn om de volksaard van onderdanige opstandigheid beter te leren deurgonden. Lamert Kieft zeg in oens *Liefblad van het Noorden* nooit merakel veul over mij. Hij drokt mij zwartwit in de rol van vrouw van Ibrahiem de Afrikaanse vluchteling. Hij much wel wat meer over mij schrieven, as e duurt. Intied van de populistische volkswoede las ik over Zwartenmeer, Zwartenweg (der bint zeuven straoten in de Olde Laandschap met die name. Maar ien Zwartenweg in het Duutse deel van Drenthe. Kepas.). Het *Huus van de Taol* wul geern plaatsnamen in de volkstaol. Mooi. Emmen. Erica. Orvelte. En as ik der wat van zeggen mag. In Nörg komt een neie woonwiek met dure en goedkope huzen. Mooie kaans om ok straoten naor neikommers te numen. Moslimweg, moskeeweg, minarettenweg. Een kerkweg is der al (de kerke stiet der nog). Torenweg kun ie ok zo vinden (met toren). De wegkemieissie kan een veurstel van mij verwachten. Lamert Kieft lat dat onderwarp al te lange op de beddeplaank liggen. Wij hebt in Huize Blankensteijn met onze Harm en Geert

een broen leven. Oenze buren hebt ok een broen verleden.
Schept een baand.

Ik bin merakel goed in naaien. Zul je niet verzinnen wyl ik
uit een warm land kom met merakel weinig neimachines.

Van mijn djellaba en van mijn hoofddoeken heb ik

Jägeronderboksen maakt met dubbele gulp. Kunt
achterstevoren en binnenstebuten om de edele en onedele
delen. Lekker warm. Ook voor mij. Schaopen veur Ibrahiem
en de grote jongens.

Wij bint hielendal integreerd. Wij zit op de bril bij kleine en
grote bosschoppen. Dankbaor veur de inburgeringscursus: wij
kunt wc-peprier linkshandig en ok rechtshandig gebruiken. Maor
dat huuft niet meer sund wij een warmwaterspuling veur oenze
brune uitgang hebt. We eet met de tien geboden.

Moi volk. Kom der bie.

‘Opa,’ zeg ik.

‘Opa schreef een kort verhaal over een zwarte man die
ontwikkelingswerk kwam doen op een kleuterschool in *Borger*,
in *Norg* of in een ander dorp op het zand.²⁸⁵ *Umwertung aller*
Werte.²⁸⁶ Een zwarte zendeling in *Drenthe*, als voorloper van
Poolse pastoors.’

‘Opa,’ zeg ik.

‘Ik heb een hekel aan borstklapperij,’ zeg mien kleindochter,
‘vooral als het op een mannenborst is. Maar ik geef toe. In het
werk van opa komen naar verhouding heel veel negers,²⁸⁷ en
na *die Wende*,²⁸⁸ heel veel zwarten voor. Vooral veel zwarte
vrouwen.’²⁸⁹ Mien kleindochter klopt op heur borsten, in
ofwachting van de strelende handen en tietzoegende lippen
van een boerse minnaar.²⁹⁰

285Zwart zaand. Verderop in dit boek.

286Concept uit de filosofie van Friedrich Nietzsche

287White man’s burden. Zie ook beschouwing verderop in dit boek.

288Omkering. Val van de Berlijnse muur.

289Babs, Goof Petreaus.

290Schrijfstijl van Jan Veenstra.

‘In BABS laat je die zwarte vrouw, jouw nazaat uit *Afrika*, ettelijke moorden plegen. Witte mannen gedood door een zwarte vrouw.’

‘*Kameroen*,’ zeg ik. ‘BABS kwam uut *Kameroen*, ze sprak Frans.’

‘Opa spreekt alle talen,’ zeg mien kleinkind. ‘Daar is geen woord Frans bij.’ We lachen. Ze rekt mij een pepermuntie.

Hoe vaker personages voorkomen in één zin, hoe sterker hun relatie is.”

Smeets verzamelde zulke gegevens voor alle romans en kon statistische conclusies trekken. Bijvoorbeeld dat personages met en zonder migratieachtergrond zelden met elkaar in contact komen –maar ze leven wel minder gesegregeerd dan in de Nederlandse samenleving. “In dat opzicht schetst de fictie toch een ander beeld. De grote vraag die eronder ligt is: in hoeverre biedt fictie een reflectie van de samenleving? Dat geeft inzicht in de rol en betekenis van literatuur.”

‘The heart of the matter,’²⁹¹ zeg ik. ‘Goeie vraag.’

‘De rol en betekenis van streektaalliteratuur,’ herhaalt mien kleinkind.

‘De rol. Kwantitatief speelt de streektaalliteratuur geen rol,’ zeg mien kleindochter. ‘En misschien tot opa’s teleurstelling.’²⁹² Ik weet wat kommen giet.

‘Ook in *Drenthe* en in Drentse literatuur komen openbaringen voor. GERARD NIJENHUIS over homoseksualiteit, ROEL REIJNTJES over pedofilie en moederliefde. JANNIE BOEREMA over seksueel misbruik. Overspel laat ik – *common use* – buiten beschouwing, net als expliciete verwijzingen van onder andere ERIK HARTEVELD naar geslachtsorganen.’

... zijn experimenten in lust en pijn zijn obsessies en angsten,

291Graham Greene. *The heart of the matter. De kern van de zaak*. Over de rol van de witte man in zwart Afrika.

292Enkele onderzoeken laten zien dat er nauwelijks in streektaal (romans) wordt gelezen. *Poze* nr. 11 (KB, UB en mijn website)

zijn frenetieke beleven, onverbloemd, onbeschaamd, in dagboek-proza: een mengsel van exhibitionisme en zelfbevrijding, de shock-methode der uiterste openhartigheid gericht op taboevernietiging in het resultaat overheerst vooralsnog wat Freud eens heeft omschreven als het al te persoonlijke geluid dat vreemde oren pijn doet.²⁹³

‘Seks in streektaalliteratuur is een zeldzaamheid, en dat is maar goed ook,’ zeg mien kleindochter. ‘De enkele oudere lezeressen zitten daar niet op te wachten. Die lezen liever over doodgaan.’²⁹⁴

‘Seks kan hiel nuttig weden,’ zeg ik tegen beter weten in.

Natuurlijk kan men als argument aanvoeren, dat schrijvers, verontrust door de lauwheid en gemakzucht van een groot deel van het hedendaagse publiek, grijpen naar de meeste krassen voorbeelden van dat mensen elkaar en de werkelijkheid waarin zij leven aan doen. Als zodanig zijn blasfemie, sadisme geweldpleging, en verdergaande openhartigheid in seksueel opzicht in romans van en over jongeren middelen die vaak een doel voorbij schieten, omdat zij degene die men zou willen raken niet bereiken: de meeste lezers hebben eenvoudig geen oog voor de verwijzende kwaliteiten van schokkende zogenaamde realistische gegevens. Wie het kennelijk door eigen innerlijke gedrevenheid bepaalde gebruik van dergelijke elementen bij echte schrijvers nader bekijkt, merkt dat er meestal sprake is van een van de twee tendenzen. Het verzet kan anarchie zijn, blinde haat jegens autoriteit, in welke vorm dan ook: symbool van de ‘slechte’ vader, de heersende, de machtige volwassene die alles voor zich opeist. Er is ook een opstandigheid tegen de realiteit, tegen de onontkoombare facts-of-life, het aangepast leven in de gemeenschap: onze ‘moeder’, die het naar vrijheid en zelfstandigheid hunkerende

293Hella Haasse, *Leestekens*. Pag. 80.

294Mijn novelle *In paradisum* beleefde twee drukken. Te vinden in *Reis door Drents erfgoed* Deel III (Drents) en Deel VI (Duitse vertaling).

klein houdt, en wier warme nest de gelijkheid van allen in ongedifferentieerdheid dreigt te onttaarden.²⁹⁵

‘Minnezinne,’ zeg ik.

‘Ik zeg niets over RIA WESTERHUIS en ook niet over DELIA BREMER.²⁹⁶ Over veel schrijfsters in de streek zeg ik niets,’ mien kleinkind trekt heur wangen omhoog. ‘Die dames spelen met oppervlakkige sentimenten, primaire driften, suggesties van zu haben zu sein.’ Ze pauzeert. ‘Ik ken niet één hedendaagse Drentse roman met een aanranding of verkrachting. In vroege romans kwam dat wel voor, Een boer die zich aan een huishoudster vergreep.’²⁹⁷

De nieuwe huishulp was bang voor hem, en nog meer voor Hillegien en de drie jongemannen die haar als voetveeg bejegenden. Zij bracht zelden een woord over de lippen. Zij kookte en hield de kamers en de herberg schoon en stopte sokken en lapte de kleren van de mannen; ze schonk koffie en jenever in de jachtweide. Have Rauw maakt zich op een april morgen, toen Hillegien en haar broers naar het bouwland waren, van haar meester. Zij liet zich woordeloos en weerloos door de snuivende, zwaarlijvige meester bezwangeren. Het familietrakeel tierde angstwekkend bij de ontdekking van haar toestand. Zij was toen al ettelijke maanden heen. Have Rauw zat met stompe, gebalde vuisten steenrood gezicht voor zijn kinderen en zei zacht dat hij door de jonge huishoudster was verleid: zij had zich verschoond, waar hij bij was en hem zijn weduwnaarskalmte laten verliezen.

‘Opa?’ zeg ik.

‘Opa wil graag dat recht gedaan wordt aan zijn werk. Ik snap

295 Hella Haasse, *Leestekens*. Pag. 113-114.

296 Schreven erotische gedichten in *Minnezinne* (HDB) en *Minnezinne in moerstaal* (TvP).

297 Theun de Vries. *Pan onder de mensen* (met een enkel Drents woord in een dialoog), kent een verkrachting. Pag. 80. Roman speelt rond 1870 bij Zweeloo.

dat wel. De homoseksuele ervaring van opa met de Rus op de zeilboot in *Antwerpen*, onder het oog van de hele Drentse schrieverskring. *Droesjba*.²⁹⁸ Koketteren met opa's kennis van de Russische taal.' Ze gef mij een por.

'Fictie,' zeg ik, 'fictie.'

"...want uit mijn cijfers blijkt ook dat veel auteurs navelstaren, over personages schrijven die op hen lijken". Voor die dubbelheid moest in zijn onderzoek ruimte zijn, zegt hij, "omdat literatuur ook zo werkt: romans weerspiegelen de status quo én kunnen die ter discussie stellen."

'In bijna alle Drentse romans, dichtbundels heb ik minder zicht op, vallen alle personages samen met de schrijver. MARTIN KOSTER heeft 43 pseudoniemen.²⁹⁹ Hij is ze allemaal. In de romans van GERARD NIJENHUIS is de hoofdpersoon ook gelijk aan de schrijver, en de vriend van de hoofdpersoon is ook GERARD NIJENHUIS. LUKAS KOOPS...' zeg ze.

'Te huuft niet alle schrievers van commentaar veurzien,' zeg ik. Ik leg mien handen naast mekaar op het dashboard. Ik wul wieder.

'Of ben je bang? Ben je bang dat de schrijvers je gaan achtervolgen om wat je over ze zegt en hebt gezegd.'

"Van oudsher zijn letterkundigen slecht in generaliseren: wanneer je een closereading-methode gebruikt, kies je een paar boeken die representatief zijn voor het punt dat je wilt maken en zoom je daarop in. Niet dat die analyse nutteloos is, maar dan kun je nog niet claimen iets te zeggen over de hele 20ste-eeuwse literatuur. Voor mijn vervolgonderzoek ga ik mijn methode toepassen op romans uit de jaren 1960 en 1900."³⁰⁰

298In *Verzameld Werk V* (pdf op mijn website). En in de bloemlezing *Onbeperkt houdbaar* (sik), door Martin Koster. TvP. 2020.

299 Dit getal; 43 is ook het antwoord op de vraag: wat is de zin van het leven?

300Roel Smeets in NRC 24 november 2020.

‘Angst is een slechte raadgever,’ zeg mien kleinkind. ‘Literatuur is een spiegel’ Aan beide kanten. De spiegel reflecteert de maatschappij en de spiegel reflecteert ook de schrijver. Wat ik meen te zien is dat schrijvers in *Drenthe* beide functies van hun boeken veronachtzamen. Veel werk weerspiegelt niet het nieuwe verhaal in de provincie. Vroeger in varianten.’ Ze draait de achteruitkijkspiegel. ‘En als de romans en dichtbundels spiegels van de zielen van de schrijvers zijn: waar blijft dan de vooruitgang en de ontwikkeling?’

‘Nederlandse literatuur....’ probeer ik.

‘Drijft ook voor een belangrijk deel op anekdotiek. Lees de recensies. Te kort een te opsommend. Iedereen kan zo’n plot verzinnen. Twintig in een dozijn. Zwarte man trouwt een lichtbruine man. Ze adopteren een witte tweeling (meisjes) van acht jaar. Het ene kind komt om op een zebra, enz...’ Mijn kleinkind zucht. ‘Waar blijft de verdieping? Waar blijft het lezerconfronterende verhaal tussen de regels? Geen wonder dat ouderen liever non-fictie lezen.’

‘Vermaak, diverdaotie.’ Ik begin moe te worden.

‘Opa,’ zegt ze, ‘neem nog een pepermuntje. Ik ben bijna aan het eind van mijn betoog.’

Ik steek twee pepermunties tegelijk in de mond. Het begint al donker te worden. Dat belooft niet veel goeds veur de Drentse literatuur, denk ik. Dook.³⁰¹

‘Het zou mooi zijn, en wat mij betreft wenselijk, als er een gedegen kwantitatief onderzoek komt naar alle Drentse literatuur. Hoe vaak komt een kus voor in Drents werk?’³⁰²

‘De kus,’ zeg ik, ‘van MARGA KOOL. Verkrijgbaar in het Drents en in de standaardtaal.’³⁰³ Twee kussen zonder dat er een duvel tussen slap.’

‘En wat is de leeftijd van de karakters in de diverse romans? ‘vrag mien kleindochter. ‘Dat zou ik willen weten. Komen er

301Schemering.

302Een primitieve aanzet staat in de beschouwing verderop in dit boek.

303een oerwoord in de Drentse taal voor *kus* is mij niet bekend. Smok is banaal. (Op mekaar klappen van twee vleeslappen.)

jonge mensen voor, of zijn de personages even bejaard als de schrijvers?’³⁰⁴

‘TONKO UFKES,’ zeg ik.

‘De jonge schrijver uit het Westerkwartier,’³⁰⁵ TONKO UFKES, schrijft mooie verhalen,’ zeg mien kleindochter. ‘Het ene wat prozaïscher dan het andere. Wat me tegenstaat is de oude mannen die met enige regelmaat terugkomen. *Olde Klaos*,.... enz. Ik mocht lijden³⁰⁶ dat iemand kritisch met hem meeleeft. Zelf kan hij dat blijkbaar nog niet.’

‘De redactie van *Roet*,’ zeg ik.

‘Opa, je kent veel terreinen die je liever niet betreedt. Je blijft daar weg. Gun mij mijn verboden-te-betreden-gebieden. Ik zou er graag iets over zeggen, maar paarden voor de zwijnen, nee...’³⁰⁷

In het duister glummen de brune ogen van mien kleinkind.

‘Doe je gordel vast,’ zeg ze. ‘Ik trap hum an.’³⁰⁸

‘Opa?’

‘Scheikundigen hebben oplossingen,’ zeg ik.³⁰⁹

304Gemiddelde leeftijd 62,5 jaar. *Poze* 11.

305Tonko Ufkes (1958) studeerde geschiedenis (1984) aan de RUG. In september 2019 kreeg hij in het Duitse stadje Walsrode de Freudenthalpreis, de belangrijkste prijs voor literatuur in het Nedersaksisch. Ook jurylid streektaalsprijs *Dagblad van het Noorden*. tonkoufkes.nl

306Ik much lieden; ik zou het graag zien dat. Voordeel van tweetaligheid. Waar de Drentse spreker *ie* zegt, schrijft de schrijver in de standaardtaal *ij*. Snieden = snijden. Niet het snieden döt zu’n pien, maor het ofsmeden zien. Niet het snijden doet zo’n pijn, maar het afgesneden zijn. Vasalis.

307Martin Koster deed een vergeefse poging met zijn eenmalig jaarlijks periodiek *Een goed stuk vleis* de streektaalliteratuur een andere richting op te laten gaan.

308Martin Koster. *Ik trap hum an*. Verzamelde *Dagblad van het Noorden* columns. 2020. HDB.

309RUG scheikunde 1975. Organische chemie.

Vries

‘Heeft opa ook identiteitshonger?’

Rechtstreekse vraogen hold ik van. Ze geven mij de kans om omtrekkende bewegingen te maken. Niet op elke vraag huuf ik antwoord geven, veural niet as ik het antwoord nog niet weet, zoveul heb ik bijleerd. Uut de literatuur en uut de vakliteratuur weet ik dat ik secundair reageer. As iederiene vot is weet het antwoord. Vaker as iens hef de veurzitter de vergadering sleuten as mosterd mij scharp op de tonge lig.³¹⁰ Gieniend wul meer weten wat ik van de omstandigheden zeggen wul. Andere keren heb ik de mond lös veur mien verstand der weet van hef. Ik heur mezölf. Volgens een filosoof van wie ik naam niet nuum,³¹¹ is dat het argste wat een mens overkommen kan: joezölf praoten heuren. Gien wonder dat merakel veul mensen ‘oorties’ in het oor hebt. Huuft ze niet naor zuchzölf te luustern, huuft ze zuch niet overgeven an een ander en ok niet an zuchzölf.³¹²

Mien kleinkind parkeert de wagen onder de bomen op de Brink in *Vries*. Achter oens stiet de kerke wijd an BONIFATIUS en veur oens rust café Onder de Linden. De uutspanning is oens bekend van Taol an taofel.³¹³

‘Alle horeca is dichte,’ zeg ik.

‘Weet ik opa,’ zeg mien kleinkind. ‘Ik dacht: opa wil misschien even in de kerk kijken, net als de podagristen in 1843 elke kerk in elke vlek met een bezoek vereerden, al was het maar om de lijst met predikanten te noteren. Opa is mijn podagrist.’ Ze zet de stroom af; alles is stil in de auto. Ik heur

310mosterd na de maaltijd. Te laat.

311Seneca, Montaigne, Valéry; citeer niemand.

312Overgave is de grootste overwinning.

313Voorlezen aan bejaarden met hutspot en snert als literair hoofdgerecht.

mien hart kloppen. Gelukkig. Ik vuul saamhorigheid met mien kleindochter. Niks is mooier. Veur ik der arg in heb stao ik buten in de aovondlucht. Roeken in de bomen. ROUKE BROERSMA³¹⁴ schriever uut *Bunne* hef mooie gedichten over vogels schreven. “Ik roek oe”.³¹⁵ Het kunnen ok raven of kreien wezen. Mien ornithologische kennis is, net as domheid, niet mien sterkste kant.

De deur van de kerke is lös. Wat een ruimte en wat een mooi licht. Niet deur gothische ramen (de spitse) of deur romaanse (rond an de bovenkant); gewoon wit licht van led-keerzen. Het meubilair is vot. Ien grote betegelde vlakke met gebarsten glazuur. Oenze Heer hef ruimte neudig, en naogalm.

Op het priesterkoor, dat in een niet-roomse kerke³¹⁶ vast een andere naam hef, stiet achter een holten taofel een vrouw met een dwarsgestreept jassie met op het katoen zwarte patronen in de rondte strooid met wat van ofstand herfstbladeren liekt. Alles in zwartwit. Past mooi bij de brille.³¹⁷

‘JETTA,’ zeg ik. ‘Mag ik JETTA zeggen?’

‘U mag JETTA zeggen en u mag mij tutoyeren,’ zeg ze.

Ik doe een stap naor veuren, mien kleindochter volgt een stap achter mij. In een gewijde omgeving, allange weer ontwijd deur kunst en cultuur en malle praoties van preken deur leken, is mien kleinkind wat terugholdend. Secundair. Hef ze van mij.

‘En kan ik u beiden een kop soep aanbieden?’ vrag JETTA.

314 Rouke Broersma, in 1940 geboren in Amsterdam, woont sinds 1975 in Drenthe, in Bunne. Tussen 1989 en 2000 was Broersma redactielid van ‘t Drents letterkundig tidschrift *Roet*. Nestor van de schrieverij in Drenthe. Ooit lid van de Peizer Kring. Vertaalde Freinet uit het Frans. Onvoldoende geprezen eigenzinnige man met een uitgebreid oeuvre. Zelfuitgever: Bunner Boekerij. Een biografie zou mooi zijn. Ook: dbnl.org

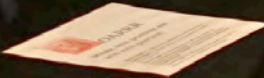
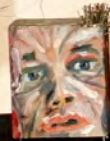
315Ik ruik je.

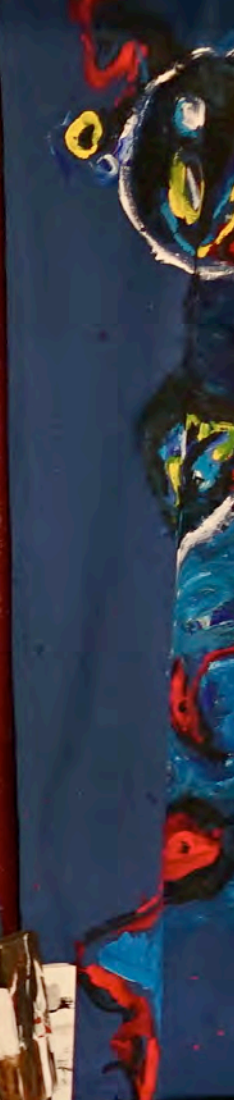
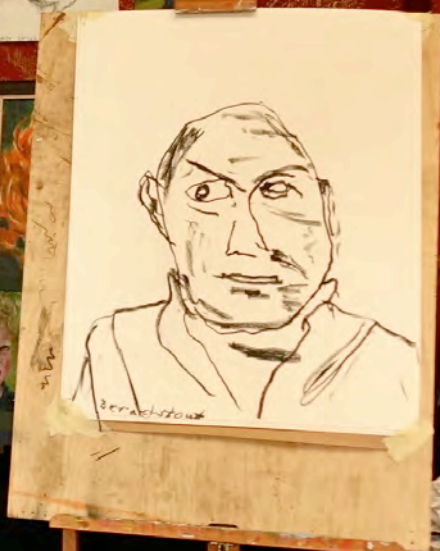
In de bundel *Zoveel Vogels Zoveel Zinnen*, Uitgave De Freinetwinkel staat zijn beste werk. Het gedicht *D-mail* gaat over een Duif in Bunne in gesprek met en duif in het naburige Winde. Roekòe koekeroe.

Of Broersma ook geestelijke vader van *Ik roek oe* is, weet ik niet meer.

316Na Luther geconfisceerd.

317Bril en helderheid, scherpzinnigheid.

‘Het is snert.’³¹⁸

‘Ien gewoon, en ien vegetarisch,’ zeg ik. ‘De gewone veur mien kleindochter.’

Ik zie hoe ze de slief³¹⁹ met vaste hand deur de snert gaon lat. De damp slat der of. Het is kold in de kerke. Synchroon – in de maot – met het geschraap en getingel van de soeplepel tegen de ketel – met snoer naor een zunnepaneel – heur ik iniens gitaarmuziek. Ik drei mij om. Onder het orgel zit een man in het halfduuster veurover met de kop stief tegen een gitaar. Zien blinde vlek³²⁰ richt op het gat onder de snaren. Plaats de wereld³²¹ bestiet veur de gitarist niet. Muziek is zien wereld en zien hemel.

‘EGBERT MEIJERS,’³²² zeg mien kleindochter. ‘Ik herken hem aan zijn postuur, maar ik herken hem vooral aan zijn muziek. ‘Country,’ lat ze volgen. ‘Amerikaanse muziek en liedjes over

318snert zn. (NN) ‘erwtensoepp; waardeloze zaak’

Nnl. spek, ... gekookt met kadjang, gebroken als snert ‘gezouten spek, gekookt met aardnoten, fijngemaakt als snert’ [1768; iWNT], soep van groene erwten, onder den naam van snert bekend [1806; iWNT], ‘waardeloze zaak e.d.’, veelal als voorvoegsel: het copieeren van ... snertlijsten [1892; Groene Amsterdammer], Gaarne zou ik deze poëzie snert noemen [1902; iWNT], dat je van zoo’n snertbeetje god weet wat ken koope [1908; Groene Amsterdammer], hij is een snert vent ‘kerel van niets’ [1907; Koenen].

Volgens WNT en NEW afgeleid van een werkwoord snerten ‘fijnkoken’, maar dat woord is pas een eeuw later opgetekend (WNT) en zal dus eerder van snert zijn afgeleid (Toll.). Wrsch. afgeleid van → snorren, met als oorspr. betekenis ‘sissen of pruttelen in de pan’.

Nnd. snirt ‘erwtensoepp, dunne soep, iets van weinig belang’; nfri. snert ‘erwtensoepp’. etymologiebank.nl

319soeplepel.

320Met gesloten ogen.

321Centrum voor creativiteit even verderop naast de kerk.

322Egbert Meyers (Grollo, 15 juni 1948) is een Drentse zanger, tekstschrijver en producent. Aanvankelijk maakte en zong Meyers countrymuziek en bluegrass. In 2014 verscheen “*Flint, zwerver uit de oertijd*” de weerslag van het resultaat van zijn onderzoek naar het gebruik van veldkeien ‘flinten’ in Drenthe. In 2015 startte hij met een land art-project dat de geologische geschiedenis van Drenthe symboliseert. Ook is hij jurylid van de *Dagblad van het Noorden*-prijs voor de streektaalcultuur. Enz. Enz.

arcadië.³²³ Ode an de Ao. De Drentse Bluesopera.³²⁴

‘Niet veur oeze volk,’ zeg ik. ‘Het is muziek veur dreamers.³²⁵ Oeze volk³²⁶ was niet van dreumen.’

‘Soep,’ zeg JETTA. ‘Snert. Een mèt en een zonder.’ Ik pak de komme an. ‘Daar liggen lepels, vorken en servetten,’ zeg ze.

‘Merakel,’ zeg ik nao de eerste hap. ‘Fiene³²⁷ grune erwten. Mien hiele kindertied komp veurbij. De smaak. De lucht. Wat mooi.’

‘Aan de zoute kant,’ zeg mien kleindochter, ‘vooral de worst is aan de zoute kant.’

‘Snert is geen pap,’³²⁸ zeg JETTA.

EGBERT MEIJERS lat de melancholie deur de kerke klinken. Ik moet zowat schreien. Dat heb ik niet vake; het water lös in de ogen.³²⁹

We gaon op een levietenstoel³³⁰ zitten. An de ziedmuur. Plek zat veur the three of us.³³¹

‘Waar ik trots op ben,’ zeg mien kleindochter,’ is op de aandacht voor kunst, cultuur en literatuur³³² in deze provincie. Alle boeken van enige importantie komen onder de aandacht van het provinciebestuur.³³³ Altijd is er iemand om iets moois in ontvangst te nemen.³³⁴ Oprechte aandacht, innemende

323Ongerept oerlandschap in de oerprovincie.

324CD-titels.

325Jonge immigranten in de V.S.

326Archaïsche aanduiding voor behoudende zanddrenten.

327Fien: fijn, ook: gereformeerde.

328Het zout in de pap niet waard. Stelt niets voor. Pap bevat weinig zout.

329Uitdrukking van mijn moeder. Nooit gehuild.

330Driezitsbank uit Bentheimer zandsteen bestemd voor geestelijken. O.a. in Ter Apel (klooster). Zie ook *Reis door Drents erfgoed*. Deel I.

331Drie op een rij.

332Het woord literatuur ontbreekt in de beleidsnota's.

333Bewijsexemplaren vanwege subsidie. Of de bestuurders literatuur lezen is onhelder. Het boek van de podagristen (1843) was inhoudelijk onderwerp van Statenvergaderingen. Afkeuring over ‘valse’ informatie over kanalenaanleg. *Reis door Drents erfgoed*. Deel IV.

334Op 21 november 2020 *Drenthe, literaire reis door de tijd* Jan-Paul Rosenberg en op 25 november 2020. *Ik trap hum an* van Martin Koster. DvhN.

belangstelling. Elke tiener met verdienstelijk spel op viool, cello, bas, elke danser op spitzen en op leren schoenen krijgt een opkontje³³⁵ van onze gezagsdragers. In de volle breedte.' Nao twee happen zeg mien kleindochter. 'Ik weet niet waarom ik dat allemaal zeg. Het is net alsof een ander mijn stem gebruikt om een lofzang uit te spreken. Opa?'

'Komp deur de sacrale sfeer van de kerke,' zeg ik, 'deur de bluegrassmuziek van EGBERT MEIJERS, deur de snert van JETTA.' Ik kiek bezied. Ze hef zölf ok een kommegie snert neumen. 'Mag ik JETTA zeggen?' vraog ik vanneis. Ze knikt. Ik mag JETTA zeggen.

JETTA hef de snertkomme eerder leeg as ik en ok eerder as mien kleindochter. Ze wes op het lege kommegie en zeg:

'... gratis soep langs de deuren. Een hartverwarmend initiatief, dat door iedereen heel erg gewaardeerd wordt. Zo zie je dat een moeilijke tijd als deze ook hele mooie dingen met zich meebrengt. Laten we deze vormen van gemeenschapszin vooral vasthouden, ook als deze coronacrisis straks over zijn hoogtepunt heen is.'³³⁶

Ze knikt naor EGBERT MEIJERS veur een muzikaal intermezzo.

'Het flintenlied,'³³⁷ fluustert mien kleindochter.

'Ssssst,' zeg ik. Het is een Zweeds granietlied zunder scharpe kanten. Ronde klanken, beetie hobbelig as van een straot met kinderkoppies.

'En U,' zeg JETTA. Ik raak licht in toezel.³³⁸

'En opa?' souffleert mien kleinkind. Ik moet wat zeggen. Ik weet niet wat ik zeggen moet.

'Trots, zeg ik, 'ik gebruik dat woord niet vake, maar trots

335schouderklopje op de bilpartij.

336Uit Drenthe dichtbij. Bekendmaking van Provincie Drenthe in huis-aan-huisbladen. *Roder Journaal* 22 november 2020. Zie ook *Poze* 17 (mijn website).

337Egbert Meijers schreef een boek over flinten. *Flint, zwerver uit de oertijd*. 2014.

338verward.

bin ik op de voedselbanken. Niet enkel in *Drenthe*, in het hiele land. As ik in het buitenland kom, in de *Graafschap Bentheim* bijveurbield, en lu an weerskanten van de *Vechte*³³⁹ vraagt mij wat mij Stolz³⁴⁰ maakt op mien land, dan zeg ik de diakonie, de bedeling en de voedselbanken. Gieniend huuft van honger omkommen. En, 'heur ik mezölf praten, 'de kringloopwinkels. Het grootste Goed³⁴¹ veur arme lu. Waormet een riek land groot weden kan; caritas.' Ik wul zeggen: nargens arme zwarties, nargens arme witties. Ik zwieg.

Ik hold de lege snertkomme met twee handen vaste tussen mien kneien. EGBERT MEIJERS zörgt veur muzak. Ik kan rustig wiederpraoten. 'Gelukkig is armoede in disse contreien veul minder as in *Amsterdam*. Hier helpen we mekaar, hier koopt we – zwart en wit – regionale waar.'³⁴²

'Opa,' onderbrek mien kleindochter mij. 'We hadden afgesproken om nooit meer vergelijkingen te maken met andere landen en andere volken. Wij zorgen goed voor elkaar. Andere mensen doen dat op hun manier. Laat vergelijkingen en waardeoordelen achterwege, buitenstaanders kunnen dat zonder onze hulp.'³⁴³ Wil je? Opa.' Heur stem klinkt gramnietig, dat hef ze niet van mij.³⁴⁴

'Kind,' zeg ik. 'Je hebt weer helemaal gelijk.' Ik wacht evies en zeg: 'maar ie kriegt het niet.'

'Opa,' zeg mien kleindochter. 'Je begreep niet dat ik mijn opmerking als grap bedoelde.'

Intied JETTA de snertkommen metnemp, haalt mien

339Reis door Drents erfgoed. Deel I. Route Bad Bentheim - Koevorden.

340Trots.

341Het Goed, keten van inbrengwinkels.

342Leuze uit crisisjaren. Helpt elkaar koopt Nederlandse waar. Zwart: buiten de boekhouding, belastingvrij. Rond 1850 was armoede in Amsterdam een groter probleem dan in Drenthe. (Podagrysten).

343Diverse malen halen 'randstedelingen' de pers met vergelijkingen van hun eigen volk met Tukkers, Stadgers, Drenten, diverse plattelanders en provinciebewoners om zichzelf op een voetstuk te plaatsen. Blijkbaar hebben ze dat nog nodig. Daar staan wij boven (sic). Sic: betekent ik stap in dezelfde valkuil. (ironie.). (sik.)

Zie ook Poze 17 (op mijn website).

344Standaarduitdrukking: alleen overerving van positieve kwaliteiten.

kleindochter een literair tidschrift uut heur handtassie. Spölman³⁴⁵ EGBERT MEIJERS lat de snaren van zien vedel zingen.

‘Waarom we zo snel geschoffeerd zijn,’³⁴⁶ les ze. Ik wacht op wat kommen giet. Een akkoord van de gitaar. We maken diel uut van een filmscenario.³⁴⁷

‘Het is een essay over onze *prikkelbare identiteitsontsteking*. Lange tenen en korte lontjes. Hoe komt het dat grappen, ironische opmerkingen, badinerende literatuur en scherpe uithalen direct als levensbedreigend worden ervaren?’ vrag mien kleindochter. *De lage landen* is een Vlaams-Nederlands tidschrift. Het essay giet ok over *Drenthe*, liekt het.

JETTA stiet achter de aovendmaalstaofel met biebel open bij Gelaten,³⁴⁸ ze liekt te aorzeln of ze andermaal snert in de kommen zal scheppen. Ze ruurt ongedurig deur de gekookte erwten met stukken worst.

‘Vandaag is een expressieve vorm van individualisme de norm: iedereen heeft te allen tijde het recht op een eigen identiteit en op de uitdrukking daarvan. Tegelijk ‘multiculturaliseert’ de maatschappij en is de privé-identiteit van de minderheden een argument om meer rechtvaardigheid in de samenleving te brengen. Voor wie prat gaat op zelfexpressie en authenticiteit is het dan maar een kleine stap om elke vorm van een subjectieve identiteitsverstoring – een standbeeld, een grap in een tv-serie te begrijpen als een onrecht. Wie denkt altijd en overal zichzelf te moeten zijn, kan zichzelf en de andere niet meer relativieren.’

‘We binnen hiel belangriek achter oenze ogen,’³⁴⁹ zeg ik. ‘Wat een ander ok zeggen mag.’

‘Laat die ander buiten de deur,’ zeg mien kleindochter. ‘Stain je eigen kracht.’ EGBERT MEIJERS tokkelt stillegies veur hum uut.

345Speelman op vedel. In *Reis door Drents erfgoed*. Deel I. Twiest.

346Waarom we zo snel geschoffeerd zijn. François Levreau in literair tijdschrift *De lage landen*. November 2020. Pag. 102-109.

347Scenario verderop in dit boek.

348Galaten.

349Marga Kool. *Achter oen ogen*, gedichtenbundel.

JETTA hef beide handen vaste an de aovendmaalstaofel. Ze liekt verdiept in de schraappatronen in de lege soepkommen. Snert as de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.³⁵⁰

‘Als iedereen voortdurend in de publieke ruimte de boodschap krijgt dat zijn identiteit van belang is, dan lijdt die ruimte aan wat ik een “prikkelbare identiteitsontsteking” noem.

Het gevolg is dat mensen niet meer weten hoe ze zich ten opzichte van elkaar horen te gedragen en wat nu wel en niet gezegd en gedaan kan worden.’

‘Dat is de constatering,’ zeg mien kleindochter, ‘die ontsteking, dat gezwel. Waar ik benieuwd naar ben is een analyse en een duiding; een synthese. Wat zijn de diepere lagen onder die hang naar manifestatie van de eigenheid. En wat ligt ten grondslag aan satire en spelerei waar niet iedereen blij van wordt?’

‘Een kerke is een goede plek veur uutleg. En as uutleg niet genug is, kan het geleuf redding brengen.’ Mien rooms verleden komp mij van pas. Tantum ergo.³⁵¹

‘De spanning komt door de verstrengeling van twee identiteitsniveaus.

Enerzijds is er een *structurele dimensie*, waarbij men nadenkt

350Theorie en de zuivere *individualistische* is: ‘In ‘t algemeen slechts kan men weten, dat kunst de *allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie* moet zijn.’ Een stelligheid als hieruit spreekt en die nooit door Kloos in zijn verzen is toegepast voerde Gorter op zijn gevaarlijk pad. Zoo ook dit: ‘De heusche maker van poezie zijn niet wij zelf, maar dat onbekende wezen, diep in ons binnenste, dat de ouden den bezielenden God hebben genoemd. En de dichter heeft zeer eenvoudig dit resultaat verkregen, door alle bewustheid en overweging afsluitend, angstvallig te luisteren naar de stem, die in hem sprak.’

Dat was de steun en het voedsel voor den dichter Gorter, die reeds in zijn Mei aan eigen onbewustheid dreigde te gronde te gaan. *De Dichter Herman Gorter* Door Is. P. de Vooy. *De Beweging*. Jaargang 1(1905) dbnl.org

351Gregoriaans gezang: waar het verstand ontoereikend is biedt (onvoorwaardelijk) geloof uitkomst.

over hoe een samenleving op het niveau van de taal in de maatschappelijke cultuur inclusiever kan zijn als gevolg van migratie. Anderzijds is er een veeleer *psychologische dimensie* waarbij men meent dat een structurele herordening van de samenleving veronderstelt dat ook allerhande privé-identiteiten erkend moeten worden.

Vanwaar komt die verwarring en verstrengeling van de beide niveaus? Vroeger werd de christelijke privé-identiteit van autochtone burgers automatisch gereflecteerd in de structurele culturele vormgeving van een samenleving. Maar op het privé-niveau zijn de burgers geseculariseerd en is een christelijke privé-identiteit ingeruild voor andere veeleer particuliere identiteiten. Moslims daarentegen hebben nog altijd een stevige islamitische privé-identiteit en wanneer de culturele orde van samenleving daarmee ernstig rekening wil houden, dan wordt een specifieke privé-identiteit opgetild naar het structurele identiteitsniveau.'

‘Hier liggen kansen veur (streektaal)literatuur,’ zeg ik. ‘Het gemeenschappelijk is vot met de dood van God. Elk is zien eigen God en niet allent in gedachten,’³⁵² zeg ik. Ik heur mezölf.

352Ik ben een God in ‘t diepst van mijn gedachten,
En zit in ‘t binnenst van mijn ziel ten troon
Over mij zelf en ‘t al, naar rijksgeboôn
Van eigen strijd en zege, uit eigen krachten.

En als een heir van donkerwilde machten
Joelt aan mij op en valt terug, gevloôn
Voor ‘t heffen van mijn hand en heldere kroon:
Ik ben een God in ‘t diepst van mijn gedachten.

-- En tóch, zo eindloos smacht ik soms om rond
Ûw overdierb're leên den arm te slaan,
En, luid uitsnikkende, met al mijn gloed

En trots en kalme glorie te vergaan
Op úwe lippen in een wilden vloed
Van kussen, waar ‘k niet langer woorden vond.

Willem Kloos (1859 - 1938)

‘Pas op,’ zeg mien kleindochter. Ik zie JETTA knikken. ‘Pas op. Opa kan beter zwijgen om te voorkomen dat er allerlei onzin door de kerkklucht gaat zweven. Misschien heeft opa iets belangrijks te vertellen. Misschien.’

Ik heur aorzelings. Ik zwieg.

‘Waarom laat je beantwoording van levensvragen en van vragen waarop nog geen antwoord op is, niet over aan EGBERT MEIJERS,’ zeg mien kleindochter. JETTA knikt vanneis.

‘Muziek, enkel muziek spreekt de taal van het ongezegde. Lees THEUN DE VRIES er maar op na, als je meer aan literatuur hecht dan aan muziek.³⁵³ Probeer het. Ook ik weet dat muziek onrecht niet wegneemt, daar is meer voor nodig.’

‘Consolamini, consolamini,’³⁵⁴ val ik terugge op mien kindertied. ‘Flinke jongen worden. Het eigen pad gaon, net as ALLARD ROSWEIDE met zien muziektalenten.’

‘Na analyse verwacht ik een synthese,’ zeg mien kleindochter. ‘Ook sommige mensen in *Drenthe* zijn behept met een vergroot ego. Ik keur dat niet af. Een waardeoordeel is zelden op z’n plaats. Wat ik zou waarderen is een grotere saamhorigheid in combinatie met een een groter incasseringsvermogen als het om kritische opmerkingen gaat.’

Neisgierigheid,’ zeg ik.

‘Opa, ik bedoel: naast nieuwsgierigheid en oprechte belangstelling ook zelfrelativering.’

‘Humor is oenze redding,’ zeg ik.

‘Opa, ik bedoel dat je mijn woorden eernsachtig neemt en

353Theun de Vries. *Pan onder de mensen*. 1975? Pan is de god van muziek. Allard Rosweide ontworstelt zich aan zijn Drents (veen)milieu en gaat in Rotterdam naar het conservatorium.

354Consolamini, consolamini, popule meus,
dicit Deus vester.

Loquimini ad cor Jerusalem,
et advocate eam,
quoniam completa est malitia ejus,
dimissa est iniquitas illius:
suscepit de manu Domini duplicia
pro omnibus peccatis suis.
etc.

dat je ophoudt met quotes en pseudo-grappige opmerkingen mijn inzichten, mijn syntheses *kalt zu stellen*.³⁵⁵ Ik weet dat het veel van je vraagt: goed luisteren, en navragen, ook als je meent dat je mij hebt begrepen.’

Ik zwieg. Uut een ooghoek zie ik hoe JETTA bladzieden omdreit in de Statenbijbel. De snertketel stiet onder de taofel; stekker uut het contact.

Stichtelijk

Wat zich als stichtlijk aan komt melden,
Sticht ons maar zelden.
Wilt gij mij stichten, och, voortaan,
Och waarschuw niet, maar grijp mij aan!
Laat, bij uw zinrijke verhalen,
Gedachten in mijn ziele dalen,
Een glimlach om mijn lippen dwalen,
En in mijn ogen lok een traan!³⁵⁶

Een preek van de leek, krieg ik van mien kleinkind in de kerke van ST. BONEFATIUS. Mien kleindochter holdt mij een spiegel veur. Ik kiek in mien ziel. Wie zie ik? vraag ik mij of.

‘Ontstekingsremmers

Mijn analyse heeft duidelijk gemaakt dat die identiteits-ontsteking het gevolg is van heel wat complexe sociale en politieke veranderingen en dat het dus allerm minst eenvoudig is om geschikte ontstekingsremmers te vinden. Ik stip er twee aan. Ten eerste lijkt het me van belang te blijven wijzen op het bestaan van structureel onrecht en het daartegenover stellen van krachtig beleid. Simpel gezegd: flagrant racisme en discriminatie kunnen niet. Daarover mag geen twijfel bestaan. Ten tweede lijkt het me van een al even groot belang

355 onschadelijk te maken. Te doden. (Koud lijk.)

356 P.A. de Génestet, 1930 De Génestet riep de godsdienst op niet moraliserend te zijn, maar rechtstreeks het gevoel aan te spreken. dbnl.org *Leekedichtjes*

dat mensen als individu weerbaarder worden, waardoor de ruimte van de vrije meningsuiting niet wordt bepaald door wie de langste tenen heeft. Als dat wel het geval is wordt die ruimte erg klein en komt de samenleving in de greep van de censuur

Mensen begrijpen best dat ze allemaal een morele plicht hebben om de samenleving zo cohesief mogelijk te houden en dat veronderstelt dat men de individuele vrijheid beleeft in functie van de gemeenschap die hem juist die vrijheid gunt.³⁵⁷

‘Opa?

‘Het doel van het leven is om iene te worden,’ zeg ik, ‘maar niet zomaar iene.’³⁵⁸

357 *De lage landen*, november 2020.

358 ‘Wees u-zelf!’ sprak ik tot iemand;

Maar hij kon niet: hij was niemand.

Dichtwerken (1869) – P.A. de Génestet

(Génestet, 1930, p. 273)

dbnl.org Zoek op leekedichtje en De Génestet.

<https://www.kb.nl/themas/nederlandse-poezie/dichters-uit-het-verleden/pa-de-genestet-1829-1861/een-moderne-dichter-geloofsbeleving-en-ziekte>

Aardkundig moment

‘Heeft opa ook.....’

We laoten *Vries* achter oens. De zun is op weg naor morgenvrog.³⁵⁹ Vanuut de auto groet ik de doden op de akker. Wiederop³⁶⁰ ligt burgers, boeren en butenlu naost en achter mekaar, samen met gesneuvelden uut de Tweede Wereldoorlog. Niet allent veur vogels is een begraafplaats een rustige plek. Ik kom der geern, is het niet veur de rust dan is het wel veur de namen en de grafschriften. Elk met een beetje historisch besef zul an de hand van de namen de plek van de begraafplaats en de denominatie van de dodenakker kunnen numen. Namen met Umlaut an de veenkant van de provincie. Namen met -ING en -INK an het einde komt van het zand. Namen met -GA uut Friesland. Namen met -MA uut de *Ommelanden*. Namen met -MANN uut *Duutsland*. Namen met GROOT- of KLEIN- an het begun uut *Twente* en de *Achterhoek*. In elk zanddorp woont wel een BAKKER, of een GEERTS.

Oorlogsgraven liggen op het zand, niet op het veen. In *Erica* worden drie soldaoten herdacht.³⁶¹ Hun namen staon in marmer graveerd in de sokkel van een kapellegie.³⁶² In *Vries*

359Ouderwets perspectief waarin de zon om de aarde draait. De aarde beweegt om de zon. De aarde is op weg naar een nieuwe tijd.

360Noordkant van Vries.

361Jantinus Hermanus Vinke geboren 2 september 1923 overleden 1944
Jozeph Frederik Anton van de Griendt geboren 24 december 1922 overleden 15 maart 1945

Harmannus Henderikus Bontjer geboren 3 augustus 1915 overleden 1944 (in Londen bij een bombardement.)

362An de rechterkant is sinds een jaor of wat een muur met een excuus. Ok mien doodgeboren bruurtie (25 januari 1949) weur buten het kerkhof in ongewijde grond achterlaoten. Een vergissing van de kerke. Naost de kerke

zijn de gesneuvelden soldaten van de Commonwealth.³⁶³

‘Opa,’ zeg mien kleindochter, ‘ik rijd met een korte omweg naar onze bestemmingsplek.’

‘Wicht,’ zeg ik, ‘alle wegen zijn omwegen.’

‘Opa!’ zeg ze met krachtige stem. ‘Niet zo cynisch!’

Ik laat heur verontwaardiging veur wat ze is. Ik bin niet cynisch, niet sarcastisch, niet ironisch. Dat andere mensen mij niet begriepen lig an mij, maar niet hielemaol. Wie mij kennen leren wul, moet muite doen. Alle dagen van dit nietig leven onder de zunne.³⁶⁴ De route naor de eindbestemming is wat ze is. Ie kunnen van het landschap en de rit genieten. Dat is an joezölf. Het leven zölf kent gien waardeoordelen, hef gien mening over goed en fout, over mooi en lelijk. Een schilderij zal het een zorg weden of de kieker het mooi vindt, of niet.

Voor de allesomvattend de blik van een Gods, die ons aardse leven zou gadeslaan, houdt weinig stand dan dit ene: De mens, die zich als afzonderlijk individu beweegt in de richting van universaliteit, tot hij in de dood aan het universum terug gegeven wordt en erin oplost. Dit is alles. Voor de rest zorgt het rusteloze en gekwelde bewustzijn van de mens zelf dat deze evolutie van “een” naar “alles” niet ervaart als een ongedwongen stromen, een natuurlijke en spontane groei, maar als een wanhopige worsteling waarbij alles op het spel staat, waarbij men alles winnen kan en alles verliezen. Groei wordt voor hem schoksgewijze loutering, verruiming wordt tot zelfonteigening en zelfverloochening. Maar voor de God die toekijkt, is dit alles maar schijn, en, zoals een god nu eenmaal betaamt, glimlacht hij om onze krampachtige bemoeiingen, dit dwaze spel van struikelen en opstaan, zelfaanklachten en goede voornemens. Voor ons is dit spel werkelijkheid al weten wij op ogenblikken van diepere bezinning dat wij zelf deze werkelijkheid zijn, en

gef een Maria-kapel veul troost an bedroefden. De inwijding beschreef ik in *ANYA, De Vrolijk saga*.

363 Gemeenebest, gemeenschappelijk het beste.

364 Prediker.

dat daar niets buiten is, – niets dan iets onbenoembaars dat ons omringt, waarheen bij ons verwijden maar dat wij nooit zullen ervaren en dat ons strikt genomen ook niet aangaat.³⁶⁵

‘Beauty is in the eye of the beholder,’³⁶⁶ zeg mien kleindochter, ‘en juist om joen ogen-blikken rieden we over de Oosterwaterweg langs het ravijn van het aardkundig monument.

De weg achterlangs van *Vries* naar *Donderen* giet over de *Rolderrug*; ien van de ruggen naast de *Hondsrug*. Halfweg tussen *Vries* en *Donderen* is op een smal pad een klaphek naar een gleuf in de iestied. Het verleden komp op disse plek an het oppervlak, net as mien verleden elke dag bij mij is, en aal groter wordt.

Ik ken de teksten³⁶⁷ op de bordties bij bossies die veul groter waren, bossen bij glooiings die veul uitgestrekter met meer hoogtes en dieptes het land ingungen.

Bodemprofiel bij Donderen als aardkundig geschiedenisboek

De provincie Drenthe wordt gekenmerkt door een tweetal duidelijk herkenbare complexen van evenwijdig aan elkaar lopende ruggen. Op één van die ruggen, de *Rolderrug* (ook wel *Rug van Sleen* genoemd), ligt het esdorp *Donderen*. Aan de zuidoost-rand van de voormalige *Zuideres* van *Donderen* is de toenmalige gemeente *Vries* in 1963 begonnen met het afgraven van zand ten behoeve van de aanleg van wegen, als aanvulzand bij nieuwbouw en destijds ook voor gladheidbestrijding op de wegen in de gemeente. De zandgroeve was gelegen zuidelijk van de S-bocht in de *Oosterwaterweg*.

365Citaat uit Simon Vestdijk *De toekomst der religie* in Hella Haasse, *Leestekens* Querido. 1965. Pag. 23.

366 nmk.world/beauty-eye-beholder-origin-meaning-expansion-5251 This proverb, ‘beauty is in the eye of the beholder’ is attributed to Margaret Hungerford who was an Irish novelist. Hungerford lived between 1855 and 1897, and she tended to write using a pen name: ‘The Duchess’. In her novel ‘Molly Bawn’ (her most well known book), she included the idiom ‘beauty is in the eye of the beholder’.

367Brochure via: <https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/bodem/aardkundige-waarden/donderen/>

En op informatiepanelen in het ravijn dat de naam hef, maar niet meer hebben mag stiet:

De steilrand van Donderen kan gezien worden als een rijk geïllustreerd hoofdstuk in het aardkundig geschiedenisboek van Drenthe. De ontwikkelingsgeschiedenis van de provincie Drenthe gedurende meer dan 100.000 jaar is hier te lezen in de bodem. We lezen over smeltwaterbekkens waarin het fijne glimmerrijke Peelo-zand is afgezet. Over het landijs dat in feite in twee richtingen is overgeschoven en de rug heeft gevormd. Over de bedekking met dekzand met sporen van vulkanische uitbarstingen dan wel meteorietinslagen, van vorstwerking en van organismen van mestkevers tot oeverwaluwen.

‘Ik weet dat je moe begint te worden,’ zeg mien kleindochter. ‘Maar ik weet ook dat je meer dan 24 uur in een etmaal weet te persen. Je wilt alles meemaken en alles van een uitleg en duiding voorzien. Opa is de vleesgeworden, of kan ik beter zeggen, de geestgeworden belichaming – de begeestering – van waarneming, analyse en synthese.’

‘Met lösse eindties,’ zeg ik. We staon naost de wagen onder de blote hemel. Donkerblauwe oneindige lucht met sterren en maon. En VENUS, en MARS.

‘Met rafelranden,’ zeg mien kleindochter. ‘Opa is niet zo goed in afhechten.’

Ze gef mij een arm. We nemen het geitenpad³⁶⁸ naor het aardkundig monument. Arm in arm laot we de hiele wereld

368Vroeger werd de Nederlandse Landgeit veel gehouden. Op schilderijen uit de periode 1600-1750 werden ze vaak afgebeeld. In de tweede helft van de twintigste eeuw verdween dit ras bijna omdat geitenhouders zich meer gingen richten op geitenrassen met een hogere melkproductie. Slechts enkele raszuivere dieren van het oorspronkelijke ras zijn behouden gebleven. Hiermee is sinds de jaren vijftig door enthousiaste hobbyfokkers verder gefokt, waardoor er nu ongeveer 2000 geiten en 200 bokken ingeschreven staan in het stamboek van de Landelijke Fokkersclub Nederlandse Landgeiten.

achter het klaphekkie van het geitenpad.³⁶⁹

‘Voor sommige mensen is de hemel,’ ze wes met heur vrije hand naor boven, ‘een schilderdoek. ‘Het blauw is de grens van een hemelse sfeer met de sterren van de dierenriem. De hemel as een verbeelding van de horoscoop van het lot van de mens. Niet voor opa,’ lat ze volgen. ‘Het sterrenbeeld Schaop³⁷⁰ geldt niet voor opa.’

Ik druk mien arm tegen mien lief.³⁷¹ Mien geesteskind laot ik nooit lös.³⁷²

‘Opa zoekt de balans tussen goed en kwaad, tussen leven en dood, tussen lelijkheid en schoonheid.’ Mien kleinkind holdt de pas in en zeg: ‘Opa schrijft het scenario voor zijn eigen film.’³⁷³

‘De film...’ zeg ik.

‘De film die stervenden menen te zien op het moment dat LA FIN³⁷⁴ in beeld komt,’ ze gef mij een kus op mien hals.

‘In een dreum,’ zeg ik. Met de rugge van mien vrije hand druk ik tegen mien hals. Ik vuul mien hartklop.

‘Dromen is ook leven,’³⁷⁵ zeg ze. ‘Opa heeft dat boek gelezen.’

‘Nog lang niet uut,’ zeg ik. ‘De dreum.’

‘Opa schrijft en herschrijft in zijn werk zijn levensgeschiedenis. Opa heeft geen biografie nodig,’³⁷⁶ zeg mien kleindochter. ‘Op deze steilrand is het profiel van *Drenthe*, het gebied dat nog lang niet zo heette, als een geschiedenisboek te lezen. Vanaf de meteorietsinslag op aarde, het verdwijnen van dinosauriërs, de ijstijden, de aanvoer van kinderkoppies en hunebedstenen uit *Zweden*, de parallelle zandruggen in het

369Geitenpad: uitweg uit een ontoegankelijk terrein. Ontsnappingsroute.

370Uit Chinese horoscoop.

371Mijn lichaam en mijn liefde.

372Mijn alter ego ben ik.

373Scenario bij Stoffel Stoffelmans (verderop in dit boek).

374Het Einde, bij Franse films.

375Boektitel Johan Fabricius over doodslag op een beminde.

376Het zou langzamerhand tijd voor zijn memoires zijn, als het niet zo was dat al zijn werk eigenlijk uit memoires bestond: niet alleen dat van zijn feitelijk leven, ook van zijn verbeelding, die niet van elkaar te scheiden waren. Harry Mulisch. *Siegfried*. Pag. 15.

landschap, de loop van de *Hunze*, de dwarsribbels loodrecht op de hondsrug. Uitspoeling van podzol,³⁷⁷ oxidatie en reductie van ijzerzouten als afspiegeling van zure regen en grondwaterstanden,³⁷⁸ vingerafdrukken van mestkevers in dekzanden en wit poesjeszand voor strooipatronen op vloeren in boerderijen.’ Ze pauzeert en drukt haar arm dicht tegen haar lief. Asof we ien en dezelfde wezen moeten, asof we ien en dezelfde binnen. Twee gedachten: ien ziel.

‘Opa herschrijft als een *aard*-kundige, als een kenner van aard, van karakter, zijn eigen levensloop, en daarmee de levensloop van anderen die de verhalen van opa lezen of beluisteren. En die zich misschien in die verhalen herkennen.’

‘FRANK,³⁷⁹ zeg ik, met de verhalen over FRANK...’

‘Opa is FRANK,’ zeg ze. ‘FRANK is opa. FRANK betekent ook: krachtig, stout, stoutmoedig. Het kind in opa is nooit gestorven. Niemand heeft het kind in opa klein gekregen.’

Ik begreep opeens wat het betekent om schrijver te zijn.
Men leeft voortdurend naast zichzelf; nee, het is nog veel erger, men leeft – hoe moet ik het uitdrukken? – men leeft als het ware dwars door zichzelf heen...³⁸⁰

Vanneis vuul ik haar lippen op mijn hals.

‘Misschien,’ zeg ze, ‘misschien heeft het even geduurd – ze was op het bodemprofiel dat meer als 600 miljoen jaar overbrugt – om dat kind en de kracht van dat kind opnieuw te ontdekken, maar als ik naar opa kijk, niet van afstand, maar van dichtbij, van binnenuit, is dat opa aardig gelukt.’

377Grijze grondlaag. Russisch woord. Pod = onder. Zol verwijst naar askleur.

378In zuurstofarm milieu (hoge grondwaterstand) komen ijzerzouten voor als verbindingen met Fe²⁺. In zuurstofrijk milieu (lage grondwaterstand) als Fe³⁺. Door wisselingen ontstaat Fe₂O₃ en verwante zouten. IJzeroer. Vaak ondoorlaatbaar voor water. Zo ontstaan plassen met een ‘ijzeren’ bodem.

379Frank bakt een ei en andere verhalen. Verderop in dit boek.

380Citaat uit Simon Vestdijk *De toekomst der religie* in Hella Haasse, Leestekens Querido. 1965. Pag. 30.

‘Opa?’

‘Alles is even belangriek,’³⁸¹ zeg ik. ‘Het is niks, in het locht van de ieuwigheid is het niks.’³⁸²

381 Uit. *Hoss is dood*. Erik Harteveld. HBD.

382 Slotregel van *In paradisum* (In *Reis door Drents erfgoed*. Deel III (Drents) en in Deel VI (Duits).

Beschouwingen

Koffie vervult hoofdrol in Drentse literatuur

Enkele vragen over streektaalschrieverij hielden me uit mijn slaap. Wie spelen de hoofdrol in de Drentse boeken? Welke verschuivingen zijn merkbaar op het terrein van personages? Waar zijn maatschappelijke ontwikkelingen terug te vinden? Volgt de literatuur in Drenthe ontwikkelingen, of geeft ze juist een route aan?

De vragen zijn misschien door de nestor van de Drentse schrieverij³⁸³ te beantwoorden, of door de nestor³⁸⁴ van de beschouwingen over Drentse schrijvers. Ik kan ze vragen om met me mee te denken. Liever laat ik het Drentse werk zelf antwoorden. In NRC³⁸⁵ stond een verslag van een onderzoek naar rolverdeling in romans. Wie heeft de hoofdrol? Wat zijn verhoudingen tussen migranten en witte Nederlanders. De onderzoeker deed wat mij al lang door het hoofd spookte. Gebruik digitale technieken voor analyse en synthese. Zet alle (Drentse) werk op het web en daag scholieren en studenten uit dwarsverbanden te ontdekken en te onderzoeken.³⁸⁶

Van een tiental 'Drentse' boeken onderzocht ik enkele woordfrequenties. Over de keuze van de woorden heb ik niet lang nagedacht. Een overwogen keuze en een grondiger onderzoek zie ik graag tegemoet.

De keuze van de boeken beperkt zich tot digitale bestanden in mijn bezit en bestanden van dbnl.org.

383Henk Nijkeuter.

384Rouke Broersma.

385Roel Smeets in NRC 24 november 2020.

386Zie ook mijn dankwoord bij de uitreiking van Grote Culturele Prijs van Drenthe. O.a. te vinden in *Tour de Litterature* (web) en een variant in een recent (2020) nummer van *Roet*,

Niet alle uitkomsten zijn goed met elkaar te vergelijken. Drenthe kent sinds 1977 zeven dialectgebieden.³⁸⁷ De spelling varieert tussen deze kerspels. Het woordgebruik varieert. Zo is *maagie* voor *jonge meid*, *meisje* niet gangbaar in alle districten.³⁸⁸ Ik zocht op *neger*, *negers*, *negerin*. Die trefwoorden leverden ook negerzoenen, Bronneger, Grunneger. *Jong* als zelfstandig naamwoord voor *jongen/jonge man* leverde ook treffers als bijvoeglijk naamwoord. Onder *boer* komt ook *boermarke* en later *patatboer* tevoorschijn. Ik heb geprobeerd om telkens dat onderscheid te maken. Hier en daar kan een aantal treffers licht afwijken na close reading.

De werken zijn van verschillende omvang. Ik heb alle frequentieaantallen nog niet genormeerd naar de omvang van 100.000 woorden. Op deze manier zijn de boeken nog lastig met elkaar te vergelijken. Ik hoor graag commentaar.

Van enkele auteurs heb ik karakteristieke fragmenten opgenomen.

Boeken in chronologische volgorde.

1901 HARM TIESING *Over de Hunse* 100.000 woorden
'n Vertelling veur 't Drèentse volk

“Hoeveel jongs he’j wal ?” vrag Gert, die zuk eem is op de stoel umdreit, um te kienen nao die fiks gezonde knuppels,³⁸⁹ waarvan er ’n paor in de keuken zint en ok well’n³⁹⁰ boeten loopt te speulen.
 „Wij hebt er vieve”, zekg Gerrit Veenholt, en de vrouw zekg

³⁸⁷Dissertatie van Geert Kocks *Die Dialekte Südostdrente und anliegenden Gebieten*. 1977 RUG.

³⁸⁸Tientallen varianten van *maagie* in *Poze* 14 (op mijn web.)

³⁸⁹kinderen

³⁹⁰welken, enkelen.

dat die beid hier anwezeg, heur gauw is waskeren³⁹¹ moet.
 Ze bint van morgen aalmaol al beheurlk waskerd en poeierd,
 maor disse twee hebt maank de veenbulten zeten te wrueten
 en ziet er oet as negers.
 „Hier jongs, alloo”, zegk de vrouw, „’t is Zondag, en daorum
 moet wij hier vandaog schoon volk zien. Wat zal Zellengs
 boer aans wal van je zekgen ?”

Gert wenschd zuk zöls op dat oogenblik wied weg en nuemde
 in zien wrevel de heele boerenstand ’n groote negerij.

„Zekg hum ’t maor is”, zegk Gert, „want hie mag ’t wal
 weten dat hie daor zien werdegheid as boer met fersoen hef
 vergeten. O, as ik weg kun, ik gunk weg, liever unner dienst
 um aovensement³⁹² te maoken as langer te verkeeren in zoo’n
 boerenegerij, waor ik mij boeten hol, zooveul a’k kan.”

neger 0	koffie 36	vrouw 268	kind 31
man 118	boer 168	boerin 2	jong 97
meid 23	wicht 240	maagie 0	
moet 112 (waarvan moeten 17x)			moest 2
smok kus zoen 0	vrijer 24		

1902 HARM TIESING *Zien broed*³⁹³ verloren > 100.000 woorden

„Gao ’j ok hen jong?” vrueg Hinderk.
 „Wis en werachteg gao ik,” zee Gerriet.
 „Zoo,” zee Hinderk, „en wel meid zal dan van aovend

391wassen, toilet maken.

392avancement (Frans). Vooruitgang.

393Bruid (aanstaande).

vergeefs nao je oetzien en mot ditmaol oet puur verlangen
nao jow onge kust hen 't nust ?”

„Dat kan mij niet schelen,” zeg Gerriet Hult, „want al staot
er ok drie of veer die mij naokiekt, ik gao toch hen Jaantien
Kobbels, hen de broed.”

Kun Hinderk Berlaok daor niet op verliefd wodden umdat ie
'n aander broed zocht die ie verloren hadd', Gerriet Hult kan
dat wal al en ie begunde 't beter te begriepen, as ie nog ooit
van zien leven daon hadd, hoe 'n jongkerrel, deur 'n wicht
eenmaol goed te zien, te spreken en heur beeld in zien hart
op te nemen, er op verliefd raoken kun. Now, of Hinderk
Berlaok al zee: doe 't niet Gerriet, gaot er niet hen, de weg is
jow te wiedz en 't veld da 'j bereizen moet is je te gevaorlk um
er bij naacht over te gaon en dan op 'n beenen te blieven, —
er hen mus ie, veuroet nao Ellen hoes toe, waar ie eenmaol
west was, nao Jaantien toe, die ie eenmaol spreuken hef.
Een week scheidde hum nog van heur, doe nog zes, nog
vief, nog veer, en — overmörgenaovend um disse tied gao
'k op reiz', laoter: mörgenaovend um disse tied zal 'k bij
heur ankommen volgens ofspraak, en dan bink³⁹⁴ er, denkt
ie. Maor dat ie zoo daacht, er zóó heet op weur, dat weur
Hinderk niet van hum gewaor, dat höld ie veur zuk zöls.
Op dezölfde dag, doe 't 's aovens wezen zul, kregen Gerriet
en Hinderk mekaor nog eem is te spreken.

„Gao 'j ok hen jong?” vrueg Hinderk.

„Wis en werachteg gao ik,” zee Gerriet.

„Zoo,” zee Hinderk, „en wel meid zal dan van aovend
vergeefs nao je oetzien en mot ditmaol oet puur verlangen
nao jow onge kust hen 't nust ?”

„Dat kan mij niet schelen,” zeg Gerriet Hult, „want al staot
er ok drie of veer die mij naokiekt, ik gao toch hen Jaantien
Kobbels, hen de broed.”

394ben ik.

neger 0	koffie 70	vrouw 165	kind 23
man 98	boer 124	boerin 5	jong 122
meid 106	wicht 487	maagie 0	
moet 82 (waarvan moeten 6x)			moest 0
smok	kus 1	zoen 0	vrijer 49

1937 HARM TIESING 2 romans 90.00 woorden
Marthao Ledeng en Um d'Olde toren

Misschien kwam er nog wal ies kans um hier of door tusken te kommen, en as de gang er mor ienmoal in was, dan was Bertus de man, die 't nog wal wieder kun brengen, doar kende Dammers hum wal veur. In die geest had d' meester met hum proot, en Bertus gung er doadelk dankbaar op in. Meester Dammers kende hum nog wal van de schoelbanken, en wus, dat 't goed an hum besteed was en er zoo gemakkeltk bij hum ingung. Vanof die tied luut Bertus gien vrij uurtien onbenut veurbij goan. d' Aner jongs lupen vaak in 't darp en zatten 's winters 's oavens gewoonlik um 't vuur bij klompenmaker Wilms; doar wazzen ze zoowat boas in hoes. Rookten dat 't er dee, ij kunnen 'n kanner mangs hoast niet zien. Evert, de ienege zeun van Wilms, 'n jong van zes-zeuvenentwintig joar, was 'n beetien roar, gek kuj niet zeggen, mor d'r wazzen wal 'n paar op d' loop; en de jongs muken hum mangs zoo ballastig, dad' op d' holboom in d' schusstien gung zitten en er oetzag as 'n neger. Evert was kammeroad met Tienes Joesten, die ok 'n klap van de meul te pakken had. Hiele gesprekken kunnen die twie over de bibel voeren, en 't ende was altied groote roezie.

neger 1	koffie 18	vrouw 163	kind 21
man 63	boer 23	boerin 2	jong 62
meid 14	wicht 152	maagie 0	
moet 133 (waarvan moeten 34x)			moest 4
smok 0	kus 0	zoen 0	vrijer 16

Uit Um d'olde toren

„Het stuk, dat ik ga voordrage,” zee Rengers, „is getiteld Het piktonnetje.”³⁹⁵

’t Gung over ’n vrijer, die in ’n duuster kamertien op ’n pik-tunnegien vastkleefd was. Bertus en Gerriet zatten de veurdrager stief an te kieken, en of hum dat no van de wieze bracht, of dat de koejak³⁹⁶ er schuld an had, mor de kemiek kwam glad in de brabbel. Doe de vrijer goed en wal op ’t tunnegien zat, was de veurdrager ok vastraakt, hie kun niet wieder, hoe of’ er ok in umdreide, en beteuterd as ’n kind keek’ um zuk hen.

’n Paar wichter begunnen te zingen :

„Hij is met zijn broek In ’t pik blijven kleven,

Falderalderiere !”

en dat vund algemiene bijval.

1940 JAN POORTMAN *Uut en um oes olde laandschop*

24.000 woorden

Die en die uut Spiekerboor was overleedn. Pappe het ze goed kend. Een jong en een wicht oet Zuudlaorn benn trouwd.

„Haorn, Zuudlaorn,

Glimmn, de Punt!”

³⁹⁵Pik = pek, teer.

³⁹⁶Koelak.

Pak hum ies, a’j hum kriegen kunt!”

zeg Jan en kik Gert an.

Dat benn vier dorpn; Haorn, dat is je haor; Zuudlaorn, daor gaon mensken hèn, die niet good benn, daor! — Jan tikt teegn zien veurhoofd. Glimmn; dat ’s hier! — Hij wis op zien oog. En de Punt, dat ’s dit! Hij pakt Gert bie de neus.

„Hé! Hé!” zeg moeke. „Wat moet dat? Gert kent ’t nou ok: Kom ies hier, moeke.” Maor moeke blif zittn, dan dot hy ’t bi’j zuk zölf.

„Wat het meester nou verteld?” vrag Jan dan opeens; a’j toch schillen moet, ku’j ’t beste zo gezellig mogelijk doen.

Of wi’j kunt roadsels opgeven zeg moeke.

En wij hebt van Opa ’n gulden in de spaarpot kregen!”

„Dan kricj d’r van mij ieder nog iene bij.”

„Ooh! das al twie! Daor krig Grootmoe nog ’n dikke kus veur.”

Moe kwam krek de keuken in en keek glimlachend naor ’t intieme groepien; Grootmoe in de leuningstoel, — de beide arms um de kinderties, die ieder an ’n kant van hör stunnen, en hör ’n kussien gaven. —

— Eindelijk was ’t dan tied! Moe gaf Hillechien as aoldste de doek: „No goed oppassen, hör! En gieniene overslaon!”

„Goed, moel!”

En op ’n draffien luupen ze de deur oet.

neger 0	koffie 2	vrouw 5	kind 3
man 2	boer 9	boerin 0	jong 62
meid 0	wicht 3	maagie 0	
moet 23 (waarvan moeten 1x)			moest 7
smok 0	kus 2	zoen 0	vrijer 10

Starvende boer

Van hiel wied weg horde zien vrouw waer praoten
En misteg zotte 't goeieg gries gezicht;
Hie prazelt mu: „my niet allèn waer laoten”,
Maor stillek trekt um hör de nevels dicht.

Zie blif zo wied... zie komp hum nooit haost naoder;
Dat gef zien hannen onrust, döt hum zaer.
Zie zint er allemaol jao... otien, moeder, vaoder,
De kinner ok... woor blif zien vrouw non waer?

Non ploegde stoppellaand zoas zien vao hum 't laerde;
Hie kik by 't keren speurend nao de dam
En ment dan waer zien mooi span zwatte paerde
En wacht vergeefs zien vrouw, die aait met koffie kwam.

Hie stapt geheugen achter 'n zwatte wagen,
De toren streit zien klanken in de mist.
Hie zöt een baor hen d' open groeve dragen
En wet opiens zien vrouw daor in de kist.

Maor nog ies waer horde hör dudelk praoten
En heller zotte 't jong vertrouwd gezicht,
Dat lachend zeg hum nooit allèn te laoten.
... En stillek trekt veurgoed de nevels dicht.

Hans Heyting

ANNE DE VRIES in verhaal *Gerrit Jan en de Tijger*

De zon was nu onder en de duisternis kwam snel uit het bos
aan- kruipen. Siksiejoeroes, grote krekels, zo genoemd omdat
ze zich tegen zes uur laten horen, vervulden de lucht met hun
doordringende zaaggeluiden en fluitkikkers riepen hun zoete

loktonen. Het pad liep evenwijdig aan de rivier, daarvan gescheiden door een brede strook opgaand hout, die bij hoog water onderliep. Aan de andere kant waren de verlaten, sedert tientallen jaren verwaarloosde plantages, geheel heroverd door het oerwoud, een ondoordringbare wereld van struiken, bomen en lianen. In de top van een hoge, witstammige kankantrie, de heilige kapokboom, die geen neger zal kappen uit eerbied voor de geesten die er in huizen, hing nog een laatste glans van het avondrood, maar die trok zichtbaar-snel omhoog en was verdwenen. Gerrit Jan trapte wat harder aan, hij vertrouwde zijn lantaarn niet —

HARM WERNERS (= GERARD NIJENHUIS) in verhaal *Het Spel*

Dan gaat Jentien en haalt de negerpop, die dokter is en Bombo heet. Hij woont bij de rode bloembak en de engeltjes. Hij komt met haar teruggestapt door het hoge zomergras.

neger 2	koffie 4	vrouw 12	kind 13
man 8	boer 8	boerin 1	jong 1
meid 0	wicht 2 (meisje 9x)		maagie 0
moet 24 (waarvan moeten 10x)			moest 7
smok 0	kus 0	zoen 0	vrijer 0

1966 JAN NAARDING *Dååd en dreum* 19.400 woorden

Wie de Drentse mens op zijn allerinnerlijkst wil ontmoeten, moet Drents leren verstaan uit de gedichten van Jan Naarding. Het meest wezenlijke van een taal spreekt zich uit

op de wijze der poëzie, het meest wezenlijke van een mens die in zijn taal bestaat is een poëet. Jan Naarding was een poëet, omdat het Drents in hem dichtte.

K. Heeroma

neger 0	koffie 0	vrouw 19	kind 4
man 24	boer 0	boerin 0	jong 20
meid 13	wicht 27 (meisje 9x)		maagie 0
moet 23(waarvan moeten 0x)			moest 2
smok 0	kus 0	zoen 0	vrijer 0

1969 JAN NAARDING *Oet Jan Naardings hof*
22.000 woorden

neger 2	koffie 0	vrouw 11	kind 14
man 7	boer 8	boerin 0	jong 5
meid 0	wicht 0 (meisje 0x)		maagie 0
moet 18 (waarvan moeten 10x)			moest 0
smok 0	kus 0	zoen 0	vrijer 0

1974 BART VEENSTRA *Oet de kiep*

20.400 woorden

neger 0	koffie 7	vrouw 11	kind 18
man 7	boer 2	boerin 0	jong 19
meid 0	wicht 76 (meisje 0x)		maagie 0
moet 15 (waarvan moeten 1x)			moest 0
smok 0	kus 0	zoen 0	vrijer 0 1x vrijerij

1977 HANS HEYTING *Spiegelschrift* gedichten
2890 woorden

Starvende boer

Van hiel wied weg heurt e zien vrouw waer praoten
en mistig zöt e heur rimpelig gezicht.

Hie prazelt muuj: "mij niet allennig laoten" -
maor stiliek trekt de nevel rond heur dicht.

Zie blif zo wied - woorum komp zie niet naoder?

Dat gef zien handen onrust, döt hum zaér.

Zie bint er allemaol aans: otien, moeder, vaoder,
de kinder ok woor blif zien vrouw non waer?

Non ploegt e 't stoppellaand, zo as zien vao 't hum laerde;
hie kek bij 't keren speurend naor de dam
en ment dan waer zien tweespan zwatte paerde -
en wacht vergeefs zien vrouw, die aait met koffie kwam.

Hie stapt geheugen achter 'n zwatte wagen;
de toren streit zien klanken in de mist.

Hie zöt een baor hen d'open groeve dragen -
en wet opiens zien vrouw daor in die kist.

Maor tegelijk heurt hij heur duudliek praoten
en helder zöt e heur jonge, rimpelloos gezicht,
dat lachend zeg hum nooit allèn te laoten....
En stiliek trekt veurgoed de nevels dicht.

De wichter en de dichter

Wat mooi bint
de wichter,
as veurjaors
de zun
waer giet schienen
en kussies van kleur
drukt op blote
arms en bienen.
As de lije wind
speuls beur andouwt
en jonge lievies
boetseert in
kliedties vol kleur
en alles reur
wodt van binnen
bij 'n halfsleten dichter.
Wat móói bint de wichter !

neger 0	koffie 1	vrouw 7	kind 32
man 1	boer 1	boerin 0	jong 1
meid 0	wicht 10 (meisje 0x)		maagie 0
moet 0 (waarvan moeten 0x)			moest 0
smok 0	kus 3	zoen 0	vrijer 0

1980 PIETER J. STRUIK *Zaaizoad* 3270 woorden

neger 0	koffie 1	vrouw 1	kind 14
man 7	boer 2	boerin 0	jong 0
meid 0	wicht 2 (meisje 0x)		maagie 0
moet 6 (waarvan moeten 1x)			moest 0
smok 0	kus 1	zoen 0	vrijer 0

1982 GERRIET KUPERS *Drents spitsuur* 32.070 woorden

Toen de jongkaerel B.B. maandagmorgen an 't zwienhok oetmessen³⁹⁷ was, doe vól hum dat aorig stoer. Hij was 's aovends laat (of 's morgens vroeg) van de meid kommen en had verlet van slaop.

Koffiepraot

Koffie wordt er hiel wat drunken in Drenthe; veur een kop koffie hef men aaltied wal even de tied, al is men nóg zo drok. Paartie³⁹⁸ dokters bint er hielmaol niet zo gelukkig met, dat er zoeveul koffie drunken wordt, want 't is slecht veur de maag, slecht veur de bloeddruk, slecht veur de zenen en gao zo nog maor even deur. Aj dat almaol geleuven wilt, dan waren der niet veul Drenten, die vandaag an de dag 't leven nog holden kunt. En toch binw nogal met een hiel koppeltie volk en aal gedurig maerdert ' t nog an, ondanks de koffiedrinkerij. Maor ja, wij weet vanzölf niet, hoej der nog 'n maol met op de koffie komt.

³⁹⁷Uitmesten, Mest verwijderen.

³⁹⁸Verscheidene.

In 't laest van de 18e eeuw schreef men, dat de Drenten deurgaons putwater of karnemelk drunken. Putwater of karnemelk! En... dat in die tied misbroek maakt weur van "koffy".

Dat zul lichtkaans van naodiel wezen veur 't lichaam en evengoed ok veur de belangen van de hoesholding. Aole luu, zo schreef men, die dachten daj der teringachtige ziekten van kriegien kunden, en bloedspeijen, zenuwtrekkings en rimmetiek. Dat leek dus niet best.

Luu die doe ies an 't reken gaon bint, die kwammen tot de konklusie dat de koffiedrinkerij in Drenthe "eene verbazende verkwisting" nuumd worden kun.

't Is wal aorig um ies te kieken hoe men tot die rekensom kwam. Gemakshalve schatte men 't antal inwoners van de provincie op vittigdoezend. Daor gunk men achtdoezend of trekken veur kleine kinder die nog gien koffie drunken, zodat er tweeëndartig doezend over bleven.

As men deurmekaar daags de man dreejkwart lood³⁹⁹ gebranda koffie, dat geliek stund met ien lood ongebranda koffie, neudig was, dan broekte men alle dagen tweeëndartig doezend lood ongebranda koffie. Dat was alle dagen doezend pond. As de pries van elk pond op tien stuver steld weur, dan kostten die doezend pond koffie alle dagen vief honderd gulden die deur 't halsgat gunk.

In een jaor van dreejhonderdviefenzestig dagen meuk dat een bedrag van honderdtweeëntachtigdoezend viefhonderd gulden. As men daor dan het tiedverzuum - koffiedrinken giet saens hiel wat tied in zitten -, de suker en de hogere pries as die men rekend hef nog bijtelde, dan twiefelde men der niet an of men kwam wal wied over de tweehonderd doezend gulden in 't jaor.

Men rekende nog wieder. Steld weur, dat men elk mudde rogge tegen de pries van veer gulden verkopen kun. Dan zullen der viefzig doezend mudden rogge verkoft en

³⁹⁹Een lood was ongeveer 15 gram maar na de invoering van het Nederlands metriek stelsel in 1816 werd de aanduiding 'Nederlands lood' gebruikt voor 10 gram, tot de afschaffing van dit stelsel in 1870.

oetvoerd worden moeten um de koffie die men opdrunk te kunnen betalen.

De schriever zeg wal, datte wal wet, dat er in de “Artzenywinkels” gien middels te koop bint um dizze kanker - ‘t koffiedrinken ! - te genezen, maor meugelk zul de Regering riegels stellen kunnen um dit kwaad te verminderen.

Hij beslot zien betoog met de opmarking, dat elke hoesvader met- warken môt an vermindering van dizze verkwisting en op een guunstig ogenblik preberen môt um zien vrouw der van te overtugen, dat de koffie scha dot an lichaam en pottemenee.

Vandaor datte die berekening opzet hef.

Wij nemt an, dat de Drenten zuk der in de loop van de jaoren niet veul van antrökken hebt en of der veul hoesvaders west bint, die met de vrouw over de koffiedrinkerij risselveerd hebt, dat trek wij ok in twiefel. De Drenten zult wal niet alle dagen met een zoer gezicht rond lopen hebben wild vanwege die karnemelk en wij nemt an, dat zie toch liever koffie drunken as putwater...

Daor kunw tenminste best inkommen; slaot nog maor even een bakkie in.

neger 0	koffie 32	vrouw 26	kind 23
man 30	boer 35	boerin 0	jong 60
meid 1	wicht 40 (meisje 0x)		maagie 0
moet 26 (waarvan moeten 10x)			moest 0
smok 0	kus 0	zoen 0	vrijer 0

Viskern

In d' unnerwal an de waterkaant,
 't Oog op het dobber tien, d' stok in de haand, '
 t Watertien vol met snoek, baors en blik,
 't Visser tien vuut zuk de keuning te riek.

Net hef e 't aos an 't hakien daon,
 Of hie zöt vlak naost zuk een meitien staon,
 lt Wichien dat kwam bij toe val veurbij,
 Vang ik gien vissien, misschien vang ik dij.

Tusken de braom, zo fien gruun en geel,
 Lat 't meitien zuk op een gresraantien deel,
 Zo jong, zo allèn, zo mooi met zien bei,
 Dat gaf 't kun niet aans vanzölf vrijerij.

In d' unnerwal an de waterkaant,
 Twij menskenkinner, 't geluk in de haand,
 Dreumerug stil in de zunnegloed,
 Het watertien met zuiveren hoed.

neger 0	koffie 1	vrouw 99	kind 48
man 29	boer 14	boerin 0	jong 11
meid 4	wicht 95 (meisje 0x)		maagie 0
moet 50 (waarvan moeten 8x)			moest 0
smok 0	kus 0	zoen 0	vrijer 1

1983 MARGA KOOL *Achter oen ogen* 2936 woorden

neger 0	koffie 1	vrouw 7	kind 0
man 5	boer 1	boerin 0	jong 0
meid 0	wicht 0 (meisje 0x)		maagie 0
moet 0 (waarvan moeten 0x)			moest 0
smok 0	kus 1	zoen 0	vrijer 0

1991 KLAAS KLEINE *Een feestelijk starfgeval* 28.500 woorden

Op de pompestraote zal 'k mijzölf een geduchte wasbeurte geven mar het water uut'e krane, waar is mien geysen ebleven, is ofgemieterd kold. Allent het heufd dan mar, èn mien voeten want die kunden netzogoed van een neger wezen, wat de kleur angiet.

Het water kaakt en ik schinke de koffie op. Der is mij gien lekkerder locht as koffielocht. Vrouwen kunt niet zó mit parfum smieten en kerels niet zó mit aftershafelotion da'k ter van onder de indruk kome mar koffie, koffie brengt de tropen bij mij thuus, de braandende zonne, de koffie-pluksters, negerinnen vanzölf, die ting mekare lacht um de moppen die ze tapt aover kerels.

'Mag ik ter wel even in komen?' Daor stiet ze! In het zachte locht van de laampe. God nog an toe, wat bin ik gek op dizze vrouwe! Het lik een koortsdroom die mij beet krig en daor de bielden akelig nao en toch ongriepbaar bint. Lisa is veur mij ongriepbaar mar op mijzölf heb ik netzomin greep. As een komeet vlieg ik op heur an en mien haanden weet niet waar ze blieven zult. Stottern doe ik as ik zeggen wille dat

het mij spiet en zo. Ik wil heur bekennen da'k stokongelukkig
 bin mar het schient niet neudig te wezen. Ik smokke heur
 en ik roeke weer die gezondemeidenlocht die ik mit d'ogen
 dichte, aoveral ter wereld en onder alle omstaandigheden zul
 herkennen. Ik smokke heur weer. En weer.

neger 2	koffie 36	vrouw 75	kind 1
man 6	boer 12	boerin 0	jong 0
meid 0	wicht 0 (meisje 0x)		maagie 0
moet 1 (waarvan moeten 0x)			moest 0
smok 9	kus 0	zoen 0	vrijer 0

1991 *Oes eigen taol gedichten en verhaolen Oeze Volk*
 42.500 woorden

Coevorden

Eerstmaol een plaots met pallisaode
 was Coevern in zien vrogste tied -
 ait grendel veur het Drents gebied
 de vijand vruug hier um genaode.
 De stad hef ait naor 't oosten keken
 heur voeten in het nattig veen
 bij Ane gaf het groot geweene
 doe ridders in 't moeras bezweken.
 De kerk weur deur de Heren schunken
 is protestant tot in het kruus
 schouwt op der Wézen vrogger huus
 de gaanzen gakt, hebt water drunken.
 Een poorte tot de Pruusse laanden
 tot Bentheim en 't naobije Laor

aal zundag' kuiert Coevern daor
en knupte mennig vrijersbaanden.
In Canada-, een nuvre dochter
Vancouver, grote wereldstad
wèl hef ooit mooier kinder had?
toch blif het kleine Coevern nochter.
't Zint nije tieden, de minstreel
speult heden rock en beatmuziek
verdreugd lig 't olde Mommeriet
maor krachtig heerst nog: het Kasteel.

Roel Reijntjes

D' eerste keer

De nacht glijdt aover 't asfaltlaand.
Een neonlaampe flikkert.
Een magie pakt hèur vent bij d'haand.
Ze krast wat mit hèur hak in 't zaand,
en kust hum dan verkikkerd.

Hij kik verlègen. Ze zet het niet.
Ze slèut hèur ogen veur 't antwoord.
Zien haanden glijdt dale bij hèur zied.
Eèm liekt het of niks aans bestiet.
Hij kust hèur tut een locht stoort.

De vlinders van de nacht, ze viendt
gelok in dromen en kussen.
Nog niet volwassen, niet meer kiend.
Het mooiste ligt er tussen?

Albert Metselaar

neger 0	koffie 37	vrouw 59	kind 38
man 40	boer 30	boerin 0	jong 10
meid 4	wicht 15 (meisje 0x)		maagie 0
moet 26 (waarvan moeten 5x)			moest 0
smok 0	kus 2	zoen 0	vrijer 0

1998 JAN VEENSTRA *Die nacht een feest* 45.000 woorden

En wat hej dan an een keeper die allennig gewend is bij 't korfballen de meiden te dekken.

Maor toen wij bij Nederlands Sil de Strandjutter lazen en de klasse rumoerig gniffelde bij de passage waarin Lobke vrijmoedig heur bloesie lösknupte, keek Jantienus even mien kaant op. Een blik van verstaandholding ondanks de ofstaand. Wij hadden wel van meer elezen as van onbespiede maagiesbörsten in het gros achter de diek.

neger 0	koffie 24	vrouw 69	kind 2
man 40	boer 9	boerin 0	jong ca. 25
meid 7	wicht 0 (meisje 6x)		maagie 26
moet 11 (waarvan moeten 4x)			moest 10
smok 4	kus 9	zoen 4	vrijer 0

Ook nog zwieneboer, melkboer, patatboer ca 10x

1999 KLAAS KLEINE *Broggen*

41.000 woorden

Lowie start de auto, mar mitiene dreit hij het sleutelde weer terogge. Het is waor, zij hebt feitelijk gien tied te verliezen, wat de reize angiet. Mar wat, aj later bedeinkt daj wat nao eleuten hebt, dat wel had mutten gebeuren? Hij grip Isabelle vaste en drukt heur op hum an, teglieke een smok op heur mond dat 't zo davert. Dit is nog ies vrijen!

neger 0	koffie 19	vrouw 24	kind 0
man 14	boer 4	boerin 0	jong 0
meid 7	wicht 1 (meisje 6x)		maagie 26
moet 0 (waarvan moeten 0x)			moest 10
smok 12	kus 0	zoen 0	vrijer 0

GERARD STOUT *Drents werk IV* (verzameld 2014)

746 pag. reken 700 x 500 woorden = 350.000

Ik gao hen de keuken, druk een lamel omdeel. Magda döt an de aander kaant van het pad de gerdienen dichte. Ze hef mij vaste zien. Het maakt mij niks meer uut, het maakt mij niet uut of ze mij zien hef. Ik heb heur al vastpakt, ik smok heur al, ik maak de knopen van heur witte blouse lös en leg de zulvern speld bezied. Ik haold heur liedse börsties al in de haanden. Ik streel de rug, de hals, de billen, ik streel de buuk en leg heur veurzichtig op de keukenvloer. Ik vrij met heur in het volle locht van de tl-laamp. Ze haoldt van mij, ze lat mij wild en vurig bij heur binnen. Ik schrouw, ze lacht. Ik kus heur diepe.

De koelkast is leeg, uut de schuur haal ik vanneis een
sixpack. Ik bin Bukovski, het bier is lauw. Ik leg de hoorn
naost het toestel en heur de pieptoon die mij röp.

neger 62	koffie 146	vrouw 781	kind 180
man 205	boer 49	boerin 1	jong 200
meid 29	wicht 184 (meisje 0x)		maagie 103
moet 174 (waarvan moeten 17x) mussen 53 moest 0			
smok 28	kus 5	zoen 13	vrijer 14
jong 200 benadering (jongen) 393totaal			

GERARD STOUT *Verzameld werk V* verhalen 498 pag.
450 x 500 woorden = 225.000

‘How can you do that, just like that?’ vreugen ze. Of ik
trouwd was wollen ze weten. Hoe kun een man allent in een
huus leven, allent, zunder een vrouw in de keuken, zunder
vrouw in bedde? Dat antwoord wus ik niet. Ik kende allent
antwoorden op mien eigen vraogen. As ik antwoorden niet
vinden kun, schreef ik gedichten.

‘Just like that.’

Bij keerslocht leerden negers in Mukumbi’s bar mij daansen
op traoge mu¬ziek. Ik drunk genug, vergat alle vraogen.
Febby was wend veur zukzölf te zörge. Het warme zwarte
lief tegen mij an.

‘Ma’k je neugen?’

Het was gien Weense wals, daor in het duuster op het stoffige
zaand. Ze knupte mij het hemd open, drukte de zwaore
borsten tegen mij an. De buik, het warme lief bereurde mij.
Ik reuk zwietlocht. Negerinnen stinkt niet, ze roekt.

‘Dat is een neger,’ zeg pappe zachties. Pappe wet hiel veul. Frank wet dat een neger zwart is. Van de tillevisie. Van de boekies van pappe. Frank leest de boekies van pappe. Sjors en Sjimmi. Olde boekies. Frank wet nog niet wat old is. ‘Toen pappe klein was,’ zeg mamme, ‘toen pappe klein was, las pappe Sjors en Sjimmi.’

Pappe was nooit klein. Pappe is groot, vindt Frank.

De neger giet naost de vrouw zitten. Hij smokt de vrouw op de mond. De vrouw strek de krullen achter heur oor en zet de zonnebril of. Pappe lacht niet meer. Pappe kek naor buten. Pappe nemp een haandvol chips. Met volle mond zeg pappe: ‘Kiek, een stier, een olde stier.’ De stem van pappe kraakt.

Frank zöt allent een koe. Een olde koe.

071. Vrouw (ac., 45) zoekt man (ac.), voor lief en leed, voor samen uit en thuis. Perfect hoeft niet (meer), dat ben ik ook niet. Verrukkelijk zoenen is een must en praten ook, evenals gevoelens hebben en uiten. Slimheid spreekt vanzelf. Geen ego-tripper en roker. Kun je tegen een eigenzinnige, stevige en leuke vrouw? Voor wie is dit teveel gevraagd? Br. o. nr. 6333505497 bur. v. d. bl.

neger 80	koffie 64	vrouw 336	kind 78
man 109	boer 14	boerin 0	jongen 53
meid 11	wicht 45 (meisje 23x)		maagie 0
moet 103 (waarvan moeten 24x)			moest 19
smok 15	kus 16	zoen 28	vrijer 9
naober 1x			

Tussenstand

Koffie, kus, smok, zoen, neger, vrijer als begin van statistische analyse van streektaalliteratuur. Een verdere vergelijking met Nederlandse literatuur levert wellicht verrassende inzichten.

In *Max Havelaar* van EDUARD DOUWES DEKKER⁴⁰⁰ uit 1860 vind ik op 361 pagina's 442 maal het woord koffi, waarvan 28 maal makelaar in koffi. Nergens vond ik koffidrinken. Opmerkelijk, maar misschien ook niet.

In *Oostwaartsch!* uit 2017 van MARTIN KOSTER is koffie ingeruild tegen latte macchiato grande in vrijwel elk hoofdstuk. Daarmee verdwijnt de koffie uit de Drentse literatuur, net als kraantjespot, bossum, vredeing, naoberplicht en....

Over Jan Veenstra

Beschouwing van Drents en Nederland proza van Jan Veenstra⁴⁰¹

Tijdens de najaarsbijeenkomst (2019) van de MDNL (Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, schrijversvereniging) in De Sleutel in Groningen sprak ik kort met Jan Veenstra.

Ooit zat ik met hem in de redactie van *Drents Letterkundig Tiedschrift Roet*. Ik las zijn werken, luisterde af en toe naar zijn voordrachten en soms wisselden we van gedachten. Kortom: ik ken hem niet.

Tijdens het gesprek vroeg ik of zijn Drents proza ooit was besproken en geanalyseerd in samenhang met zijn Nederlands proza. Nee. Wat zou het mooi zijn als leden van de schrijverskringen in Drenthe en Groningen elkaars werk zouden bespreken, zei ik. Jan Veenstra gaf aan dat zijn kwaliteiten niet op dat terrein liggen. Hij leest en verdwijnt in het verhaal, zei hij. Wie verdwijnt ziet geen andere zaken. De weken daarna spookte de analyse door mijn hoofd. Ik haalde 7 van zijn prozawerken van de UB in Groningen. Met dank aan mijn gedrevenheid las ik de boeken van kافت tot kافت. De effecten van de (her)lezing verwoord ik in dit essay. Ik probeer me tot het werk te beperken. De schrijver ken ik niet. Ik hoef de zielenroerselen niet te kennen. Feiten: Enige zoon in een gereformeerd gezin opgegroeid in Noordscheschut bij Hoogeveen, zonder zus. Dienstweigeraar, lange tijd werkzaam in het Mesdag-asiel aan de Hereweg. Vaak in gezelschap van dichter Marga Kool. Wie meer persoonlijke zaken wil weten

401 Slotdeel van mijn uitvoerige bespreking in *Poze* 15 (op web).

gaat naar het web. Wie zijn zielenroerselen wil leren kennen: leest zijn boeken. Wie dat allemaal teveel vindt: lees deze bespreking. Wie dat teveel vindt: lees mijn bevingen aan het slot.

Ik maak een begin met een statistische analyse van zijn proza. Digitaal zijn de kernwoorden gemakkelijk te tellen. Verstandige opmerkingen maken na het rekenwerk is een lastiger opgave. Ik lees graag een deskundige neerlandicus met verrassende inzichten in digitale analyses van proza.

Bevindingen

Wat is in me aangeraakt en wat is blijven hangen na (her) lezing van deze boeken van Jan Veenstra?

Landschap

Vrijwel alle werk speelt zich af met Drenthe als decor. Het landschap rond Noordscheschut (Hoogeveen), de turf(afgraving), de ruimte en stilte doen op de achtergrond mee. In *Zangeres van zulver* is de stad Groningen te herkennen, net als in *Here weg*. De plattelandskarakters zijn vaak gemodelleerd naar archetypische Drenten uit de tweede helft van de vorige eeuw. De jaren zestig en zeventig zijn een bon van inspiratie in de diverse beschrijvingen. Opvallende randelementen zijn (pop)muziek, sigaren, drank en ‘domheid’.

Religie

In alle werk komt het gereformeerde geloof, de opvoeding in de schaduw van dominees, ouderlingen en bijbel prominent naar voren. Misschien is de gereformeerde opvoeding de belangrijkste bron van zijn proza. Ondanks de titel *Here weg* is God niet verdwenen uit het leven van Tjepko Dogge. De bokser heeft God misschien verlaten, God heeft Tjepko Dogge niet verlaten. Het aantal pagina's gewijd aan bijbel, pastoor, Hooglied overtreft wellicht het aantal pagina's gewijd aan (banale) seks en geweld. (Ik heb niet geteld.) De wrake van de Heer is nooit ver weg, al krijgt die wrekende God een verzachtend sausje mee van *modern times*. Het leven hoeft niet

altijd letterlijk genomen te worden. Het gereformeerde geloof is niet langer de islamitische versie zoals die in de jaren vijftig gangbaar was; al komt de zending en de zendingsbode met enige regelmaat terug.

Borsten springen naar voren, maar vaker dan erotiek komt God, Here Here, Verlosser, Jezus op de pagina's tevoorschijn. Zending, Hooglied, schijnheilige ouderlingen, de wrake van de Here en exegese zijn alom prominent aanwezig.

Vader en moeder

Elk kind houdt (van nature) van de ouders. In de puberteit komt de tijd van scheiding. De eigenheid van het kroost botst met de eigenheid van de verwekkers. In de boeken van Jan Veenstra komen de ouders er niet vaak goed vanaf. Vader als zeloot met minachting voor zijn (eniggeboren) zoon. Moeder ziekelijk en bedlegerig. De zoon blijft lang hangen in verongelijkheid en ziet pas laat de onmacht van zijn verwekkers. Ingehouden agressie maakt langzaam plaats voor mildheid – *De Zomer van '59* –, of wacht net zolang tot het geëigende moment zich aandient om alsnog de wrake te laten ontsnappen – *Here weg* –.

Dorpsgemeenschap

Dorpelingen zijn veelal armen van geest, gebonden aan de streek en onwetend van de buitenwereld. Een neger zorgt voor opschudding. Ambonezen zijn onderdeel van het dorp, maar niemand neemt de moeite de ander te leren kennen. Wisselwerkingen blijven aan het oppervlak. Ieder heeft misschien zo zijn of haar gedachten; de lezer leert ze niet kennen. Geheel in lijn met de bevindingen van Keur & Keur in *Diep geworteld*; simpele mensen met weinig reflectie.

Seks

In al het werk van Jan Veenstra 'struikel' ik over borsten, tepels, billen, konten. Jongens in de tienerjaren lijken met weinig andere zaken bezig te zijn dan met de primaire en secundaire lichamelijke kenmerken van meisjes en vrouwen. Misschien dat ik mijn herinneringen kneed en vervorm. Ik vind geen

aansluiting bij die observaties en passies. Het onderscheid tussen mooie en lelijke vrouwen en meisjes heeft zelden mijn aandacht gehad. Mijn focus lag (en ligt) op de ratio. Pas als ik een goed gesprek heb met een meisje/vrouw ontwaakt mijn gevoel voor schoonheid. Iedere vrouw met een goed verhaal kan mij verleiden. – Gelukkig weet ik die aandriften om op verovering uit te gaan te parkeren; een goed gesprek met vrouw of man is me inmiddels ruim voldoende. Een verademing. –

Deze, noem het oppervlakkige, benadering van de omgang tussen de sexen is wellicht geen exclusieve Drentse eigenschap. In enkele tussenzinnen geeft Jan Veenstra aanzetten tot reflectie en verdieping; vaak lijken dit – voor mij – geïsoleerde mededelingen. In communicatie met een ander (roman) karakter vind ik deze overpeinzingen niet terug. In *Here weg* vertelt de TBR veroordeelde Tjepko Dogge op intelligente manier zijn verhaal, maar reflectie op zijn moorddadig gedrag speelt geen rol. Ook de incestueuze relatie met zijn zus Wiesje lijkt een vanzelfsprekendheid. Misschien hoort die beschrijving bij een TBR-veroordeelde, misschien is dit een element om aan te geven dat andere mensen andere gedachten en andere gevoelens hebben. Ik kijk ernaar, verplaatsing en inleving gaat aan me voorbij.

Stijl

Jan Veenstra bespeelt veel registers. Toneelwerk en zijn columns in het *Dagblad van het Noorden* laat ik buiten beschouwing. Ik zie een beeldende schrijfstijl met oog voor detail. Met enige regelmaat komen levens)wijsheden in een enkele zin krachtig samengevat voorbij. De toon is veelal opgewekt met een badinerende, relativerend, tongue-in-cheek ondertoon. De karakters nemen zichzelf serieus, in hun handelen is enige mildheid te ontwaren.

Bijna alle werken zijn geschreven vanuit het ik-perspectief. De hoofdpersoon weet alles en kan zich naar believen blootgeven. Wie zich met de hoofdpersoon kan identificeren kan in het verhaal verdwijnen. Het lukt me bij geen van de verhalen en romans. Die aansluiting, of gebrek aan aansluiting, zou kunnen

komen door de veelheid aan borsten en tepels, maar ook aan de lichte ironie die ik regelmatig bespeur. Ironie als stijlfiguur om achter te verdwijnen. Ook de barokke namen en bijnamen, die de drager al snel typeren als onbenullig, boers, plattelands en weinig erudiet, verhinderen mijn betrokkenheid. Domheid is niet mijn sterkste kant. En, zoals Paul Valéry schrijft in *Een avond met meneer Teste*, enkel domheid is slecht.

Oorlog

De Tweede Wereldoorlog met jodenvervolging, NSB'ers, verraad en verzet komen, zij het spaarzaam, voorbij. Op de achtergrond speelt de houding in de oorlog mee. Er waren (veel) 'goede' gereformeerden in het zuiden van Drenthe.

Cross over

Niet verbazingwekkend komen veel elementen in diverse werken terug; ook op detailniveau. In *Here weg* en in *De secondant* zijn dat uitsmijters en gebakken eieren. In Tammo Tiesing en in *Here weg* komen mannen voor met twee verschillende sokken aan. Een hoofdstuk uit *Die nacht een feest* staat ook in Tammo Tiesing. Vrouw Bekelaar is een reizende 'muze'. Ambonezen vind ik in een bijrol in *De zomer van '59* en in Tammo Tiesing.

Drents – Nederlands

Tussen de werken in beide talen vind ik weinig verschillen wat inhoud en stijl aangaat. Wel zie ik een langzame verschuiving naar een minder ironisch en badinerende (onder)toon. Winst, wat mij betreft. Het ambachtelijke componeerwerk is in de romans duidelijk te zien. Elementen uit het verhaal komen in het slot – verrassend – bij elkaar.

Reflectie

Uitvoerige bestudering en lezing van het werk van Jan Veenstra heeft me inzichten opgeleverd over mijn eigen werk. Onvermijdelijk, en noodzakelijkerwijze, brengt lezing van zijn romans en verhalen naar mijn eigen thema's en stijl. Hoe kan

ik mij verbeteren? In welke richting verschuift mijn proza? Waar blijf ik hangen in oud zeer?

Op deze vragen heb ik een begin van antwoorden, ook en vooral dankzij Andrei Bitov en zijn onderzoekers Ellen Chances en Sven Spieker. Jan Veenstra voegt daar een beetje aan toe. Keur & Keur geven mij de verschuivende kaders over de aard van de niet bestaande 'Drenten'. In mijn werk schep ik mijn eigen bevolking met eigen karaktertrekken die wellicht een afspiegeling vormen van mijn dorpsgenoten, met de aantekening dat de hele wereld inmiddels een dorp is.

Statistiek voor nadere analyse

Die nacht een feest 127 pag. Aantal woorden 44.964*

borst (in erotische context)	23x	
tepel	12x	
kontbuuts	3x	
billen		4x
Hooglied	5x	
zending	1x	
neger/zwarte	0x	
Moluk / Ambon	0x	

Zangeres van zulver 88 pag. aantal woorden 20.639*

borst (in erotische context)	4x	
tepel	2	
kont	0x	
billen		1x
Hooglied	0x	
zending	0x	
neger / zwarte		0x
Molukken / Ambon	0x	

Tammo Tiesing en het liek op zolder 138 pag.

borst	> 10x
tepel	> 5x
kont	?x
billen	?x
Hooglied	3x
zending	?x
neger/zwarte	ca. 3x
Molukken / Ambon	ca. 5x

Here weg 240 pag.

borst	4x
tepel	2x
kont	ca.3x
billen	0x
Hooglied	?x
zending	3x (God, Here... >10x)
neger/zwarte	1x
Molukken / Ambon	0x

De zomer van '59. 208 pag.

borst	9x
tepel	1x
kont	0x
billen	1x
Hooglied	1x
zending	2x
neger/zwarte	5x
Molukken / Ambon	1x

De secondant, 98 pag.

Borsten	5x
Hooglied	2x

(Aanzet.* digitaal geteld, andere (nog) handmatig.)

Kritiek en streektaalliteratuur

‘Literatuur in dialekt wordt verontachtzaamd,’ dat zeg Pierre Bakkes in *Onze Taal* van februari/maart 1990. Hij giet wieder met: *‘Men blijft maar denken dat er helemaal geen prestaties te leveren zijn in die boerentaaltjes, en laat na om te kijken of dat beeld wel klopt. Ik kan u verzekeren dat er aardige prestaties in het Limburgs bestaan, evenals in het Twents, in het Drents, in het Gronings, in het Westfries, om van het Fries maar niet te spreken. Maar die talen hebben weinig of geen status, dus de werken in die talen ook niet.’* Ok al liekt het der niet op, dialectschrieverij en streektaalliteratuur stelt zeker wat veur. Bakkes verzekert het oens. Hef e geliek of zeg e zo maar wat? Heurt hij ok tot die liefhebbers en hobbyschrijvers die as heur met hart en ziel overgeeft an het dialekt. Heurt e bij de goedwillende schrijvers die an elke veurleesaovend met an doet, die elk interview angriept. Gef hij ok of op de kwaadwillige besprekers van streektaalliteratuur die niks goed vindt? Hoe stiet het der veur met het Drents, Gronings, Twents, Stellingwarfs en Achterhoeks?

Schrieverij

De dialectschrieverij is in de jaoren dertig van de veurige eeuw van de grond kommen, al kuj goed verdedigen dat Middelnederlands ok al dialect was. Meer as honderd jaor giet het in de Drentse dialectschrieverij veural om verhaaltjes veur liefhebbers en vertaalde biebelteksten. De verhalen en gedichten in de streektaal stelt niet veul veur. Ze bint veur gebruik in revues, tonielstukken en op bonte aovends. Jans Pol schreef in 1880 zien boekies veur schoel. Hij maakte liedties en teksten veur de jaarlijkse feestaovend van zien schoel in Veenhuzen; vertellegies veur de kinder en vermaak

veur de lu die ofliankelijk waren van de Maatschappij van Weldadigheid. Het is gien schrieverij van niveau. Grappen, grollen en andere malligheid, daor is het dialect goed veur. Toch haoldt de mensen van heur eigen taal. Vanaof 1930 tot 1970 stiet in zowat alle dagbladen in Nederland regelmaotig een verhaal of gedicht in het dialect. Lukas Jonker schreef in 1928 zien boeken as feuilleton in de krant. Dit wark zit in tussen literatuur en lectuur, net as het wark dat te vinden is op de streektaalbladzieden van de DGP en het *Neisblad van het Noorden* (opgaon in *Dagblad van het Noorden*). De schrievers mikt ok niet op literatuur, ze begeeft heur op het gebied van columnisme en schiet soms uut naor egotripperij en bekentenislectuur waor as de hiele familie bij haald wordt. Nog aal geldt wat Entjes in 1976 schref: *‘Streektaalschrijvers zijn, op een betrekkelijk klein aantal uitzonderingen na, volksdichters. Streektaalschrijvers reizen zelfs nog wel eens stad en land af met vermaak op maat voor bruiloften en feestelijke partijen, dat bij hele volksmassa’s goed in de smaak valt. Daar is niets tegen, maar van die vormen van volkskunst is voor de streektaalliteratuur bitter weinig te verwachten.’* Wiederop in zien boek zeg e dat allent uut Friesland en Groningen, Limburg en Vlaanderen uitzonderings te verwachten bint. Drente, Twente, de Achterhoek en de Stellingwerven nuumt e niet iens. Dat steurt de dagbladen niet en de schrievers ok niet. De kranten drukt het plat of, niet om de kwaliteit, maar omdat de lezers der van holdt. De schrievers haalt der broodbeleg met binnen, of ze pruuft het genot van een boek in de kast. Wiedere pretenties hebt ze niet.

Goede is veel

In Drente is de streektaalliteratuur dun zaaid. Nao Jans Pol komp een hiele tied zowat niks. In 1925 verschient Jo Beins heur belangriekste boek. De streekroman *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan*. Allent de dialogen bint in het Drents. De rest is in het Hollands. Het is ien van de eerste boeken met Drents dialect dat de muite weerd is. Heur dorpsgenoot Harm Tiesing lat meer wark nao. Dat bint in de Olde Landschap in

een halve eeuw dan twee schrievers die een beetje veurstelt.

In het Grunneger laand is het niet veul beter. De schrievers weet dat ok. *‘Niet het vele is goed, doch het goede is veel.’* is het uitgangspunt van de Grunneger Schrieverskring na de oprichting op 2 mei 1956. *‘Deze kring zal gaarne om zich heen groeperen een aantal buitengewone leden, die hoofdzakelijk of uitsluitend in het Nederlands schrijven en een aantal belangstellende leden, die het streven naar de completering van de streektaal morele steun verlenen. Dit zal nodig zijn voor alle dialectliefhebbers, die het aanzien van hun moedertaal ter harte gaat.’*

Toch zöt ok Jan Boer dat het met het dialect de verkeerde kant op giet.

Cultuurdreiging is het ienige wat helpt om de streektaal in de belangstelling te haolden, zeg e op een lezing in 1956. *‘Nooit is b.v. de vraag naar dialectlitteratuur zo groot geweest als in de bezettingsjaren van 1940-1945, en dit nog wel ondanks het zoete gezang van de Blut-und-Bodenapostelen, die het streekeigen volgens hun zeggen zo hoog aansloegen.’* *‘Als ons boerentoaltje toekomst hebben zal, ‘dan is is het in elk geval niet gediend met een gebrek aan zelfkritiek en opofferingsgezindheid.’*

In Twente is het niet aans. Ok daor *‘is het de taak der moderne streekliteratuurbeoefening die belangstelling (veur het Twents gs.) in goede banen te leiden, haar uit de sfeer van de alledaagsheid te halen, haar te verheffen uit de sfeer van moppentrommel en derderangs conferences - om daarbij nog maar te zwijgen van de beroeps-taalverknoeiers, die door Hilversums radio managers gedwongen worden een door het Nederlands mengelmoes, pecunia causa, als goede munt te verkwanselen - tot de verhevenheid vanwege haar potentiële vermogens toekomst, zonder er een idool voor een regiona van te maken. Want nergens is het gevaar voor een buiten de werkelijkheid staang regiomanie zo groot als hier.’* Joh Buursink legt de vinger op de zere plek.

Schrieverskringen

Naost de Grunneger Schrieversverain bestiet sinds 1953 de

NEER ICK U HEBBE

SOO VRAGHE ICK NIET

Drentse Schrieverskring. De schrieverij in Drente mus naor een hoger plan. Streektaallectuur mus inruild worden, beter nog verschienen naost streektaalliteratuur. Dialect is veur de meeste Drenten luustertaal, meer as een lees- en schrieftaal. De oogst an proza is nao disse opleving niet groot. Datzölfde is ok waar veur Grunnegers en Twenten.

In de geschreven literatuur bluit in Drente veural de poëzie. Marga Kool, Hans Heyting, Roel Reyntjes, Gerard Nijenhuis, een grui die deurzette in het wark van Jannie Boerema en Rieks Siebering en aorzeland Suze Sanders. An de ziedkaant van literaire schrieverij deden en doen Janny Alberts-Hofman en Gré Seidell-Broekhuizen met. In het Grunneger laand giet het geliek op. Naost de dichters komt prozaschrievers naor veuren. Drentse proza-schrievers legt het wat de hoeveulheid wark angiet of tegen de Grunnegers. Klaas Kleine en Gerard Nijenhuis schriefft een paar boeken. Klaas Kleine in het Drents, Gerard Nijenhuis in Drents (poëzie) en Nederlands (proza). Martin Koster schref satirische en provocerende stukkies en korte verhalen, maar lat het langere proza der bij zitten. Miny Hofsteenge en J.B. Klönne breekt niet echt deur.

Het is niet allent kommer en kwel. Jan Veenstra schref een hedendaagse novelle, net as Karst Berkenbosch (Stellingwerfen). Met Johan Veenstra en Broos Seemann heurt ze tot de betern. En aorzeland, maar met gedurige hevigheid volgt de kritiek op de streektaalschrieverij.

Kritiek

Kritiek is pas de muite weerd as de boeken die verschient de muite van het bespreken weerd bint. En as dat dan zo is, dan begunt geliek de haat-liefdeverholding tussen de bespreker en de schriever. De recensent is een beetie de beschermer en maotstaf van de literatuur. As een recensent een boek de muite van het bespreken weerd vindt, dan moet het literatuur weden. Het kan dan best nog hiele minne literatuur weden, maar literatuur is het. Een recensie is altied 1-0 veur de schriever. As e der bar slecht of komp kan het 1-1 of 1-2 worden.

In de Drentse schrieverij bint de literaire kritieken lange

tied veural votlegd veur Gerrit Wilms (J.Westerhuis). Vanuut Rijswijk lat e aalgedurig in *Maandblad Drenthe* zien licht over literair Drents schienen. In de jaoren zeventig verzorgt de Friese dichteres Tiny Mulder een literair kritisch radio-programma: *Boekenbus*. Met heur vaste metwarkers vormt ze de redaktie van het tiedschrift met dezölfde naam. Tot 1977, dan haoldt het radio-programma op en kort daornao ok het tiedschrift met literaire kritieken. Meer mensen laot in tiedschriften en radio-programma's heur licht schienen over streektaalschrieverij. Dialectschrievers wordt kritisch volgd. Dagbladen schriefft ok over dialectboeken, maar dan giet het veural over het zwoegen en zwieten van de schriever met een foto der bij van de presentatie. Zelden of nooit wordt der serieus ingaon op de inhold van het boek. Badinerende en kneuterige stiekels uutdelen, as een makkelijke manier om andacht te besteden an wat net niet de muite weerd is, of om het eigen geliek nog een maol binnen te halen, liekt het belangriekste te weden. In de kranten liekt het dilemma het dudeliykst naor veuren te kommen. Moet we de streektaalschrieverij serieus nemen of niet. Hef Pierre Bakkes geliek, of zit e der naost en wat is de positie van de recensent?

Streektaalboeken bespreken is niet makkelijk, niet altied. Maar van Jaap Goedegebure, die as boeken van zien vrienden veur de *Haagse Post/De Tijd* besprek, begriep ik dat het landelijk niet anders is. Elk kent elk en as dat een maol niet zo is, dan is dat een reden om op zuuk te gaon naor de 'daoder'.

Recenseren is ofmeten, ofmeten an wat der nog meer schreven is en ofmeten an de eigen kennis, an het eigen gevuul. Streektaalliteratuur recenseren is ofmeten an andere dialectwark, maar ok ofmeten an de schriever die ie veurige week nog spreuken of zagen optreden. Het is as procenten berekenen van aantallen wied beneden de honderd. As minder as 10% van de Drentse schrievers die ansleuten bint bij de Drentse Schrieverskring, literatuur kan schrieven, dan is dat veul, maar dan giet het om een toploogie van vier, vief schrievers, met daoronder een briede groep deurzetters. Bij zukke aantallen geldt procenten niet meer en bij zo weinig

wark zul mildheid op zien plaots weden. Het is appels met peren vergelieken, omdat der te min appels bint. Toch schöt de dialectschrieverij niks op met mildheid. As een recensent een boek ofkraakt is het nog altied 1-1. De schriever hef zowat wunnen, zien wark is in elk geval deur ien lezer lezen. Op de verkoop hef de bespreking in de krant gien invloed. Hoogsten wordt der ien meer verkocht as een liefhebber wul kieken of de bespreker hum vergist hef. Eigenlijk is het 2-1 veur de schriever, want het wark is drukt. Het is deur een leescommissie goedgeurd. -Niet omdat het slim de muite weerd was, maar omdat der niks anders in de aanbieding was. Ok streektaaluitgevers moet geregeld een boek ofleveren. En wie niet bij een officiële uitgever terecht kan, kan altied zölf een paar duzend euro uitgeven veur het levenswerk, met of zonder provinciale subsidie. Het boek stiet in de boekwinkel, niet meer as een paar schappen van Garcia Marquez en Otavia Paz, twee kasten vanof Reve of Hermans, stoef naost de kookboeken en reisgidsen.

Streektaalboeken bespreken is niet makkelijk. Moet het wark vergeleken worden met de Nederlandse literatuur, net as Nederlands wark ofmeten wordt an buitenlandse literatuur? Geldt der aparte criteria veur Drents proza en veur Drentse poëzie? Hef de bespreker zien eigen interne, onafhankelijke maat? Op al disse vraogen is het antwoord ja en nee. Elk wark moet apart beoordeeld worden. Een beginner kreg een kans om hum te bewiezen, wordt ofzet tegen andere beginners. Iene die hum vaker op het pad waogd hef, kan meer tegengas in de muut zien. De mildheid schöf dan op naor vervelende kritiek. De recensent gruit met de schriever met en de schriever wet dat. Deur zien besprekings gef de bespreker een deel van zien ziel pries. De schriever kan de zwaorte van het oordeel over zien wark bepaolen en zoneudig verwerpen. Ok een recensent kan van te licht kaliber weden.

Een recensent kan een schriever tiedelijk achter de tekstverwerker votpesten, maar veur echte schrievers geldt: het bloed kröp waar het niet gaon kan. En as der dan gien

utgever is, of de moed is tiedelijk votzakt, dan is der de regionale radio, dan is der de tonielvereniging, dan is der de krant veur het populaire dialect. Schrieven moej. Dan bint der schrievers die kwaod wordt, in het geweer komt, moppert en opjaagd wordt deur recensenten, deur het minne verhaal in de krant. Dan bint der schrievers die soms nee zeggen duurt, die zowat altied maar niet overal met an doet. Maar as ze an het neie verhaal of gedicht begunt kiekt ze een maol vaker veur ze het naor de uitgever stuurt, leest het nog iens deur, bewarkt het, wacht een maond, nog een maond en doet het dan in de brievenbus. De schrievers weet wat ze in huus hebt, gaot deur, of holdt der met op. De tied komp dan vanzölf dat ze uutneudigd wordt veur een pries. Dan weet ze dan ze die verdiend hebt, niet omdat een recensent zee dat het mus, of schreef dat het niet mus, maor omdat ze op eigen kracht boven de mais, de koolzaod, de heide uutklömmen bint.

J. Goossens, *Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie*, Wolters Noordhoff, 1977

H. Entjes, *Dialecten in Nederland, Triangelreeks* Knoop & Niemeijer, 1974

R.W. Schippers, *Taal en spraak in stad en streek* Wolters Noordhoff, 1970

G.S. Overdiep, *Volkstaal en dialectstudie*, Standaard-boekhandel 1947

P.C. Paardekooper, *ABN en dialect*, Malmberg, 1969

Dialectliteratuur, Red. Jurjen van der Kooi, Themamr.

Driemaandelijks Bladen, RUG. Nedersaksisch Instituut, 1990

Roet, winter 1990

In herhaling heb ik in lichte variaties hetzelfde betoogd. Zie ook *Poëze* 11, 16, 17 (op mijn website, ook UB, KB, Drents Archief.) Op kanaal Ter Verpoozing enkele beschouwingen over streektalen.

Verhalen

Kashitu⁴⁰²

Ik bin overal. Ik bin op eerde en in de ruimte. Ik klik op <http://earth.google.com> en de wereld dreit mij in de rondte. Met de moes in de haand dèenk ik mezölf een eulifant. Ik stampe met de voeten op de vloere van het maandtie onder mien luchtballon. Onder mij dreit de eerde naor mien wèens. Ik zie plekken op het computerscharm waar ik nooit west bin. Ik zie plekken waar ik niet hen gaon zal. Uruzgan, daor heb ik niks te zuken. Ik bin der niks kwiet.

Mien onschuld bin ik kwiet. Ik drei de globe en ik laand rechtstandig naor beneden. Coördinaten 14° 59' 45,02" S en 22° 40' 45,02" E. De meridianen met de juuste plek van bestemming.

Van de plek waar mien onschuld achterbleven is, kan ik vanuut de hemel contouren tot op twintig meter in de rondte bekijken. Ik zweve boven Afrika, net onder de evenaor. Van boven naor beneden op de kaart löp de Zambezi. Donkere blauwe streep; het water slingerend deur honderd kleuren gruuu an weerskaanten op de briede oevers. Ik vlieg op 35,22 miles boven het water, boven de negerhutten in de flood plain, boven de wadden rond de Zambezi. Op de rechteroever lig Mongu, op de linkeroever, ruum vieftig kilometer wiederop naor het noordwesten lig Kalabo op een zaandbult in Barotselaand.

Ik zie wat ik niet zag toen ik daor veur de eerste maal laandde. Zo giet dat. Ik keek om mij hen. Ik was ziende blind op plek van bestemming. Op de wereldkaart zie ik dertig jaor laoter, ienmaal vertrökken, wat der was. Der is in de wereld meer te

402Film op YouTube. Via kanaal Ter Verpoozing of https://www.youtube.com/watch?v=iJDT_UNNQ4g
Zoektermen Kashitu, YouTube, Ter Verpoozing

zien as een mèens vatten kan. En wat niet in het verstaand komp, blef slaopen in het achterheufd tot op een tied de deure lös giet en herinnerings vanneis een kleur kriegt. Waor ik was, in Barotselaand in Zambia, dat was hetzölfde as waor ik votkwam.

Hetzölfde as op Erica an de Verlengde Hoogeveense Vaort. Toen was alles nei en onbekend, vertrouwd as stil verlangen. Ik glied achter het beeldscharm in het aolde en vertrouwde. De zaandrug tussen Zambezi en de grèens met Angola, met een douane bij Sikongo, is as de Hondsrug tussen Grunning en Erica waor ik de wereld binnen kwam. Kalabo het dörp an de rivier an het ende van een bult tropenzaand as Stad op de Hondsrug. De Luanginga, een Drèentse Aa, snedt deur de zaandrug. Het was der dreug toen ik daor ankwam. Ik was het ienige gruun tussen laandties met sorghum, pinda's, maniok, gierst en zute eerpel. Het gewas leek niet op tarwe, mais, pooteerpel en sukerbieten. Daor was gien haver, gien gerst en gien rogge. Alles leek aans. Ik keek mij de ogen uut. Op de computerkaort uut de hemel zie ik hoe gruun het laand was, wederop, waor ik niet te laande kwam. Het achterlaand was dichtebij en toch zo wied vot. De hiele wereld lag in Kalabo om mij hen, maor ik kwam niet wieder as schoel. Ik stund veur de klasse en keek naor domme negerkinderties die op mij te wachten zaten. Dat was mien onschuld.

Mien onschuld zat een klasse leger op de hbs. Greetje was blieven zitten in de derde. Ik gung over naor de vierde. Dat muide mij, niet dat ik overgaon was, maor dat ze niet metkwam naor mien klasse. Ik much heur geern. Ze was mien pygmalion. Ik had heur maakt tot een beminde. Ze was een beeld en niet een warkelijkheid. Ik huuld van heur zoas een puber haolden kan van wat onbereikbaor liekt. Ik huuld van Greetje as van dreumen die een puber scheppen kan in het woelig heufd, lös van meuglijkheden, lös van beparkings. Het maagie van 1,63 m was mien warkelijkheid. Ik was krapan 1,72 m.

In de vierde keek ik van ofstaand naor Greetje in de derde klasse. Enkelt in de pauzes en in het fietsenhok zag ik heur. Ze preut met Hedwig en Marian, ze preut met Theo, met Martin,

met elke jong die meer weet had van de wereld as ik. Ik kwam net kieken. Elke dag heurde ik dat ik net kieken kwam.

Bij toeren lachte ze naor mij, zo wol ik dat. Ik was benauwd en vuulde mij enkelt op gemak in de wereld die ik zölf maakt had. Met een aander had ik niks van doen. Dat muide mij niks. Mien binnenwereld was mien paradies waor alles meuglijk was. Adam en Eva en de boom van kennis. De boom van goed. De prachtige tuun waor water onder langs stroomde.

Ik keek van ofstaand naor de natuur. Het merakel grote en het merakel kleine dat had mien liefde en het diel daartussen was te groot veur mij. Ik leefde veur atomen, elektronen, ionen, veur zuren en basen, en veur redoxreacties. Het universum met votvliegende melkwegstelsels, quasars en verschoevings van infrarood licht huuld mij van de straot en uut de natuur. Ik verkeerde achter mien bureau en keek naor plaaties over krabnevels en tiekenings van moleculen. Ik dacht an Greetje, met Greetje op een verre planeet waor het levent ienvoldiger wezen zul. Op die planeet van mij waren enkelt linksdraaiende suikermoleculen en rechtsdraaiende amino-zuren, net aansom as hier te laande. Spannend was dat.

As ik achter de dingen kieken wul en met de neuze op de kaart de weg zuke, veraandert de wereld op het beeldscharm in een kleurenwolk met uutlopers. Ik daal of naor 33.100 feet. Dat is omtrent tien kilometer tot an de grond. Zo hoog vliegt hieteluchtballonnen zeldzaam. Ik vliege. Dichtebij veraandert de eerde in een schilderspalet. De pixels op het scharm verbargt wat der te zien is. Het oplössend vermogen van de techniek lat mij in de steek. Enkelt raoden kan ik wat mij in de muut komp. Ik mut zölf een bield maken uut de miljoenen dots op het scharm.

Ik maakte mij een beeld van de wereld. Ik fietste hen en weer tussen schoel en huus. Ik beug over de leuning van de brugge over het Oranjekanaol. De weg was een fietspad met lösse tegels, met ekkelbomen an weerskaanten van de straot. Met berken op een heuveltie bij Zuudbarge. Ik zag Greetje achter elke boom. Van elk boerenerf blafte een hond mij nao. Ik was een scheitert. Ik beet niet weeromme.

Elk zöt wat e zien wul. Elk zöt wat e bevatten kan. As ik naor de viefde klasse overgaon zul, dan kreeg ik een neie fietse van mien va. Ik zag elke fietsenwinkel. Een fietse met versnellings, dat leek mij wat.

Ik zag elke kantoorboekhandel met pennen en schriften, met puntensliepers en met gum. Ik zag boekwinkels met kraanten en boeken. Aander winkels zag ik niet. Ik kende gien kledingwinkels. Vraag mij niet naor restaurants. Ik wus de cafetara's niet. Ik kreeg gien buusgeld veur patat. Wat gien neudzaak was, bleef buten mien blikveld.

Vanuut de heugte zie ik de straoten, de hutten. De BOMA, de Bantoe Overseas Military Administration, met het postkantoor en de gevangenis. Ik zie het ziekenhuus in de bochte van de weg. Ik zie de huzen rond de schoel. Daor woonde ik, het leste huus in de hoek van de teachers compound. Het aluminium dak maakt op de kaart een witte vlekke in het gele zaand. Ik zie het pad van huus naor schoel en weeromme.

Wiederop is de landingsbaan. Ik zet mien luchtballon an de grond. Hitte slat mij in de muut. Ik krieg het warm; as vuul ik mij betrapt met disse uutstap naor wat ik niet meer wus. Niet elke herinnering huuft naor boven kommen. De mieste zaaken kuj beter rusten laoten met het oog op vandage en morgen. Miestentieds huuf ie gien multe te doen het goeie te weten en wieder te vertellen. Bij toeren komt minne herinnerings boven en stroomt ze as gruungele gal over de kaart.

Op de Hondsrug haalde ik mien diploma. Opstap veur een wieder leven. Ik verleur mien pygmalion. Greetje woekerde wieder in onmachtige dreumen. Ik huuld bij mij wat ik nooit vaste-haolden had. Mien heufd leut niet lös wat ik nooit had bezeten. An het ende van de Hondsrug kun ik vanneis met mien reis begunnen. Ruum vieftig kilometer wiederop gaf Stad mij alle kaansen.

Ik had een fietse van een jaor aold, zunder versnellings, en een plattegrond van Grunning. Een aolde kaart met water in de Westerhaven, met aander plekken die niet meer in het echt bestunden.

Het was vertrouwd, ok op Erica was de wieke van de

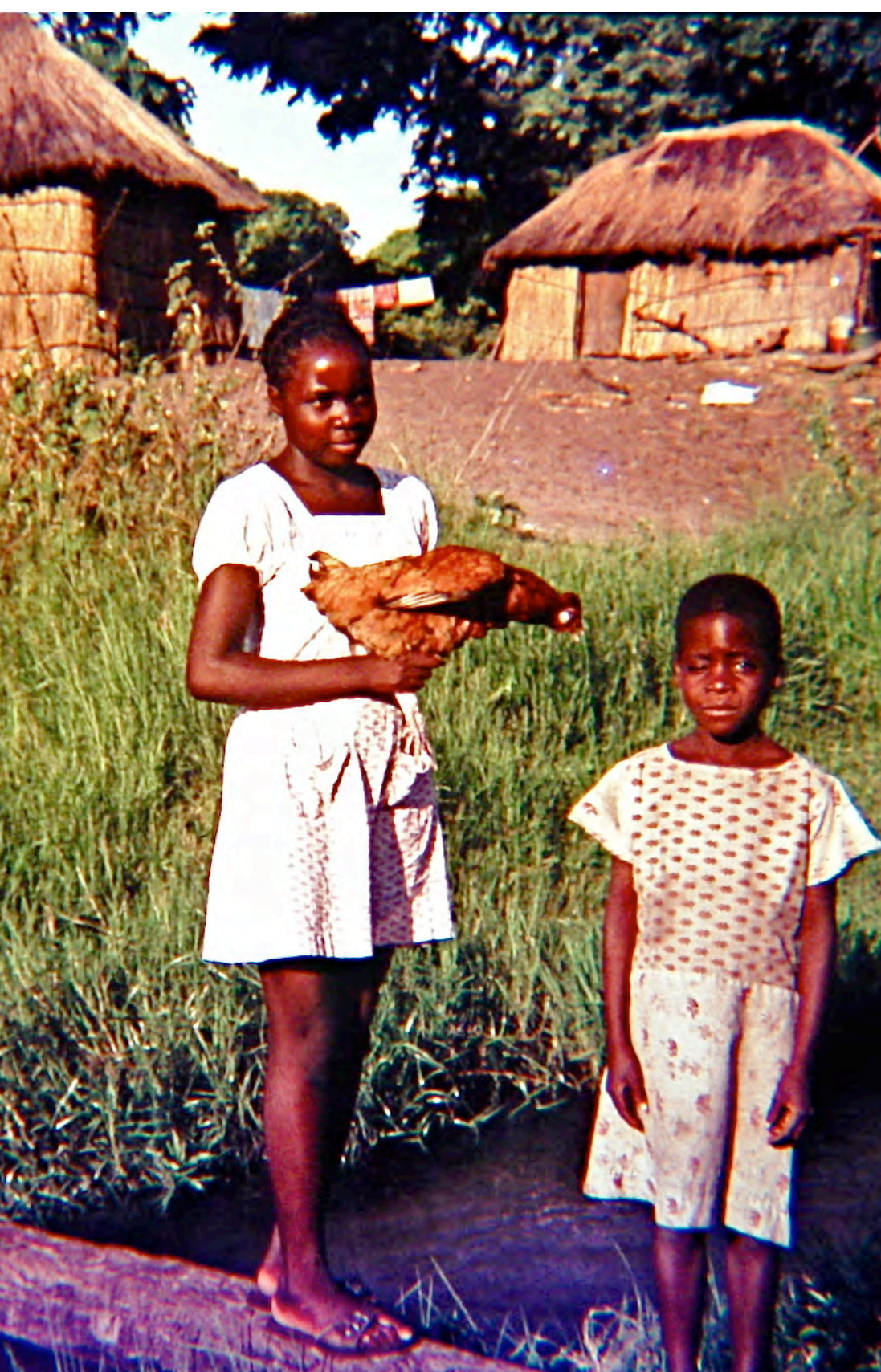
Haovenstraot dempt. Elk wus nog waar het water was. In dit moeras van de onbekende stad op de grèens van zaand en klaai kun ik op pad. Ik wus de weg van alma mater naor mien kamer. Ik kende een enkele Konga's bar in de Poelestraot. De wichter an het aander ende van de toog, ik kende ze niet. Ik zag ze praoten. Niet met mij. Enkelt stompies keerzen op de bar en bakkies zolte pinda's. Nargens was groot locht. Ik zweeg en keek. Ik zag mezölf in het duuster in de spiegel achter de bierkrane. Op mien eigen planeet was het levent een stuk aangenaomer. Ik tröf mien Alie en mien Irma, ik tröf mien Anneke en Els, ik tröf mien Dina, ik tröf mien Jannitra en mien Jantsje, en onder mien haanden veraanderden de wichter in stien. Ik was een koele bieldhouwer, onwetend van het juuste gerak om warmte uut een mèens te haolen.

In de braandende tropenzun wacht lu op de air strip op de retourvlucht. Een negerin hef een poppie op de arm. Met een lepeltie voert ze heur kindtie poeiermelk van frico-domo uut Beilen. De zwaore zwarte börsten spant heur achter de chitenge. Het haar stek in kuunstige vlechten onder een regenkappie vot. Zwart naaigaoren haoldt het haar bij mekaar. Dat zwarte naaigaoren hebt ze hier niet uutvunden. Ze gebruikt wat uutvunden is. Heur blote voeten steekt in rose badslippers.

Beschaoving komp overal; in plestiek en in blik. Ik kiek om mij hen. De hiele wereld is onherstelbaor verbeterd. Zaand stöf omhoog as het vliegtuug de motors raozen lat. Rolls Roys tilt de vogel omhoog, vot van hier. Der is gien weg weeromme. Ik loop van het vliegveld vot, rechtsof het zaandpad op, de bult naor beneden. Veur mij en onder mij lig het dörp. Kalabo. Rechts de begraofploats met in een vaas een toef dreug grös en een plestieken tulp. En wieder zaand, veul zaand. Naost elke hut een magere hond. Honden blaft hier niet. Ze biet niet.

Ik kom veurbij de ofslag naor de BOMA en het pont over de Luanginga. An de overkaant ligt een wildpark met leeuwen, krokodillen, gordeldieren, antilopes, slangen, gnoes en aander gevaorlijke dieren die ik uut de dierentuun in Emmen ken.

Het ziekenhuus kent gien bezoeken. Elk was altied overal op visite, rond het bère van de zieken, bij hungerigen en

altied overal bij starvenden, rond de begraofplaats. Van het ziekenhuus hen de hemel, meer as het zaandpad over was niet neudig. Starven was makkelijk in de tropen. Gieniend had daor muite met, leek het.

In Stad störf staodigan het kind in mij. Ik was hardnekkig. Ik zag allent reageerbuisies, retorten, pennenwinkels, boekhandels en bij vlagen zag ik een café an de binnenkaant. Ik leerde liever as dat ik leefde, zo liekt het as ik weeromkiek. Leren was mien leven. Ik gung hen Afrika om de brugge te zien, om de brugge naor grootsheid over te steken. Ik wus niet wat ik mij anhaalde.

Dat is oens geluk; dat we niks ankommen ziet. Het levent wes zölf de weg naor het onbekende. Ie weet niet wat ie van zins bint om te doen en nao te laoten. Alles wat liekt op een plan is bedrog. Der is gien schepper. As der een schepper weden zul, dan bin ie het zölf.

De weg bög naor rechts, een rotonde veur twee, drie auto's op een dag. Wiederop de primary school en dan de poort naor Kalabo Secondary. Ik wul de poort deur, ik aorzel. De schoel was niet het begun van de kinderdood. Mien onschuld kreeg een kans buten het terrein van kennis en veuruutgang. Starven is makkelijker buten de muren van de schoel. Ik zuuk het graf waor ik uut opstaon bin. Ik zuuk het graf waor ik mien onschuld begraven heb. Het liekt asof ik weeromme mut hen de plek van de daod. Ik loop linksof het smalle pad laangs. Het zaandpad naor de Luanginga, naor de plek om te zwemmen en te wassen in tied dat der gien water uut de leidings kwam. Intied dat de schoel in onstuur was deur gebrek an benul en aander zaken. Ik wus hoe as het beter kun in de wereld; ik was onmachtig.

Rechts van het zaandpad de akkers in leeglaand. Zwart zaand met akkerties tomaten, mais en riest in braandende zun. Wiederop Kashitu, dörp van negerhutten met strooien dak, en met de winkel en de bar van Konga met keerslocht en een plaoten-speuler op batterijen; witte kat veur James Brown daansmuziek in duistere nachten.

Ik heur Febby roepen met heur schelle stemme. Ze roept

mien naom vanuut het kindergraf. Ik kiek in de rondte. Ik zie heur niet. Ik heur heur stemme, ik zie heur niet. Onschuld giet niet in ienmaol vot, maor woekert wieder in bange dreumen. In Stad wus ik elke automaat veur kapotties. Ik huufde niet. Veur ik tot daoden kwam was de verkering weer uut. Elke automaat herinnerde mij an mien stille verlaangst. De daogelijkse dingen weuren ofleidingsmanoeuvres veur basaole driften.

Ik keek om mij hen, maor ik zag niks. Ik zag de Grote Markt, de Vismarkt, de Poelestraot. Ik fietste hen Sluuskade en gedempte Westerhaven. Daags was ik in een leslokaol en maakte ik sommen over thermodynamica. Van warmteleer wus ik de formules en de integralen. Meer wus ik niet van warmteleer. Ik kreeg mien bul. Met genoeg leut de universiteit mij gaon. Febby was het begun van schuld die van mien scholders gleed. Mien onschuld was the white man's burden. Mien onschuld was de dreum dat ik de wereld veraandern kun. Dat heurt ok zo aj kind bint. Ik had mien kinderdreum. Mien dreum was maakt van zulverpapier-veur-armenegerties.

Die melkdoppen waren mien kapitaol om winst met te maken. De ien gef het geld uut an beleggings en wint en verlös. Het saldo op de rekening gruit en krimpt. Dat is de lust, dat is de driefveer, dat is de onschuld en de ambitie waor alles met begunt.

Mien onschuld was barmhartigheid en ootmoedigheid en harmonie. Woorden die ik spannend vun. Ik wus niet wat ze betekenden. Ik zie de zaandvlakte naost het leslokaol. Het voetbalveld. Ik mus met andoen. Ik speulde, rende tussen de zwarten. Ik miste elke balle. Schoppen kun ik niet, trappen kun ik niet. Ik dreumde van een betere wereld.

Nao de eerste helft huufde ik niet langer met andoen. Ik stun aan de ziedlien op bekend terrein. Ze kwam bij mij staon. Mij bijstaon.

Febby röp mij hen Kashitu. Ik heur heur stemme. Bij heur mag ik thuuskommen. Ik kun wel tegen verlies, dat miende ik. Ik gao met heur met. Ik vind mien plek van bestemming in heur karige huttie.

Febby leerde mij de Afrikaanse wetten van de

thermodynamica. Ze had gien sommen en gien integralen van neud. Febby wus onder het dreuge grös op het dak van heur huttie alles deur heur zinnen. Ze leut mij pruyen an wat de hbs mij niet serveerd had. Ik was een vlotte leerling. Ik keer weerom uut Kashitu. Konga's bar laot ik rechts liggen. Ik laot de Luanginga achter mij. In de kostschool loop ik laangs leslokalen. Gien glas in de ramen. De banken staot schief. Op de vloer lig zaand van jaoren. Ik tel mien stappen. In het kabinet staot mien klompen onder stof. Weerom op de Hondsrug en omstreken pak ik het vertrouwde stiel. Op de akkers stiet rogge, tarwe, gerst, mais. Wiederop eerpel en sukerbieten. Ik mis weegbree, zuring, korenbloemen en klapprozen. In een paar jaor raakt veul vot.

Ik stap de klasse in. In de klaslokalen zit kinder te wachten tot ik mien bosschoppen uut de tasse pak. Ik vertel van wiesheid uut boeken. Mien kastdeur naor de kennis van de wetenschap stiet wied lös. Drèentse kinder zit op mij en op mien geleerdheid te wachten, dat देंके ik. Ik geleve in mien missie. Ik maak sommen over luchtballonnen. Over hiet gas en uutzetting van lucht. Pas as het verschil in temperatuur binnen en buten de hieteluchtballon $85\text{ }^{\circ}\text{C}$ is, dan wul de maand omhoog. Pas as de temperatuur oplöp kun ie de wereld van boven bekijken. Van Febby zeg ik niks. Gieniend die me der naor vrag.

Op een laandweg met een sloot an ien kaant, daor achter frisse weilanden met bont vee in het grös en zwart zaand en lillikke stienebulten an de aander kaant, daagt ze mien onschuld uut. Vanneis. Ik was een kiend en wus niet beter. Ik was de wereld an het veraandern. Aal meer kwam ik te weet. Mien kennis steeg naor grote heugte. Ik kun in de diepte kieken.

Ze pakt mij bij de haand. Ze wet wat ik van neud heb. Sund de tropen had ik gien hartstocht vuuld. Ik had gien verlet, ik was vanneis een kind dat speulde met atomen en moleculen. In de late aovend keek ik naor de steerns en naor planeten lichtjaoren wied, waor alles zuch in spiegelbeeld ofspeulde.

Ze wet wat ik wul, ik bin onkundig van mien verlaangst. In het natte grös, in het dreuge grös, in een karige hut met

uutzicht op de wereld van vrije vogels en aander wild, lat een aander Febby mij de ziedkaant van de wereld vanneis zien. Ik heb gien tied om te schrikken. God zij met ons. De locht is nei en onbekend, vuld met vertrouwd verlangen. De schoelklasse vertöl ik van retorten en reageerbuizen, van het Doppler-effect en verschoevings in het infrarood. Ik schreef de begunsels van de warmteleer met grote halen op het bord. Ik kun mien kennis kwiet. Witte kinders waren net zo dom en net zo knap as negerkinderties. Ik verleur de lengtegraoden en breedtegraoden uut het zicht. De wereld an disse kaant van de evenaar was niet aans. Ik was teleursteld, en oplucht nao verloop van tied. De wereld was niet langer te groot veur mij. De wereld was niet langer mien spiegelbeeld.

Ik zit te zwieten op de stoep van het teachers huus. Olifantengras zweigt tegen het dak. De zun giet zakken en nemp de hitte met. Het blef nog maonden dreug. Ik lees een boek over zwaartekracht en magnetische velden. Deur het hiete zaand komp Febby met een poppie op de rugge. Blote voeten. Ze klapt in de haanden. Ik gao staon. Ik klappe zachties. Ik buge. Zo groet we mekaar. 'Weet ie nog?' zegt heur zwarte ogen. Ik weet niet of ze dat zeg. Ik lees het. Ik weet nog van toen, altied weet ik van toen. Ik weet nog van de dagen en de nachten in het open veld. Regen en snei en bij toeren een vos of een koppel wild fladderende eenden. We waren overal in het laand. Elk dier in het vrije veld leuten we schrikken.

Ik las over liefde en hartstocht, ik las familieromans, ik las streekboeken en boeken met erotiek en bijkaans met pornografie. Ik las boeken zunder een bladziende omme te slaon, zunder een boekwinkel te bezuken. Ik las heur van kافت tot kافت in spiegelschrift. Febby vrag een bijdraoge. Ze wul een rok, een blouse. Ze vrag om een deken op bère. Ze hef wèens. De poeiermelk laot ik in de kaste.

Ik geef heur wat ik heb. Zij leut mij zien wat ik in huus heb. Ik kun kwiet wat ik in huus heb. Met lege haanden laot ik heur gaon. Het kind op de rugge slap an ien raom deur. Kashitu is goed veur heur. Kashitu was goed veur mij. Ik heb een kind begraoven in Kashitu.

Nao schoeltied las ze mij van kaft tot kaft. En nao een jaor of wat had ze het boek uut, leek het. Ik was op de helfte. Ze deud het boek op slöt as was het een staotenbiebel nao de zundagspreek. In een maandtie onder een luchtballon gung ik weeromme om verhaol te halen. Van de plek waor mien onschuld achterbleven is, kan ik vanuut de hemel contouren tot op twintig meter in de rondte bekijken. Ik zweve boven grös en heide, boven de evenaor. Het leek asof ik weeromme mus hen de plek van de daod. Ik sprak van barmhartigheid, van ootmoedigheid en harmonie van al die woorden die ik niet duden kun. As ik votvliege zweit zwarte Febby mij niet uut. Ze hef een kind verleuren. Ze hef een graf in Kashitu. Zo giet dat in warme laanden. Lu ligt daor niet wakker van. Lu zuukt gien verhaol. En van die blanke Febby kreeg ik een brief weeromme met barmhartigheid, met ootmoedigheid en harmonie. Ik wus wat dat betiekende.

Ik dèenk mezölf een eulifant. Ik stampe op de vloere. Ik stampe met de voeten op de vloere van het maandtie onder mien hiete luchtballon. Ik huuf het graf niet open laoten. De deksel mag dichte op wat west hef. Het duurt gemiddeld acht jaor veur een lief tot skelet verwordt. Smaangs duurt het nog langer veur de botten van verleuren onschuld uut mekaar valt. In de tropen duurt dat niet zolange. Dat weet ik. Meer huuf ik niet weten. Zeg mij niks.

Alles weten maakt niet gelukkiger. Maor wel zeg dat gelukkig weden het heugste is wat ik bereiken mut? Ik zeg dat niet. Ik kiek wel uut. Ik heb alles.

Niks bin ik kwiet.

bron⁴⁰³

Zwart zaand

De dikke zwartomrande lippen vormt in het midden een zachtrose spleet.

Even verschient een bellegie spei as Nyambe de tong een eindtie naor veuren stek. Hij stiet veur de spiegel en kek diep in zien donkerbrune, haost zwarte ogen, kek naor de witte driehoekjes an weerskanten van wat blanken het regenboogvlies nuumt. Rooie aoderties trekt abstrakte figuurtjes op de witte ondergrond. Zien volk hef gien woord veur dat deel van het oog; van alle kleuren uut de lichtboog van regen en zunneshien komt der, op die aoderties nao, gienien in zien ogen veur. Zwart.

Blauwzwart, zo as Idi Amin, is e niet, hij hef meer van Kaunda. Nyambe knep de ogen een eindtie dicht. Zien kameraoden in Zambia zeden dat e wel wat weg had van de Chinezen die an de spoorlijn van Kapiri Mposhi naor Dar es salaam warkt hadden. Zo, met de ogen half dichtknepen en met de wimpers vlak boven de wangen, liekt e ok wel wat op een Chinees. Hij is in Kalabo geboren, in Western Province vlakbij Mongu, wied van het spoor. Daor an de andere kant van de Zambezi waren 23 jaor leden nog gien Chinezen en zien moe

De makuwa, de blanken uut Europa, die sleupen met zien zusters, Chinezen deuden dat niet. Chinezen waren allent kommen om te warken, zonder hun vrouwlu en deur de discipline van Mao Zedong, of uut fesoen of om wat veur reden dan ok, bleven ze van andermans bezittings of. De makuwa waren anders. Veul namen heur eigen vrouw met, maar kreupen net as zendelingen al eeuwen daon hadden, ok nog bij zien zusters in bère.

Makuwa, hoe vaak had e dat niet as klein kind schrouwd as e met zien vrunden op veilige ofstand achter witten anleup die deur John Howard Compound op weg waren naor de winkels in Kashitu. De meeste makuwa reageerden niet, een enkele bleef stilstaon en reup wat weerom. As jonge hondties waren ze votrend, hadden ze heur verstopt achter de lemen hutties.

Opsleuten op een kamer op de tweede verdieping van pension De Deurrid in Lindendörp is hij now zölf een mukuwa, een zwarte paria maank blanken. Hij mag dan sociologie en antropologie studeerd hebben en veul weten van aander kulturen, zölfverzekerd is e niet. Hij heurt niet bij disse gemeenschap van zwiegende, lachende en praoterige Drenten. Thuus is e hier niet, thuus is an de aander kaant van de Zambezi.

Een maond leden is e in Lindendörp ankommen. Mr. Meuleman, een ambtenaar van de gemeente, had hum van Eelde ofhaald. Victor much e zeggen. Het eerste weekend had e bij Meuleman logeerd. Nyambe had niks liever wuld as uitrusten en bijkommen van de reis en de neie indrukken, maar hij had met moeten, niet naor de familie van Mr. Meuleman, maar deur bossen, langs boerderijen en naor zee. Zambia lag ja niet an zee, en zee, dat mus ie zien hebben.

In een haventie met een paar vissersboten op het halfdreuge hadden ze wat rondlopen. 'What a sea', had Mr. Meuleman een zegd. Het klunk as: Watersea. Gien land en gien water en dunne stokken naost de vaargeul, het leek de flood plain van de Zambezi nao de regentied. Nyambe had het stoer had, daor op de diek.

Nao de legere schoel in Sikongo, stief tegen de Angolese grens an, was e naor Kalabo Secondary west, de eerste drie jaor, de leste twee had e ofmaakt op St. Johns in Mongu. Vanof zun missieschoel kwam ie makkelijker naor de universiteit en dat was wat e van jongsof wuld har.

Hij was sociologie van de Westerse landen studeren gaon. Vanuut Zambia waren het de Noordelijke landen, maar zien leraren hadden de naam veur die studierichting verzunnen,

Het westen was wat makuwa het westen nuumden. Makuwa.

In het derde jaor an de UNZA keus Nyambe kulturele antropologie as specialisatie en veur het ofstudeeronderzoek kwam e in Lindendorp terecht. Het speulgedrag en de rol van de ouders daarbij, dat is de titel van de scriptie, van wat de scriptie worden moet.

Nyambe is twee maond wieder. Hij komp zowat om in materiaal dat op stapeltjes op het bureau en op de vloer in de kamer lig. Op vijf schoelen is e west om kinderspellegies en spelende kinder te bekijken, twee openbare, twee christelijke en ien biezondere. Het biezondere an die leste school hef e niet ontdekt en ok het verschil maank de openbare en de christelijke is hum ontgaon. In de eerste groepen, en daor kwam e veur, begonnen ze stuk veur stuk met kringgesprekken. De kinder waren meer an 't woord as de onderwiesers. Zul dat bij die kinder in huus ok zo gaon, had e zuch ofvraagd, dat was e anders wend.

Jongens en wichter deuden in de klas verslag van wat zijzölf en de ouders de veurige dag daon hadden. Nyambe wus niet of alles waor was wat de kinder vertelden, of dat ze maar wat verzunnen. De onderwiesers zaten der as Chinezen bij te lachen, daor was e weinig wiezer van worden. Hij was bliede dat zien va en moe niet heurden wat hier allemaol zegd wuur, maar met zien kameraoden had e der graag even over praot.

Op het schoolplein mus e spelende kinder observeren, kieken waor ze met gangs waren en hoe ze met mekaar omgungen. Tweemaol had e dat daon, was e met een aantekenboekje op de rand van de zandbak zitten gaon. Een scriptie met as onderwerp 'Hoe kek een mukuwa-kind tegen een neger an', had e daornao wel schrieven kund.

Nao dat onderzoek bracht e de tied deur met het onderwiesend personeel. Stapels fotokopieën en boeken hadden ze veur hum en elk wus hoe as het leven in Drenthe regeld was en haost nog beter hoe as het in Afrika in mekaar zat. Een paar waren der west, op vakantie in Kenya en Egypte. Wat maakten een paar duzend kilometer uut.

Met een onderwiezeres van een schoel uut Lindendörp was e op een woensdagnommedag naor Assen west. Ze hadden speulgoedwinkels bekeken. Van alles was der, praotende en poepende poppen, ok zwarte maar dan wel met een mukuwa-gezicht, deuzen vol plastic bouwstienen, geweren, raketten, tanks, duukboten en maonmannegies. Waterpistolen en pijlen-boog lagen in Kalabo ok in Konga-store, maar dat was maar een slap oftrefsel van het wapenarsenaal dat e in Assen antröffen had.

De timetable-to-stop-loneliness die Nyambe in het tweede weekend maakt had om de vrije dagen deur te komen, hef e niet bruukt. Geregeld mus e eten bij mensen waar e overdag met te maken had, zölfs deur wildvreemden werd e an taofel neugd.

In de Deurrid huufde Nyambe zuch niet te vervelen. Nyambe had al gauw vriendschap sleuten met ien van de andere gasten, of beter, Gustaf had hum annexeerd. Op het lest kun e haost gien stap meer verzetten zonder disse vrijgezel tegen te kommen. Gustaf had gien kinder, nee ok stiekem niet, maar wus wel alles van speulende kinder, in Drenthe, in Zambia en in de rest van de wereld. Gustaf wus merakel veul, dat ze e.

De aarde is nog zwart. In het donker beneden Nyambe wacht de kleuren van de Sahara op de zunnestralen die al bij hum deur het raampie naor binnen schient. Het vliegtuug is niet vol. Op de stoel naast hum stiet de tas. Tussen de CD's en de cassettebandties steekt twee exemplaren van het verslag, allebei met stempels van de gemeente op het titelblad. De aander exemplaren zit in de koffer tussen de compactspeuler en de video. Twintig bint der van drukt op het gemeentehuus. Minder was hum ok goed west, maar Mr. Meuleman had der op staon dat e twintig metnam, de gemeente betaalde ja.

In zien binnenbuuts hef e een brief van de burgemeester; goed wark, coöperatief persoon, een nuttig verblijf veur beide partijen. Nyambe kent de woorden. Die brief haoldt e veur humzölf, zien gevuul veur eigenweerde wordt al jaoren niet meer bepaald deur gewichtige brieven van makuwa. Zukke

brieven valt bij hum onder post-neokoloniaalgedrag, de leste stuiptrekkingen van the white man's burden. Ok zonder die brief wet e dat e goed wark leverd hef. Hij stiet veur zien verslag, veur zien konklusies, daor is e blanke regeerders niet veur neudig. De tegenstelling met de Zambiaanse situatie is groot, hef e in zien analyse schreven. Kinder uut Zambia maakt zölf speulgoed, ze bouwt van iezerdraod en cola-blikkies autogies en van olde fietsbanden knupt ze voetballen in mekaar. Zambiaanse kinder past op heur bruurties en zussies en helpt met in de huusholding. Ze speult anders, bint inventiever en ze verdoet minder tied met televisiekieken as Drentse kinder. Dat leste hef Nyambe niet zölf verzunnen. Gustaf hef hum dat zegd en de onderwiezers wussen de details. Nyambe wet beter, maar hij hef al lang in de gaten daj wieder komt aj ander lu vertelt wat ze graag heuren wult. Nog drie week, hooguut een maond, dan mag e M.A. achter zien naam zetten, dan is e doctorandus, dan heurt e tot de bovenlaog van het volk. De video en de compactspeuler raakt e makkelijk kwiet, zo kreg e een mooie anbetaling veur een huus en zien kinder leert e as het zo wied is wel een autogie van iezerdraod maken.

White man's burden

'Niks 'back to the roots,' weerom in de bomen met die negers.' Dat had zien schoonva zegd toen Arnold het vliegtuug in stapt was.

'Vergis joe niet,' de rauwe stem had overtuugd klunken, 'zwarten bint stommer as ie denkt.'

Arnold te Selle heurt die makkelijke woorden vanneis in de kop naoklinken. Hij vluukt in humzölf en schrouwt onmacht tegen de muren van zien maison-de-passage van de universiteit van Ouagadougou. Krapan vier week is e in Burkina Faso. Hij probeert de Burkinabé westerse kennis bij te brengen. Vanzölf giet dat niet, daor is e al achter. Hij speit naor de kleurenplaat an de muur. De papieren neger in Agfa color blef lachen as Arnold de vlek op de vloer met de schoenzool groter maakt.

Jaoren leden, hij was net trouwd, had e probeerd om in de ontwikkelingshulp te kommen. Veur Nigeria was de opleiding niet goed genug west - hij had net zien amanuensisdiploma in de buuts - en in Kameroen kon e niet genug verdienen. Ruum twee jaor later, een maond veur ze naor Kenya vliegen zullen, bleek José zwanger te weden. Zij wol niet meer en tot opluchting van de schoonolden zeden ze de reis of. Maar de wens om vot te gaon was hum verdund deur de aoders blieven stromen. Twaalf jaor wieder kreeg e vanneis een kans. De universiteit van Grunning hef hum drie maond uutleend an de universiteit van Ouaga. Hij moet twee warkplaatsassistenten bijschoelen, ze vertrouwd maken met neie apparaten, met veilig gebruik van chemicaliën en as het even kan, moet e ze de begunseln van het glasblaozen bijbrengen.

De eerste week in Ouaga hef e niet veul daon. Neie mensen, de stad, de hutties, de hitte, namen hum in beslag. Met zien Frans kun e minder uut de voeten as e dacht had. Hij vuulde

dat e bij een minderheid heurde. Dat e de knip beter vuld had as de miesten, had dat gevoel niet minder maakt, eerder arger.

Had die neger zölf beter uut de doppen kieken moeten, of lig Bernard now deur zien schuld in het ziekenhuus? Arnold wet het niet. Om beurten scheldt e op humzölf en op zwarten.

Bernard was de looste van de twee, dat wus e vast. Samen hadden ze de potties en flessies in het kabinet vanneis in rekken zet, op alfabet en de vloeistoffen apart in een brandvrije kast. Tegen de regels in hadden ze achter het lab een gat graven en flessen met onbekende inhoud der in leeggooïd. Met roetende vlammen waren giften van de Wereldbank en de UNESCO deur het vuur verteerd. De flessen hadden ze ien veur ien kapotgooïd in het gat met brandend ofval. Bernard had ze met naor huus nemen wuld, as veurraadpotten. Arnold had hum daor van ofpraot. 'Nooit gien eten in laboratoriumflessen bewaren, jamais, jamais.'

Vanmörge was e om half tien op het wark kommen. Hij was de eerste, hij was alle dagen de eerste. Nkama kwam een half uur nao hum. 'Bonjour monsieur,' had e zegd, wieder niks. Op de radio had Nkama naor de popzender van Togo zocht en Arnold negerd.

Om elf uur was Bernard der nog niet west. Pas toen e vreug, zee Nkama dat zien hulp niet kommen zul. 'Bernard est dans l'hôpital.' Vanneis had Nkama zwegen. Arnold had de woorden uut Nkama trökken. Had Nkama hum schaamd, of interesseerde hij hum niet veur zien collega? Waren zwarten allemaal zo oppervlakkig?

Bernard had gister uut de koelkast die in het kabinet stun een fles metneumen, waarvan e dacht had dat der water in zat. Veurige week stunden der ok flessen met water. Bernard en Nkama bewaarden de veurraad drinkwater in de koelkast van het laboratorium. De nitrobenzeen was al jaoren leden votgooïd en elk wus dat in de brune fles links veuran gien aceton zat.

Arnold had die flessen votdaon. 'Jamais, jamais,' had e zegd, 'nooit gien eten of drinken in het lab bewaren, niet in het kabinet, niet in de koelkast.' Dat was net zo gevaarlijk

CRAVEN FILTER
KING SIZE

CRAVEN FILTER
KING SIZE

Handwritten text on a piece of paper, possibly a price tag or label.

Handwritten text on a yellow bag, possibly a brand name or product description.

Handwritten text on a large sack, possibly indicating the contents or origin.

as 'piquer' zunder kapottie, had hij der bij zegd. Ze hadden de humor niet waardeerd. Neuken met kapottie, dat was pas geschrift.

Bernard was vergeten dat de boel opruimd was, vertelde Nkama, en had de dörst votspuuld met een paar slokken dertig procent waterstofperoxide. Nee, Nkama wus niet hoe as het met Bernard gung, wus niet hoe lang as e in het ziekenhuus blieven mus.

Nao de cola - koffie drunken ze niet - had Arnold met Nkama de balans repareerd en hum veurdaon hoe as e soda op een tienduzendste gram precies ofwegen kun. Had Nkama now mar zegd dat Bernard beter uut had moeten kieken, had e now maar zegd dat ze die koelkast, had e now maar..... Tegen de middag was e naor zien kamer gaon. Zien wark in de tropen, zien ontwikkelingshulp, samenwerking, zwarten en witten, een paar slokken waterstofperoxide, ze plaogt hum.

Arnold zit bij Nkama achter op de brommer. Veuls te hard riedt ze deur donker Ouaga. Handig stuurt Nkama tussen gaten in het asfalt deur. Hiet van angst haoldt e Nkama stief vast. De aovendlocht koelt hum amper of.

Bij bar Harmattan past een jongchie van een jaor of acht veur 50 CFA op de brommer. Arnold löp achter Nkama an de binnenplaats op.

Hier en daor brandt een lamp, peerties an een snoer zoas e die kent van winkelweken en van de kerstboom veur het gemientehuus, rooie, gele, een enkele blauwe. Veul kapotten. Het is drok. Onder een ofdakkie is een bar en an de andere kant van de binnenplaats speult onder een tentzeil een band. Twee gitaristen, een drummer en een dikke neger met een saxofoon. Een zangeres met het haor wieduut en een zonnebril op stiet veuran. Ze haoldt de microfoon stief tegen heur lippen. - Waorum hebt negers van die dikke lippen? Vraogenuur bij aardrijkskunde. De lerares was der glad verlegen met west. Ze had een kleur kregen. Andere vraogen waren der niet west. Elkenien wol weten hoe as dat zat: dikke lippen.

Niet elke neger was hetzölfde, sommigen hadden krullen,

een kroeskop, ander steil haar. Juffrouw Le Poole had heurzölf deur de krullen streken, was een paar maol met de vingers langs heur lippen gaon. Hij had allent onthaolden dat zwarten der anders uutziet as blanken. De lippen van Le Poole waren voller en voller worden, hadden hum aal meer in beslag neumen. Bij aardrijkskunde had hij wat leerd.

Arnold kek de zangeres an. Pikkerig, zwoel, klinkt heur stem in de nacht. Ze kek weerom en as ze de arm strekt en de microfoon wied vothaoldt, zöt e dat ze naor hum lacht.

De drokte benauwt hum, maar nao een flessie bier vuult e hum meer op zien gemak. Nkama stiet wiederop, hef een bekende tröffen, liekt het.

Is dat Bernard? Nee, die lig met een verbrande slokdarm in het ziekenhuus. Arnold wul niet an Bernard denken, haalt een flessie bier, giet pissen en haalt vanneis ien.

As e goed en wel zit stiet iniens de zangeres naost hum. In een reflex schöf e een eindtie wieder de bank op. Ze komp naost hum zitten.

‘Ca va?’

‘Ca va.’

De eerste schrik veurbij. Arnold zeg dat ze mooi is, mooi zungen hef en as ze zeg dat ze dörst hef, haalt e twee pils. De saxofonist nemp de plek achter de microfoon in en zingt een nummer van James Brown. Ze drinkt, praot, smoest. Malikana frag hum 150 CFA veur meer drank. Hij gef twee briefies van 100. As Arnold van de wc weerom komp, zit ze onder een ofdakkie achter een taofel. Ze wenkt hum. Hij schöf naost heur, tegen heur. Koel, klef, maar van vrouwlu vindt e dat niet arg. Ze fluustert in zien oor, niks over wark, niks over peroxide. Musique, caresse et amour, dat haoldt heur bezig.

Naor kerrie rök ze, en saffraan. Arnold wordt driester, verget zien ofkomst en legt heur de arm om de scholder. Ze pikt naor zolt en zwiet. Hij kreg moed.

‘J’ai froid,’ zeg ze. Malikana kek hum met grote ogen an. Hij geleuft niet dat ze het kaold hef. Arnold haoldt heur heur stiever vaste. Hij wul wat zeggen, maar veur e Franse woordties vunden hef, vuult e heur warmte deur zien lief in

rillings omhoog kroepen. Malikana lacht. Hij lacht e weerom. Wul ik dit?

De aorzeling gledt vot as e onder het oor een vochtige koelte in zien nek vuult - daarom hebt negers dikke lippen -. Arnold zöt gien Nkama, zöt gien andere zwarten, denkt niet an Bernard, heurt gien geschrouw, gien muziek as Malikana met hum de bar uutlöp. Het jongchie is vot, de brommer ok. Ze loopt uren. Hij moet pissen. Ze lacht, schatert, as e de rits omhoog trekt. Malikana pakt zien hand, drukt heur lief tegen hum an. Ze vuult of zien gerak in orde is.

Hij lig op een matras, vuult spiralen deur het laken onder hum. Malikana stiet naost het bère. Ze trekt heurzölf uut of an. Arnold zöt niet wat ze döt. Hij rilt, nat van zwiet, inspanning, draank, koorts. Een gerdien giet opzied. Nkama stiet naost het bère.

‘Bernard est mort.’ Nkama vertrekt gien spier.

Malikana lacht. Ze göt een kan met water in een schaal en wast heurzölf.

Gebreuken cirkel

Steven zit krap op de achterbank. De stoel veur hum is wied noar achtern scheuven. Herman en Hilde hebt niet vaak andere mensen met in de auto. Steven much wel veurin zitten, maar dat wol e niet. Hij haoldt niet van autorieden, zölfs niet van korte stukkies en zeker niet naost de chauffeur. Steven huuft niet meer benauwd te weden, hij zit al op de plek van een dooie. Leukemie. Het aovendtie met Joke en de bureen naor de Muzeval moet de zinnen verzetten.

Nei wark, laat in bère, geregeld ruzie met Joke, daor zul het wel an liggen, maar nao drie weken Ameland was de muuigheid niet over west. Was e maar niet te scheiterig west om bloeddonor te worden, dan hadden ze het bijkaans eerder vunden, dan hadden ze der bijkaans wat an doen kund. Vier jaor hadden ze zegd, gemiddeld. Steven wus genog van statistiek en standaarddeviatie.

Dokters huufden hum wieder niks meer te vertellen.

Joke dreit heur um. ‘Dat rooie driehoekje,’ ze wes naor het alarmlaampie boven de radio, ‘is het knoppie van de feestverlichting. Het brandt altied as de motor löp.’

Treitern, dat kan ze. Geliek nao de diagnose was het even minder worden, maar heur sniedende humor was versterkt weer boven kommen toen de argste schok veurbij was. Het was asof ze metvöcht met zien verziekt bienmerg. Steven zeg niks, vuult hoe Herman die naost hum op de achterbank zit hum ankek. Hilde lacht in het spiegeltje. Onmacht en benauwdigheid kröp hum langs de rug omhoog. Ze kriegt hum niet kapot.

As ze goed en wel zit - Steven naost Hilde - en mekaar verteld hebt dat het niet slim drok is en hoe schier as het decor der

uutzöt, dimt het licht in de zaal. Het volk lacht as de eerste speuler die het toneel opstapt over een mattie strukelt en languut over de planken op de taofel anschöf. ‘Moord in de keuken’, Steven huuft der niet om lachen. Hij lach niet om een liek op het aanrecht.

‘We gaot allemaol dood, ma’k starven as het niet waar is.’ De klap was hard ankommen.

‘Het is waar, ik gao der an, ma’k starven a’k liege.’

Op het toneel giet het licht in de keuken uut.

‘Wordt joen bloed dunner van,’ grapt Herman as e in de theaterbar Steven het glas angef. Hilde kek heur Herman verwietend an. Joke zeg niks, nemp een slok koffie. Heur bloed huuft niet dunner worden.

‘s Morgens en ‘s aovends is het argste,’ zeg Steven, ‘as ik veur de spiegel stao, mien tanden poets, mien haor in model probeer te kriegen.’

‘Schier decor,’ zeg Hilde.

‘Ja,’ zeg Herman, ‘schier decorum.’

Ze praot over het stuk, over het liek in de keuken en dat het zo knap was, de druppende kraan op toniel. En dat de stortbak van de wc lekt. Thuus.

Steven stiet even later naost een vrömde te pissen. Hij kek bezied. De man naost hum blef stief naor boven kieken, bestudeert de tegeltjes.

Veur Steven janken moet, trekt e de rits omhoog, spuult de handen of en maakt e dat e in de bar komp.

Steven zit bij Hilde op de achterbank. Hij schöf dicht op heur an. Ze blef zitten as e stiever op heur ankröp. Zien passe-partout in het bienmerg maakt het leven de muite weerd. Hilde lacht hum toe as hij heur de hand op het bovenbien legt. Troost in zwarte tied. Hilde lat hum geworden. Het kan Steven niet schelen of het medelieden is.

Een jaor leden was Steven veur het wark in Leeuwarden. Kört nao de diagnose. Hij had der niet naor zöcht, maar iniens leup e in de rosse buurt. Zachtrose en hardpaorse TL-lampen,

wichter die hum neugden. Spanning kreup hum onder de
huud, gien zwiet dat kriebelt nao hard lopen om de bus te
halen. Nee, een tinteling vlak onder het vel, een gevuul dat as
an kippevel veuraf giet. Zul hij vieftig, honderd euro kunnen
uutgeven zunder dat Joke het in de gaten kreeg, zunder dat
e ienmaol extra naor de dokter huufde? Een negerin, rose
bijvarfd, had hum staonde haolden, bij de scholder pakt.
‘Niet zo benauwd jongetje,’ had ze zegd. Hum het zwarte bien
tussen de kneien drukt. Hetzölfde gevuul. Het ieuwige veur
het tiedelijke verwisseld. Zolang as het duurde.

In Emmerschans nemp Herman een bocht slim scharp. Steven
lat hum wieder naor rechts vallen as neudig. Ruukt heur haor.
Een veeg lippestifte komp hum op de wang.

Zuver scheerwol schöf hen en weer over blote bienen. Steven
hef gien oog veur natte klinkers, veur bordties slipgevaor.
Steven let niet op het rooie driehoekje op het dashboard.

Ze bint de uutrit van de zandkoel veurbij. Herman trapt
het gas wied in. De slingerbocht veur Weering lacht hum
toe. Steven had Herman in de achterkiekspiegel zien loeren.
Herman wul rap hen huus. De rit kan Steven niet lang genug
duren. Vief veur twaalf. Steven kek niet meer naor de strakke
nek van de chauffeur. Hij hef de ogen dicht. Steven vuult de
negerin in Leeuwarden. Hilde. Met harde klap is Steven vot
van weten en vulen.

As Steven de ogen vanneis lösdöt vuult e een zwaore druk
op de börst en zöt e humzölf in het achteruutkiekspiegeltie.
Een tak hef hum het zulvern glassie tot vlak veur het gezicht
drukt. Een boom stiet strak en stief midden in de wagen. De
locht is vol benzine. Steven zit klem tussen de leunings van de
stoelen, een pluk haor tussen de vingers. Zaklampen schient
over bloed dat nog niet stold is.

‘Rustig maor,’ heurt e, ‘rustig maor,’ veur zien gedachten
votstartf in het hoge gieren van een iezerzaag.

1988?

Frank

Frank bakt een ei

Mamme stiet in de keuken. Frank stiet naost mamme. In de koekenpan lig een laogie bakeulie. Bakeulie liekt net water. Frank wet dat bakeulie gien water is. Bakeulie maakt vlekken. Water maakt enkelt nat. As het water warm is, vindt Frank nattigheid niet slim. Kold water holdt Frank niet van. Frank wast hum om liefsten met warm water.

De eulie kriebelt op de bodem. Mamme tilt de pan op en dreit de koekenpan een beetie. De eulie giet over de hiele bodem.

‘Zo komp eulie in elke hoek van de pan,’ zeg mamme.

‘Een pan hef gien hoeken,’ zeg Frank.

‘Goed zo, jongen,’ zeg mamme.

Mamme pakt drie eier uut de koelkast. De eier ligt in een kartonnen deusie met bergen en dalen. Het bint scharreleier. Mamme hef dat zegd. Frank was der bij in de winkel. Zes legnösteier van lösloopkippen. Pappe lust geern eier. Pappe holdt van vlees, maor niet van ossetong. Pappe wul niet eten wat een dier in de bek had hef. Pappe hef liever een ei. Frank wet dat hiel goed. Pappe vertelt dat vake. Pappe lacht der dan bij. Dat heurt zo, liekt het.

Mamme gef Frank een ei. Het ei is kold. In de koelkast is het kold en duuster.

‘Now goed kieken,’ zeg mamme.

Mamme zet de glazen schaal op het aanrecht. Ze tikt een ei op de rand. De dop giet kapot. Mamme bög het ei in twee stukken. Langs het glas gledt een geel oog naor beneden.

‘Dat gele is de dooier,’ zeg mamme. ‘En dat aander deurzichtige, dat is het eiwit.’

De dop van het ei was bruun. Het eiwit hef gien kleur.

Frank kek mamme vraogend an.

Mamme wet wat Frank vraogen wul.

‘Je hebt geliek, mien jong, eiwit hef gien kleur, now nog niet.’
Mamme holdt de schaal schuuns boven de koekenpan. Het ei gledt in de eulie.

De eulie spettert en broest een beetie. Mamme dreit de koekenpan.

‘Kiek,’ zeg mamme, ‘eiwit is now wit.’

‘En de dooier is geel,’ zeg Frank.

‘Zo is het maor net,’ zeg mamme. ‘De dooier is nog aal geel, maor aans geel.’

Mamme zet de glaozen schaal dichter bij de raand van het aanrecht.

‘Now ieë,’ zeg mamme.

Frank glundert. Hij holdt het ei met twee haanden vaste. Veurzichtig slat Frank het ei tegen het glas. Het ei giet niet kapot.

‘Beetie harder slaon,’ zeg mamme.

Frank tikt hard. Het ei brek in twee stukken. De doppen kreukelt. Het eiwit en de dooier gliedt over het aanrecht.

‘Goed zo, jongen,’ zeg mamme. ‘Het begun dat ken ie al. Ie kunt een ei breken. Pappe kan dat niet.’ Mamme lacht.

Met een lepel schept mamme het ei van het aanrecht en döt het ei in de koekenpan. Het eiwit kleurt wit. De eulie sist en soestert.

Mamme gef Frank vanneis een ei.

‘Vanneis, mien jong,’ zeg mamme.

Frank is bliede. Hij oefent een ei te bakken. Het ei brek bij de eerste tik. Eiwit en dooier gliedt in de schaal. Mamme pakt de koekenpan van het gas. Ze holdt de pan naost het gasfornuus. Zo kan Frank der beter bij. Frank pakt de schaal. Hij lat het ei in de koekenpan glieden. De dooier liekt een geel oog.

Mamme dreit de koekenpan veurzichtig boven het gas. De eier bakt en gliedt op de eulie naor de raand. Mamme is veurzichtig. De platte eier blijft in de pan.

Mamme snippert stengelties bieslook over de eier. Frank pakt twee borden en twee boterhammen. Mamme leg plakken ossetong op twee snee brood. Ze verdeelt de eier over de boterhammen.

‘Eiwit is wit,’ zeg Frank. Mamme knikt.
‘Dat komp deur de hiete eulie.’ Frank is wisse. Mamme knikt.
‘Te bint een hiele goeie kok,’ zeg mamme. ‘Te leert hiel rap.’
Frank kek trots naor de borden met de dampende eier.
‘Dit heet een uutsmieter,’ zeg mamme.
‘Pappe lust gien uutsmieter,’ zeg Frank. Mamme lacht.
‘Ja,’ zeg mamme. ‘Pappe lust gien uutsmieter.’

Frank giet met de trein

Frank giet met de trein. Pappe giet met. Frank en pappe gaot an de reize.

Pappe trekt een zundags jassie an. Een blauwe jasse met een rits. Frank kreg de stoere leerzen an. Dat wul e geern. De zwarte pet giet op. Mamme vindt dat goed. Mamme giet niet met. Mamme smeert broodties veur onderweegs. Mamme zeg: ‘Goed oppassen, veurzichtig weden.’

Frank knikt. Veurzichtig weden; dat zeg opoe ok altied. Mamme zeg: Oma is de mamme van mamme. Frank geleuft niet wat mamme zeg. Der is maar ien mamme en dat is mamme. En opoe, dat is opoe. Pappe zeg opoe, mamme zeg oma tegen oti.

Pappe koopt een kaartie in de bus. De chauffeur zeg dat een ov-chipkaart goedkoper is. Pappe wet dat niet. Pappe giet altied met de auto. Pappe wet niet alles.

Op het station koopt pappe een treinkaartie, dat is wat aans as een ansichtkaart. Op het postkantoor bint ansichtkaarten te koop, maor gien treinkaarties. Dat vindt Frank mal.

‘Het postkantoor is veur brieven en postzegels,’ zeg pappe.

Op het perron loopt paartie lu. Der is gien trein.

‘De trein komp zo,’ zeg pappe. ‘De rails ligt der al.’ Pappe lacht. Pappe lacht niet vake. Now lacht pappe. Pappe wes naor beneden en zeg vanneis: ‘De rails ligt der al. De trein komp zo.’ Frank lacht. Dat hef e leerd vandage. De rails, dat is een grappie van pappe.

Frank zit an het raam. Het raam is groot. Frank heurt een fluitie.

‘Dat is de conducteur,’ zeg pappe.

De deuren gaot dicht. Pappe stek een sigret an. De rook giet omhoog. Pappe kek naor de mènsen. Pappe knikt naor een vrouw. Frank kent die vrouw niet. De vrouw schudt het heufd en döt asof ze een sigret rookt. Roken mag niet. Pappe maakt de sigret uut. De vrouw lacht naor pappe.

Pappe wes naor buten. De bomen en de huzen beweegt.

‘We riedt,’ zeg pappe.

Frank knikt. Frank hef grote ogen. Frank holdt pappe stevig vast. Pappe legt de haand op de knei van Frank. Frank vindt dat fijn. Pappe hef een grote haand.

‘Een koe,’ zeg pappe. Buten lig een koe. Dan is de koe vot.

Frank kreg nocht. Frank legt de pette op het taofeltie. Pappe pakt een snee stoet. Met jam. Aardbeienjam. Mamme wet wat Frank lekker vindt. Hij wul een tweede bruggie. Met pindakees. Pappe maakt een blikkie cola open. Buten lig vanneis een koe.

‘Vanneis een koe,’ zeg pappe.

‘Een aander koe,’ zeg Frank.

‘Ja vent, een aander koe,’ zeg pappe. Pappe knikt naor de vrouw an de aander kaant. Frank heurt geern dat pappe ‘vent’ tegen hum zeg.

Een vrouw met witte krullen komp anlopen. Ze hef een blauw jassie an en een kleurig sjaltie om de hals. ‘Dat is de conductrice,’ zeg pappe. De conductrice vrag om de kaorties. Pappe gef de kaorties an Frank.

‘Geef maor an disse mevrouw,’ zeg pappe.

Frank duurt niet goed.

‘Toe maor,’ zeg pappe. Frank kreg het warm.

‘Mag ik de kaorties van joe, vent,’ zeg de conductrice.

Pappe zet Frank de pette op. Now duurt Frank wel. Frank gef de kaorties.

De conductrice lacht. Ze knipt de kaorties.

‘Een eulifant veur joe,’ zeg de vrouw.

In het kaortie zit een gat. Het gat liekt op een eulifant.

‘Zonder slurf,’ zeg Frank.

De vrouw kek vanneis.

‘Je hebt geliek, zeg ze. ‘Zonder slurf.’

De conductrice knipt vanneis en Frank hef een kaortie met twee eulifanten.

‘Ten met slurf en ien zonder slurf,’ zeg pappe. Hij zeg het hard en kek naor de vrouw op de aander bank. De vrouw knippert met ien oge tegelieks. Pappe lacht. De vrouw glumt. Frank lacht. Dat heurt zo, dat hef e leerd vandage. Vanneis een grappie van pappe. Een euliefant met slurf. De vrouw liekt niet op mamme. En een eulifant zunder slurf.

Frank wul meer cola. Frank wul chips.

Pappe pakt de chipspuut uut de tas en maakt de chipspuut lös. Frank legt de pet en chipspuut op de vensterbaank. Zunder pet op kan e beter chips eten. Frank nemp een haandvol chips. Lekker bint de chips. Pappe stopt ok chips in de mond. Alles kraakt. De trein stopt.

‘Dommet gaot we wieder,’ zeg pappe. Hij lacht vanneis naor de vrouw. De vrouw kek naor het boek dat ze op heur schoot hef. Ze slat het boek dichte. Bijkaans hef ze het boek uut. Ze zet een zonnebril op. De zun schient niet.

De trein redt vot. Wiedervot in de trein komp een zwarte man anlopen. Hij zweit.

Frank stopt met de chips. Hij kek naor pappe.

‘Dat is een neger,’ zeg pappe zachties. Pappe wet hiel veul. Frank wet dat een neger zwart is. Van de tillevisie. Van de boekies van pappe. Frank leest de boekies van pappe. Sjors en Sjimmi. Olde boekies. Frank wet nog niet wat old is. ‘Toen pappe klein was,’ zeg mamme, ‘toen pappe klein was, las pappe Sjors en Sjimmi.’

Pappe was nooit klein. Pappe is groot, vindt Frank.

De neger giet naost de vrouw zitten. Hij smokt de vrouw op de mond. De vrouw strek de krullen achter heur oor en zet de zonnebril of. Pappe lacht niet meer. Pappe kek naor buten. Pappe nemp een haandvol chips. Met volle mond zeg pappe: ‘Kiek, een stier, een olde stier.’ De stem van pappe kraakt.

Frank zöt allent een koe. Een olde koe.

Frank hef zere voeten

Frank löp op blote voeten deur de kamer. Hij kan niet stille zitten. Het liekt of Frank vuur in de kont hef. Zo zeg pappe dat altied. Vuur in de kont as iene niet stille zitten kan. Frank hef gien braand in de bips. Frank wul wel stille zitten, maor hij kan dat niet. Frank hef zere voeten. De voeten jeukt hum. De voeten bint dik. As Frank deur de kamer löp, verget e de zere voeten. As e stille zit, dan jeukt de voeten arger. Mamme komp zo in huus. Mamme warkt bij opoe. Mamme stofzoegt bij opoe en opa. Ien maol in de weke. Opoe is een olde vrouw. Opoe kan niet meer stofzoegen. Mamme haalt de stofnösten bij opoe vot.

Pappe zeg dat opoe niet stofzoegen huuft, en mamme huuft ok niet stofzoegen, zeg pappe. Pappe zeg dat de stofzoeger het wark döt. De stofzoeger zoegt stof. Mamme kek niet bliede as pappe dat zeg. 'Wat pappe niet niet in de kop hef, dat hef pappe in de kont,' zeg mamme. Pappe hef gien vuur in de kont. Pappe leest de kraant. Pappe verdient ceuroties. Dat bint euro centies. Pappe gef goeie raod. Frank wet niet wat dat is; goeie raod.

Frank pakt een legpuzzel. Frank legt de blokkies op de goeie plek. Hij legt een rooie eend in een blauwe vijver. De eend hef grote voeten. Voeten om met te lopen en met te zwemmen. Frank kan een beetje zwemmen.

Mamme komp in huus. Ze hef de jasse nog an. Mamme poest van het fietsen.

'Moi Frank,' zeg mamme.

Frank kek beteuterd. Frank hef zere voeten.

'Moi mamme,' zeg Frank.

'Wat is der met joe?' vrag mamme. 'Vent kom iens bij mij.'

Mamme knupt de jasse lös. Mamme tilt Frank op de arms en smokt hum op de wange.

'Wat bin ie warm vent,' zeg mamme.

Frank is warm, hij hef rooie wangen. Frank hef rooie wangen en zere voeten.

Mamme giet zitten met de jasse an. Frank zit bij mamme op schoot. De voeten doet al een beetje minder zeer. Mamme wref met de haanden over de voeten van Frank.

‘Wat is der mien jong?’ vrag mamme.

‘Ik heb zere voeten,’ zeg Frank. Hij kan niet zo goed praoten. De stemme van Frank knep een beetje.

‘Kind toch, wat arg veur joe,’ zeg mamme.

Met de vingers giet mamme zachties over de tien en de voet van Frank.

‘Wat döt der zeer?’ vrag mamme.

Frank wes naor de voet. ‘Daor,’ zeg e. Frank kent de woorden nog niet niet. Hij wet niet hoe hij zeggen kan dat het jeukt, dat het zeurt, dat het dik vuult. Frank wet de naam niet van de opgeblaozen voet, hij kan nog niet zeggen dat het liekt asof e soepenbrij in de voet hef. De pien steekt en zeurt, de pien komp en giet. De tien en bint stram en de onderkaant van de voeten prikt en kietelt, ok zunder dat mamme met de vingers over de tien en hen löp.

Frank leunt tegen mamme.

‘Wacht evies,’ zeg mamme. Ze zet Frank op de vloere en trekt de jasse uut. Mamme tilt Frank op.

‘Ruum ie de jasse op,’ zeg mamme tegen pappe. Pappe zucht diepe en komp in de bienen. Pappe hangt de jasse van mamme in de gang. ‘Haal ie de eerpel uut de schuur en begun ie vast eerpel te schillen,’ zeg mamme tegen pappe. Pappe kek grammietig. Mamme is de baos, vandage, net as guster.

Mamme zeg: ‘Frank is ziek. Frank hef zere voeten.’

Frank knikt. Hij vindt het lekker bij mamme op schoot te zitten. Met het heufd zachties tegen mamme’s blouse. Veul lekkerder as tegen de stropdasse van pappe. Pappe hef altied pennen in het borstzakkie en een opschriefboekie, mamme niet. Mamme hef genogt an wat ze hef.

As Frank ziek is, dan is mamme de baos in huus. As Frank ziek is, moppert pappe niet as mamme vrag om vrouwlu-wark te doen.

Pappe schilt eerpel. Mamme zet Frank op de heup, ien bien tegen de buuk van mamme en ien bien tegen de onderkaant

van de rug van mamme. De bips van mamme. Mamme hef een echte bips, pappe hef gien bips. Mamme pakt een wasblik onder het aanrecht vot en lat warm water in het wasblik lopen. Met de vrije haand vuult ze of het water niet te hiet is. Mamme knep badeulie uut een flessie in het warme water. Ze zet Frank op een krukkie.

Frank hef de voeten in warm water. Het water is niet te hiete. De eulie roekt lekker. Mamme aait Frank over het heufd. De voeten doet al minder zeer. Frank is bliede as mamme bij hum is.

‘Hoe is het vent?’ vrag mamme. ‘Giet het al beter? Heb ie warme voeten?’

Frank lacht. Hij huuft niet meer schreien.

Pappe zet de borden op taofel. Pappe legt messen, vörken en lepels naost de borden. Mamme maakt een slaot met tomaten. Mamme snedt olieven in stukkies. Frank holdt niet van olieven.

Mamme gef Frank een stukkje van een olief.

‘Vind ik niet lekker,’ zeg Frank.

‘Pruuf toch maor,’ zeg mamme. ‘Is goed veur zere voeten.’

Frank trekt met de wenkbrauwen. Hij wet niet hoe olieven goed weden kunt veur zere voeten. Zien voeten bint wied vot van zien mond. Frank is bliede dat mamme goed veur hum zorgt. Frank bet de olief tussen de vingers van mamme vot. Frank kan niet zeggen hoe de smaak is. Frank kent enkelt lekker en niet-lekker. Frank kent nog gien zuur, zuut, bitter, zolt. Hij kent die woorden nog niet.

‘Lekker,’ zeg Frank, ‘maar niet zo lekker.’

‘Nog ien om te leren,’ zeg mamme. Ze gef vanneis een stukkje olief. Frank pruuft. Frank hef liever drop en zuurties.

Mamme pakt vanneis een olief. Ze giet naor pappe. Pappe leest in de kraant. Mamme drukt pappe een olief tussen de lippen.

‘Lekker,’ zeg pappe. Pappe leest de kraant. Pappe kent alle smaken.

‘Frank hoe is het met de voeten?’ vrag pappe. Pappe bladert wieder. Pappe huuft gien antwoord.

Frank kek naor de voeten in het warme water. De badeulie

roekt naor bloemen. In de mond hef e een aparte smaak van olieven.

Frank was de zere voeten vergeten. Olieven helpt tegen zere voeten. Mamme hef geliek.

‘Mag ik nog een olief,’ vrag Frank. ‘De voeten bint beter.’

Pappe wul ok een olief.

Mamme kreg twee olieven uut het pottie.

‘Hier Frank,’ zeg mamme. ‘Veur Frank nog een olief.’

‘Hier pappe,’ zeg mamme. ‘Veur pappe nog een olief. En dan kan pappe dommiet de kamer stofzoegen.’

Frank kan poepen

Frank kan poepen. Frank poept elke dag en smaangs tweemaal op een dag. Maor vandage niet. Frank hef een dikke buuk. Het vel op de buuk stiet strak. Frank wref hum over de buuk. Hij drukt met de doem in de navvel. Frank denkt dat het helpt om te poepen as hij in de navvel drukt.

Mamme zeg: ‘Frank dat is goed. Zachties drukken. Op de navvel en met de bips.’

Frank zit op de wc. Hij hef de schoenen uut. De schoenen staot veur de deur van het huusie. Frank hef sokken an met Donald Duck der op. Donald Duck huuft nooit te poepen. Frank wel. Vandage lukt het niet. Het gattie van de bips liekt verstopt.

Mamme zit al vief minuten op de hurken naost Frank. Ze holdt Frank de haand vast.

Frank lacht niet. Hij trekt een sip gezicht. De buuk döt hum zeer en de bips is op slot. Frank wul poepen. Het poepen wul niet.

‘Vent toch. Wat grammerig is dat now,’ zeg mamme. Mamme strek met de vingers Frank over de haand. Frank pakt met de aander haand de rol wc-pepier. As hij een vellegie ofscheurt giet het bijkans makkelijker. Het geluud van scheurend papier

helpt bijkaans, net as het geluid van een stromende kraan. As de kraan stroomt kan Frank makkelijk plassen. Het poepen giet niet makkelijker. Frank kan niet poepen as het pepier van de wc-rol scheurt. Frank lat het pepier onder de bips vallen. De buuk döt hum nog aal zeer.

‘Wat heb je allemaol eten vandage?’ vrag mamme.

Frank wet niet wat hij eten hef. Hij wet het niet meer. Hij schreit bijkaans van de buukpien. Frank wul poepen. Hij wul niet eten.

‘Boterhammen?’ Mamme helpt Frank.

‘Ja, zeg Frank. ‘Twee boterhammen met hagelslag.’

Frank holdt van boterhammen met hagelslag.

‘Koekies?’ Mamme helpt vanneis.

‘Ja ok koekies. Bij opoe. Kokosmakronen,’ zeg Frank. Twee kokosmakronen met wit pepier an de onderkaant. Koekies met een gat der in.

Opa had verteld van de oorlog en van armoede. In de oorlog aten opoe en opa kokosmakronen zunder raand, had opa zegd.

Frank kende gien kokosmakronen zunder raand. Hij had van twee kokosmakronen de raand opeten.

‘Wat heb ie overhouden?’ had opa vraogd. ‘Enkelt een gat.’ Het koekie was op west. In de oorlog eet meensen gien koekies. Koekies bint der niet as het oorlog is. In de oorlog hebt opa’s en opoe’s enkelt gaten.

Het liekt der op dat Frank vandage gien oorlog hef. Hij hef gien gat. Frank kan niet poepen. Het gattie in de bips blef dicht hoe stief as Frank ok drukt.

Mamme aait Frank over het haor. ‘Wacht evies. Ik kom dommiet weerom,’ zeg Mamme. Ze giet staon. Frank heurt hoe mamme de trap ofgiet. Hij zucht diepe. As e zucht is de buukpien een beetie minder. Frank zucht nog iens.

Mamme komt de trap op. Ze hef een fles zunnepitteneulie in de haand.

‘Iens kiesen of we joen poepgattie open kriegen kunt,’ zeg mamme. ‘As het gattie zeer döt, dan heur ik het wel.’ Mamme dreit de dop van de fles met zunnepitteneulie. Ze schenkt een beetie op de haand.

‘Eindtie veurover,’ zeg mamme.

Frank bög een eindtie veurover. Mamme streelt Frank de billen. Ze döt veurzichtig. Frank kreunt een beetie.

‘Niks args, vent,’ zeg mamme. ‘Kan ok lekker weden.’ Mamme gniest as de vinger in de eulie stek.

Frank vuult de vinger van mamme tegen het poepgattie. De vinger vuult kold. Hij schreit zowat.

‘Flink zo, vent,’ zeg mamme. Ze drukt veurzichtig.

Frank schreit een beetie. Hij hef traonen in de ogen. De buuk döt hum zeer en now döt het poepgattie ok zeer.

Frank wul een grote vent weden. ‘Is dat niet vies, mamme?’

Mamme lacht. Ze kek Frank an.

‘Nee, vent. Poep is niet vies. Poep is schoon. Der hef nog gienend met de vingers anzetten.’

Frank lacht over de traonen hen. Mamme hef gien vieze vingers. Mamme wast de haanden hiel vake. Mamme mag wel met de haanden an de poep van Frank kommen.

‘Nog ien maol,’ zeg mamme. Frank vuult de gladde vinger tegen het gattie van de bips. Hij vindt het wel prettig. Ja, ja. Wel prettig. Mamme veegt de haanden an de haanddoek of. Ze pakt Frank bij de haanden en trekt hum de arms omhoog.

‘Rechtop,’ zeg mamme. Frank kreg de rug rechte.

‘As ik vier handen had, dan zul ik je kieteln,’ zeg mamme. Frank lacht al een beetie meer. Mamme is een lieve mamme. De buuk döt hum nog aal zeer. Hij wol ok dat mamme vier haanden had.

‘Drie maol diep zuchten,’ zeg mamme.

Frank zucht driemaol hiel diep.

‘Zachties drukken,’ zeg mamme.

Frank drukt zachties. Hij heurt een wind ontsnappen. Het scheetie fluit.

‘Zie je wel,’ zeg mamme, ‘het gattie giet open.’

‘Now zingen,’ zeg mamme.

Mamme en Frank zingt “In een rijtuigie en we kiek naor de kont van het peerd.”

Mamme en Frank zingt “Kom met naor buten allemaol.”

Frank en mamme zingt “D’r is d’r ien jaorig. Hoera. Hoera.”

Frank en mamme heurt een zacht plonsie in het water van de wc-pot, en nog een plons en nog een harde plons.

Frank zingt “Hoeperdepoep kakt op de stoep.” Hij lacht. Frank kan vanneis poepen.

Frank wul een aander pappe

Frank is verdrietig. Frank is boos. Frank hef de muts schief op het heufd. Frank schopt tegen een stoel. De stoel blef staon. De stoel schopt niet terugge. Dat kun gemakkelijk. De stoel hef vier poten. Drie om op te staon en ien poot om met te schoppen. De stoel blef met vier poten op de vloere staon. Frank schopt vanneis tegen de stoel. Frank stiet op ien bien en valt zowat ondersteboven. Frank is kwaod.

Pappe zit in de stoel onder de schemerlaamp. Pappe leest de kraant. Pappe zöt niet hoe Frank boos deur de kamer löp. De kraant is het ienege wat de aandacht van pappe hef. Pappe slat een bladziede van de kraant om. Op de veurkaant van de kraant stiet een foto met een grote boot. Op de achterkaant is de kraant rood en geel en blauw. Dat is de kaort veur het weerbericht. En de berichten veur land- en tuunbouw.

Frank wul met pappe naor buten. Samen op de fietse, samen in een boom klimmen. Met zien beidend een gat graven. Frank wul met pappe een kanaal graven, een brug bouwen. In een boot varen met pappe. Een boot net as op de foto in de kraant.

De keukendeur stiet lös. Mamme kookt eten. Het gas raost zachties onder de eerpelpan. Mamme kookt neie eerpel. Frank hef de eerpel kocht, met mamme, samen op de markt. Frank hef de zak met eerpel dragen. Dat was fijn samen op stap met mamme.

As de eerpel half gaar bint, bakt mamme de eerpel. Frank wul met pappe speulen. Pappe hef gien tied. Pappe leest de kraant. Pappe wast dommiet de borden en de pannen as het eten veurbij is. De kraant is belangrieker as speulen met Frank.

Mamme hef gien tied om een boot te bouwen. Mamme kookt eerpel. Mamme bakt eerpel. Mamme braodt een gehaktbal. Gehaktbal met appelmoes. Lekker is dat.

Frank trekt mamme an het schoet.

‘Dag jongen, heb ie al honger?’

Frank schudt het heufd van nee.

‘Nee,’ zeg e. ‘Ik heb gien honger. Ik wul met pappe speulen.’

‘Ja, zeg mamme. Dat wul ik ok wel. Pappe is mu. Pappe leest de kraant en rust uut.’

‘Ik wul een aander pappe,’ zeg Frank.

Frank giet rechtop staon. Ieniens is e een grote vent. Mamme aait Frank over het heufd en strek Frank het haor naor achter.

‘Ja vent, dat wul ik smaangs ok; een aander pappe.’ Mamme lacht. Pappe ritselt met de kraant.

‘Ik wul geern een pappe die eerpel schilt en kippen slacht,’ zeg mamme. ‘Ik wul geern een pappe die stofzoegt en ramen wast. Ik wul geern een pappe die slagroom op mien toetje maakt,’ zeg mamme. Mamme schenkt yoghurt in een kommegie en döt der stukkies meloen bovenop, en brune suker.

‘Pappe wast gien borden en pannen,’ zeg Frank. ‘Pappe wast de auto.’

‘Ja,’ zeg mamme, ‘Pappe wast de auto en poetst de plaot.’ Mamme wacht veur ze wieder giet en zeg: ‘de plaot van het gasfornuus. As het neudig is.’

Frank begrep niet wat mamme zeg. Pappe poetst nooit de plaot. Dat hef Frank nog nooit zien.

Bargerveen (filmscenario)

Inleiding

Gebaseerd op STOFFEL STOFFELMANS en JAAP VROLIJK
in *ANYA, de Vrolijk sage*.⁴⁰⁴

STOFFEL is oudere bruur van ANNA (Anya). STOFFEL hef in *Uruzgan* tegen de TALIBAN vochten. Hij is ofkeurd met PTSS. Zien jongere zuster ANNA is zwanger van SAYID, een Syrische vluchteling.

SAYID en STOFFEL lopen deur het *Bargerveen*. STOFFEL is vrijwilliger bij Natuurmonumenten (SBB). Hij hef een gruun uniform. STOFFEL moet wandelaars met loslopende honden anspreken en zorgen dat ze de lepelaars en adders niet versteuren. As der gien vreemd volk in de buurt is zet STOFFEL stroppen om hazen, knienen en ander kleinwild te vangen.

Scene

Middag in Bargerveen

Ende van de zomer, heldere lucht met opkomend stormfront

Stoffel wil zien geheim kwiet.

Het is windstil. Uut het westen nadert een regenfront. Griesblauwe rolwolken schoeft richting *Bargerveen*. Het zandpad deur het veen wordt aal smaller. Ze kunnen niet naast mekaar lopen. STOFFEL wet de weg. Hij lop veurop. An weerskanten van het smalle pad lig achter een diepe sloot een strook hoogveen tot op scholderhoogte. Achter de wal is een veenvlakte met baggerput.

⁴⁰⁴Het betreffende hoofdstuk volgt hierna.

STOFFEL dreit zuch om en zeg met ofgebeten stem:

STOFFEL
“Ie binnen een klootzak.”

SAYID reageert niet.

STOFFEL
“Wus ie nao joen vlucht uut Syrie niks aans te verzinnen as
mien zuster te zwanger te maken?”

STOFFEL veg met zien onderarm langs zien mond, rochelt een
maol en speit in de sloot.

STOFFEL
“Now?!”

SAYID antwoordt niet en wes naor de donkere lucht.

STOFFEL stapt in de sloot en klimt aan de overkant omhoog
langs een wildpadtie. Hij zweit dat SAYID volgen moet.

STOFFEL stek een hand uut en helpt SAYID op de strook
hoogveen. Ze kieken uut op een baggerput en een strook
ofplagd veen. Een eindeloze wereld met een paar berkebossies.
Wiederop een wachttoren in Duutsland.

STOFFEL
“Opschieten.”

STOFFEL löp wieder het veen op, dreit zien kop, grijnst en zeg:

STOFFEL
“Aufscheissen.”

Naost de baggerput stiet een holten kruus.
STOFFEL haalt twee blikkies uut de buuts van de uniformjasse

en gef die an SAYID.
Kortaf as een bevel zeg STOFFEL:

STOFFEL
“Op de dwarslatte.”

SAYID nemp de blikkies, löp vlot deur het natte veen en zet de blikkies op de uutenden van de dwarsbalk.
Veur hij het tweede blikkie neerzetten kan klinkt een schot en vlog het eerste blikkie van de dwarsbalk. Een specht vlog leeg over en schrouwt met een lach. De lucht trekt langzaam dicht.

SAYID döt of e niks biezunders heurd hef.

STOFFEL zweit met het pistool.

STOFFEL
“Aufscheissen.”

SAYID zet het tweede blikkie op de dwarsbalke. Hij hef het blikkie krap löslaoten as het tweede schot valt.

Sayid holdt ien hand an het ende van de dwarslat. En kek krachtig naor STOFFEL (Ik ben niet bang veur joe.)

SAYID
“Wie is hier de klootzak?”

SAYID löp op STOFFEL an. STOFFEL lat pistool om de wiesvinger draaien.

De mannen staon op een halve meter van mekaar.

STOFFEL
“Ik scheut vief terroristen...”

SAYID trekt zijn kop achterover.

SAYID
“Deur de kop.’

STOFFEL dreit het pistool niet langer om zien wiesvinger.

STOFFEL
“En ieë Mohammed.”

SAYID vertrekt zien gezicht een beetje. Hij kek naor de rolwolk met af en toe een lichtflits. Zonder geluud.

SAYID
“Vier.”

SAYID zet een stap dichterbij.

SAYID
“Is dat genug? Vier?”

STOFFEL schöf met kromme vingers van zien vrije hand over de loop van het pistool hen en weer.

STOFFEL
“Ien vrouw.’

Stoffel herhaalt met zachtere en lege stem:

STOFFEL
“Ien vrouw.”

SAYID
“Dus ie scheuten vier dood? Of tel ie vrouwen met?”

STOFFEL holdt zien handen stille.

STOFFEL
“Zes. Zesse.”

SAYID leg zien hand op de scholder van Stoffel.

SAYID
“Ze was zwanger.”

STOFFEL zweg en zet een stap achteruut.

SAYID zet een stap naor veuren. Een specht schrouwt.

SAYID
“Van joe, van joe. Vader.”

STOFFEL tilt zien hand op en richt pistool op onderbuuk van SAYID.

STOFFEL
“Hoe weet ie dat?”

SAYID glimlacht. Hij leg zien hand vanneis op de scholder van STOFFEL.

SAYID
“Stiet op joen gezicht.”

Vanneis schrouwt de specht.

STOFFEL
“Spiet.”

STOFFEL hef grote ogen. Uut de verte gerommel van onweer.

SAYID
“Spiet is een zinloze emotie.
Spiet is zinloos veur helden en lafaards.”

SAYID strekt zien hand naor veuren en maakt een kort gebaar naor het holten kruus.

SAYID
"Ieë."

STOFFEL gef het pistool an SAYID. Langzaam gebaar. STOFFEL löp traag naor het kruus.

SAYID
"Neem joen tied. Neem joen tied. Tied is alles wat ie hebben."

STOFFEL pakt een blikkie, kek in het blik en zet het op de dwarslat van het kruus.

STOFFEL kek over de scholder naor SAYID.

SAYID wacht met de armen kruuslings veur zien borst. Bienen licht uut mekaar. Ende van de loop van het pistool achter zien oor. Stoffel bukt veur het tweede blikkie. Water löp deur een koegelgat uut het blikkie. Een schot valt. Het eerste blikkie valt. STOFFEL schrikt.

SAYID
"Neem joen tied."

SAYID richt het pistool naor veuren. Veur zien voeten.

SAYID
"Veur de tied joe nemp."

De blikkies staon op de uiteinden van de dwarslat.

SAYID
"Veur leven is meer moed neudig as veur starven."

Het regent hard. STOFFEL dreit zien kop en lat water uut het blikkie in zien mond druppen.

En specht schrouwt lachend.

De camera volgt de vogel. Een lichtflits. Een schot valt. De specht maakt een duukvlucht over het kruus met de druppende blikkies en verdwient achter een berkenbossie.

Stoffel Stoffelmans⁴⁰⁵

Bij leven kon ik niet spreken. Nu ik dood ben, waarover later meer, claim ik mijn plaats in de geschiedenis. Ik spreek in de taal van de boven mij gestelden, en ik bedoel dat niet enkel als grap om aan te geven dat ik onder de grond lig. Met de vrijwilligers die de begraafplaats op orde houden – *Ordnung Muss Sein* – heb ik een goede verstandhouding. De vrijwilligers en de opzichter zijn zwijgzame types; net als ik. Ik voel me thuis, hier op de dodenakker in Weiteveen. Voor het eerst voel ik me thuis. *Hij is eindelijk thuisgekomen* zou goed op de rouwkaart passen of in de advertentie van *De Emmer Courant*. Het bericht over mijn dood heeft nooit in een advertentie gestaan. Niemand heeft een rouwkaart voor mij gemaakt. Ik stond in de krant naast een advertentie voor lingerie, ondergoed, en naast een *Bekanntmachung*. Ik was zelf de *Bekanntmachung*. Dood, vermist. Ik weet het niet meer. Stoffel Stoffelmans dood in het veen. Vermist, *zurück in die Heimat. Verdammt noch mal!*

Meine Heimat. Meine Heimat. Ach was soll das? Mijn grootvader, ook een Stoffel, mijn vader, ook een Stoffel. Katholieke boerengeneraties uit Münsterland. Bismarck, dan weet u het wel. Mijn voorouders kwamen van ver, van over de grup. Mijn voorouders wilden niet tegen de Fransen vechten, tegen niemand. Mijn vader woonde in Barger-Compascuum. De Eerste Wereldoorlog, hij wilde niet meedoen met de *Strapatzen* van politici. Ons nieuwe vaderland bleef neutraal. We werden met de nek aangekeken. Onze Duitse nekken. *Was sich liebt das neckt sich*, juist niet. *Unsere Deutsche Nacken*.

Ik was twintig. Ik trok naar Dedemsvaart. Bij Balkbrug trof ik

405 Uit ANYA De Vrolijk sage. 2019

Trui Wellink. We waren beiden op zoek. Achterna waren we niet op zoek naar elkaar. Ongericht als dieren, niet als beesten, als dieren zochten we een ander dier om mee te paren. We trouwden in Weiteveen; halverwege Balkbrug en Barger-Compascuum. Turfgraven in het Amsterdamseveld. Griendtsveen. Steken, opleggen, kruien, kiepwagentjes op het smalspoor. Min werk. Ik stroopte wild. Ik schoot. Ik zette stroppen. In het veld heb ik mijn talenten ontwikkeld. Niemand had mij in de reken. Niemand. Ik was op mezelf, en op Trui.

Trui kreeg dode kinderen, het ene dode poppie na het andere. Opnieuw, na, ik weet niet hoeveel, kwam Anna. Anna bleef in leven. Mooi. Ik raakte mijn onrust niet kwijt. Hoe lang? Hoe lang? dacht ik. Hoe lang blijft ze in leven? En krijg ik nog een zoon?

Ik kreeg een dood poppie, een zoon. Ik dronk niet langer. Ik rookte. Iedere turfgraver rookte. Ik rookte en ik stroopte.

Ik nam Trui met geweld. Ze verzette zich niet. Nooit. Ik verkrachtte mijn Trui. Anna kwam er over toe. Ik was buiten zinnen. Ik had geen zinnen meer. Ik had enkel mijn pik. Ik hoefde mijn pik niet achterna te lopen. Mijn stijve wees mij de weg. Ik zei Anna dat ze moest bijven. *Anna seh mal an wie ich deine Mutti ficke*. Ik neukte een warm levend lijk. Trui. Ik neukte een lichaam. Liefde; ik kende het niet.

Het was niet mijn schuld dat de Duitsers binnenvielen. Ik had niet om *Krieg* gevraagd. Een zoon wilde ik. Ik kreeg geen zoon. Ik kreeg klappen. Die keer met Anna aan het voeteneind en de Duitse herder naast het bed was de laatste keer, *die letzte Mal* dat ik... Trui wilde me niet meer. Ik rijg je aan het mes, zei Trui, ik vermoord je als je me nog eenmaal aanraakt. Ik raakte Trui niet meer aan. Van Anna bleef ik af. Ik heb haar nooit aangeraakt. Anna. *Nie*. Wat de koster over mij vertelt zijn leugens. *Lüge*. Mijn hele bestaan hangt aan elkaar van leugens, niet enkel mijn eigen leugens.

Zonder de oorlog was er niets met mij aan de hand geweest. De oorlog is niet mijn schuld. De pastoor zei dat ik me moest gedragen. Ik zei hem: "Ik moet niks."

Trui waste mijn uniform, mijn ondergoed. Anna streek mijn broek. Anna poetste mijn laarzen. Ik leek een officier. Ik kreeg een geweer. Ik kreeg vergunning om te doden. Ik had nergens om

gevraagd. Tussen Trui en mij lag de dubbelloops. Mijn ene hand aan de haan, de andere.... Ik liet me niet kennen. In bed liet ik me niet kennen. *Verdammt noch Mal.*

Op zondag stond ik achter in de kerk, onder de toren. Anna wilde niet naast me knielen. Ze wilde niet naast me staan. Ik stond achterin, onder de toren. Eerst in mijn zondagse kleren, later in mijn zwart uniform. Ik luisterde naar de pastoor. Ik was het met hem eens. Liefde, en de grootste van de drie; de liefde. Ik geloofde in Hitler. Ik hoopte op een beter leven. De pastoor vroeg me om weg te blijven. Hij zei het zonder omhaal. '*Bid ie maor buten.*'

Ik zei: 'Pas op kerel.'

Ik bleef weg uit de Heilige Mis. Diezelfde avond had ik mijn eerste onderduikers te pakken. De zaterdag daarop biechtte ik. Ik vroeg vergiffenis. Ik kreeg geen zegen, geen absolutie, geen penitentie, geen vergiffenis. Nou heb ik je, dacht ik. Nou heb ik je. Ik had niets verkeerd gedaan.

Na de eerste vangst kwam de tweede en na de tweede de derde. Het volk vreesde me. Ieder bleef uit mijn buurt. Trui bleef. Anna bleef. Om mijn trouw aan de Führer te bewijzen vroeg de *Ortskommandant* me om mijn hond dood te schieten. Ik nam Hektor mee in het veen. Bij de grenspaal, die geen grenspaal meer was, schoot ik Hektor in de nek. Een hond. Aan de Kamerlingswieke kende ik een adres. Ik kocht een jonge hond, een herder. Ik noemde de hond Siegfried. Overwinning op de vrede. De boer wilde geen geld voor de hond.

'Pas op kerel,' zei ik. Ik betaalde het dubbele. Te vaak had ik het verkeerde gedaan. Ik zag geen weg terug. Blind was ik.

In Wesuwe leerde ik Gertrude kennen. Haar Heinrich was aan het Ostfront. Elke maand ging ik naar Gertrude. Niemand die me miste, in het veen. Ik melkte koeien. Ik haalde hooi binnen. Ik sloeg rikkepalen. Met de *Nachbarn* dronk ik *Bier und Schnapps*. Ieder was de oorlog zat. We zeiden niets. We spraken nergens over. Wie niets weet kan niets verder vertellen.

Op het Amsterdamseveld deed ik wat ik moest doen. Ik liep patrouille met mijn nieuwe hond. Siegfried. De hond deed wat

een hond moest doen. Als ik 's nachts op pad wou zei Trui dat ze me in bed wilde. Als ik diep in de nacht terugkwam sliep ik in haar bed, mijn bed. Ze wilde me niet als ik terugkwam van mijn *Pflicht*. De dubbelloops tussen ons. *Immer*. Ik had Gertrude in Wesuwe. Warme vrouw.

Zes pond. Mijn zoon in Wesuwe woog *sechs Pfund*. Het jongetje heette Heinrich. Ik bleef zes weken in Wesuwe.

Aan het Dommerskanaal zaten onderduikers in het veen. Joden. *'Ik gao hen het Dommerskanaol'*, zei ik tegen Trui. *'Vannacht'*. Anna maakte geitenmelk warm op de kachel. *Een goeie jager gef de prooi een kaans*.

Gien jeude te vinden. De Duitse soldaten leek het niets uit te maken. Ze deden hun plicht. Alsof de oorlog hen niet aanging. Anderdaags ging ik naar Wesuwe, naar Gertrude. Naar Heinrich. Hij leefde. *Süsse Bursche*. Ik wilde nog een zoon. Gertrude liet me geworden. Haar Heinrich stuurde brieven van het Ostfront. Hij had *Heimweh*. Ik had *Fernweh*. Ik wist niet aan welke kant van de grup mijn *Heimat* was.

De vijand, die net zo goed vriend kon zijn, landde in Normandië. Vanaf het eerste bericht wist ik dat we zouden verliezen. Stalin in het Oosten, Amerikanen, Polen, Fransen, Afrikanen, Arabieren, uit het zuiden en het westen.

'An de Noordersloot wordt een zwien slacht', zei ik. *'Ik gao der op aof'*.

Trui kookte bloedworst. Anna zat uut het raam te kieken. Ze was me liever kwiet. Mien kind.

Die nacht schoot ik in het veen achter de Noordersloot tweemaal in de lucht. *Om mij hen was nargens een zwien te vinden*.

Gertrude zei: *'Ich trage dein Kind unter meinem Herzen'*. Ik gaf de motte en de biggen bietenbraggel. Ik gaf de koeien heui. Ik smokte Gertrude op de mond. *Veur ik over de grup gung leut ze me binnen*.

In Weiteveen stond snert op de kachel. Spek, snert, soepenbrij. De vijand was in Brabant.

'Broer', zei Anna. *'Broer hef mij hen huus bracht'*.

Anna was in Klazienaveen bij Van Dijk wezen dansen. In *Sperrzeit* had hij haar naar huis gebracht. Lopend naar Weiteveen.

Trui schepte een bord vol snert, spek. Roggestoet. Ik keek naar de jongkerel. Ik keek naar Anna.

Anna was een vrouw. Ik zag het. Ze had mannen leren kennen. *Anna was een vrouw worden.*

Ik wus wat Broer Vrolijk doen kwam. Ik was niet gek. Elkenien in de buurt kende ik. Elkenien. Ik kende alle onderdukers, alle piloten, alle zwienen.

Ik ging naar Wesuwe. Ik ging naar Gertrude. Ze zei dat heur Heinrich onderweegs was. Hij kwam van het front terug. Gertrude hield de handen op haar buik. Ik zou mijn tweede kind niet zien. Mijn tweede kind bij Gertrude, en ook mijn eerste kind, mijn Heinrich, kreeg een andere *Vati*. Gertrude zei het niet, maar ik wist dat ik niet weer hoefde te komen. Voor ik over de grup ging liet ze me bij haar binnen. Geloof, hoop en liefde; geen van die drie.

In de biechtstoel zette ik mien dubbelloops in de hoek. Knikt. Ik knielde. Alles was duuster. Alles was zwart. Ik was in uniform. Ik zee wat ik vertellen wol.

‘Goed en kwaod,’ zee de pastoor. ‘Goed en kwaod is een zaak van Onzelieveheer. Goed en kwaod is een zaak allent van belang veur levenden.’

‘En vergiffenis?’ vreug ik.

‘In de dood is vergiffenis overbodig,’ zee de pastoor. ‘In de dood valt onderscheid vot tussen goed en kwaod.’

‘En vergiffenis,’ vreug ik vanneis.

Ik heurde paternoster van achter het gaas dat mij van de pastoor scheidde. Bijkaans hef de pastoor mij vergiffenis geven; in de Naam van de Vader. Ik weet het niet. Bijkaans hef de pastoor mij zonder vergiffenis – in de Naam van de Vader – laoten gaon. Ik weet het niet.

Anna vertelde dat ze een kind verwachtte. Ze zei niet hoe het kind zou heten. Ik weet niet of ik haar gefeliciteerd heb. Ik denk dat ik niets heb gezegd. Anna vroeg of ik met Broer wilde jagen; in

het Bargerveen. Ik weet wat Anna vroeg. Ik hoefde niet over een antwoord na te denken. Het was de week voor pasen.

We liepen zwijgend achter elkaar. Ik kende de weg. Ik was vertrouwd in het Bargerveen. Grote delen waren afgegraven. De Maatschappij Klazienaveen maakte het land aan. Griendtsveen haalde bolster en turf weg. Een klein stuk, het slechtste stuk van het hoogveen, was nog over. Hobbelig hoogveen. Drassig. Hier en daar een berk. Sphagnum, ronde zonnedauw, een enkele pitrus, heide.

De lucht was grijs *in het begun*. Gedurig werd de lucht helder; *asof ik de hemel zien kun*. In de verte lag mijn andere *Heimat*. Over de grup woonde Gertrude met *heur Heinrich und mein Heinrich*, en misschien nog een jongetje. Of een *Mädel*, Hilde. *Heinrich vom Ostfront*. Een mens wordt geen beter mens van oorlog. Oostenwind liet grassen ritselen. Boven me klapeksters, zwaluwen, een leeuwerik misschien. Ik ken alle vogels bij naam. Gieteling, swalvies. Laag over het veen een grote bonte specht met een zwarte pet. *Hè, hè, hè*. Ik wist wat zijn roep betekende.

Ik voelde me licht, gewichtloos bijna. Ik wist mijn bestemming. Geen moment twijfelde ik aan mijn plek van bestemming. De dubbelloops geknikt op mijn rug. Achter me, ik hoorde zijn stappen op het veen, mijn schoonzoon. De vader van mijn toekomstig kleinkind. Broer Vrolijk. *Bruder Fröhlich*. Ik had met hem te doen.

Ik kiek naor de zun.

‘Het is schofttied,’ zeg ik. Ik knik naor een bentepol. Ik haal het geweer van de scholder.

‘Een uur,’ zegt Broer. ‘Ten uur.’ Hij kijkt naar de zon boven Weiteveen.

Ik haal boekweitchenspekpannekoeken uit de buuts. Ik rek hum de kraant met de pankoeken.

‘Wuj wat van mij annemen?’ zeg ik. Ik zie hoe mien schoonzoon, de va van mien kleinkind dat nog niet geboren is, de wenkbrouwen optrekt. Hij zweg. Ik knik de kop een beetie naor beneden. Ik laot mij op een aander bentepol zakken.

De jongen kek omhoog. Een leeuwerik bijkaans. Lancasters in formatie. Ik tel ze niet. Genogt. Ze vliegt overdag. Het ende is in zicht.

Ik rek hum een tweede pankoek.

‘Goed en kwaod,’ zeg ik. ‘De dood maakt gien verschil maank goed en kwaod.’ Zolange as ik hum kenne, zo vake as hij bij oens over de vloere komp, he’k nog nooit zoveul woorden achter mekaar tegen hum zegd. As e de mond leeg eten hef rek ik hum mien geweer. Hij legt het geweer over de bovenbienen.

‘Hier,’ zeg ik. Ik rek een derde pankoek.

Vanneis komt Lancasters overvliegen, van west naor oost.

‘Berlin, Hamburg, Bremen,’ zeg ik. Ik strek mien linkerarm en wies naor de bommenwarpers. Met een stuk pankoek tussen doem en wiesvinger van de rechterhand haal ik de trekker over van mien Flak Flak. Vergees. De oorlog heb ik jaoren leden verleuren.

‘Ik heb een Heinrich,’ zeg ik. ‘Daor.’ Ik drei mien kop naor de grup. ‘Ik heb een zeun in Wesuwe. Een Duutse Bursche.’ Ik wacht. Ik zie wenkbrauwen bewegen boven grote ogen in een blik gezicht. Broer stopt met kauwen. Zien lippen kniept tot een smal mondtie.

‘Gieniend huuft dat weten,’ zeg ik, ‘gieniend wordt beter van die kennis. Auch Heinrich nicht.’

Broer knikt asof e zeggen wul: Ik heb niks zien, niks heurd.

Ik laot mij achterover zakken en lig met de rugge op de heide. De zun schient mij op mien gezicht. Ik legge mien handen onder mien kop.

‘Heb ie wel iens met een geweer scheuten?’ vraog ik.

Broer hef nog nooit met een geweer scheuten, ok niet met een dubbelloops.

‘Wees verdacht op de terugslag,’ zeg ik. ‘Ie kriegt een flinke klap tegen de scholder. De kolf stief tegen joen scholder drukken. Aj dat niet doet kan de kolf joe tegen de kop slaon.’

We staot met de rugge naor mekaar. We pist in de heide.

Ik pak het geweer. Ik druk twee patronen in het geweer. Ik klap het geweer dichte.

‘Aj de trekker overhaalt, schiet ie,’ zeg ik. Ik geef mien schoonzeun het geweer. Ik loop veur hum an naor het oosten. Wierop is een aolde grensstien met een P derop.

‘Nog een eindtie,’ zeg ik. ‘We bint zowat waar we weden mut.’

De zun stiet boven de Noordersloot. In de verte is de kerktoren van Erica te zien. Allent aj weten waar ie kieken mut.

Ik drei me umme. Achter mij de zonne. Achter mij een veenput. Veur mij op vief meter stiet Broer; mien schoonzeun, de vrijer van mien dochter, van Anna.

‘Ik weet waaromme ie hier bint,’ zeg ik. Ik wachtte. Broer stiet met het geweer in de haanden. De loop naor de grond richt.

Hè, hè, schrouwt de zwarte pette.

‘Ik weet waaromme ik hier bin,’ zeg ik. Broer tilt het geweer een eindtie omhoog. Ik beweeg mien kop in knikkies naor achter.

‘Wij, wij, wij bint hier veur hetzölfde,’ zeg ik.

Verantwoording

De reisbeschrijvingen binnen van november 2020. Het onderzoek naar koffie in streektaalliteratuur is van november 2020. Bij andere onderdelen is aangegeven waar en wanneer ze eerder verschenen. Een deel stiet in mijn Verzameld Werk uit 2014. Te vinden als pdf op mijn website. De delen I-III in het Nederlands, de delen IV en V in het Drents en deel VI is mijn schilderwerk.

Ok vind je verwijzingen naar *Poze*, mijn cultureel literair tijdschrift. Op mijn website als pdf te vinden.

Al mijn werk vind je in de Koninklijke Bibliotheek (deels al op dbnl.org), Drents Archief, Groninger Archieven en de Universiteitsbibliotheek van Groningen.

Een deel van de informatie in de voetnoten is ontleend aan wikipedia.

Op kanaal Ter Verpoozing veel (> 200) films, ook Drents *spoken*.

De reisbeschrijvingen/s binnen/bint in het Drents van Erica. Die versie komt niet altijd overeen met de ‘officiële’ varianten.

‘Mien’ Drents ligt al dicht tegen het Nederlands aan.

Wij hebben in plaats van wij hebt.

Naar huis insteek van hen hoest.

Ik heb geen corrector, geen metlezers voor het boek naar de drukker giet. Je kunt hier en daar verschrijvingen/s en/of schoonheidsfoutjes antreffen.

Mijn schrijverij is noodzaak en liefhebberij.

Inhoud

Woord vooraf	Joep van Ruiten	5
Synopsis		11
Paterswolde		13
Leekstermeer		23
Zuidlaren		35
Kalabo		43
Senanga		69
De Hondsrug		83
Schuld & Kovvie		96
De Kiel & De Overjasse		104
Rolde		107
Oertaal		114
Vries		130
Aardkundig moment		145
Beschouwingen		153
Koffie vervult hoofdrol in Drentse Literatuur		154
Over Jan Veenstra		178
Kritiek en streektaalliteratuur		186
Verhalen		195
Kashitu		196
Zwart zaand		208
White man's burden		213
Gebreuken cirkel		220
Frank		223
Bargerveen (filmscenario)		237
Stoffel Stoffelmans		244
Verantwoording.		252

Reisen durch das Erbe der Grafschaft Bentheim und Drenthe

Drei Podagrissen

Geschichte

Gerard Stout

Reis door Drents erfgoed

Abadan, Amsterdam, Amsterdamscheveld,
Bad Heimgarten, Bentheim, Bourlange, Bunne,
Coevorden, Drijlber, De Kied, Deventer, Dwingelo, Eckdie,
Emmen, Erica, Felleberg, Freiburg, Garneerd, Groningen,
Hoogeveen, Meppel, Münster, Norg, Peize, Rotterdam,
Sellinga, Schoonoord, Sleen, Smilde, Ten Boe, Ter Apel,
Wedde, Zeijen.

Verhalen

van zeventien wandelaars

Reis door Drents erfgoed

Van Bentheim naar Koevorden

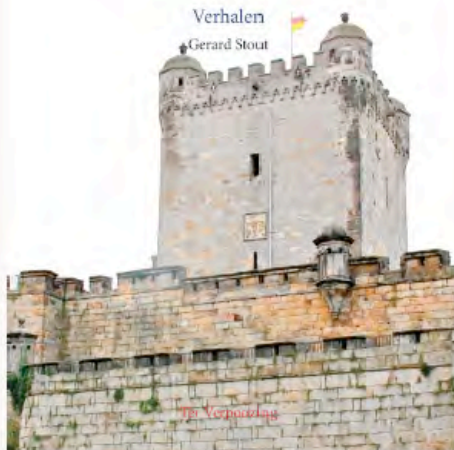
De vestingstad Koevorden

Een stadswandeling

Drie podagrissen

Verhalen

Gerard Stout

Reis door Drents erfgoed

Schoonebeek, Dalen, Oosterhesselen

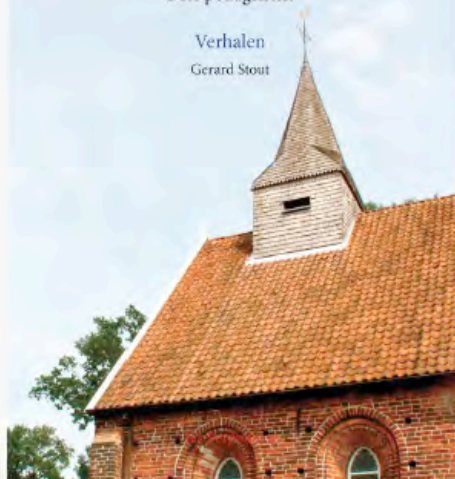
Zweelo, 't Ellertsveld

Westerbork, Sleen, Erm

Drie podagrissen

Verhalen

Gerard Stout

Reis door Drents erfgoed

Emmen, Odoorn, Valthe

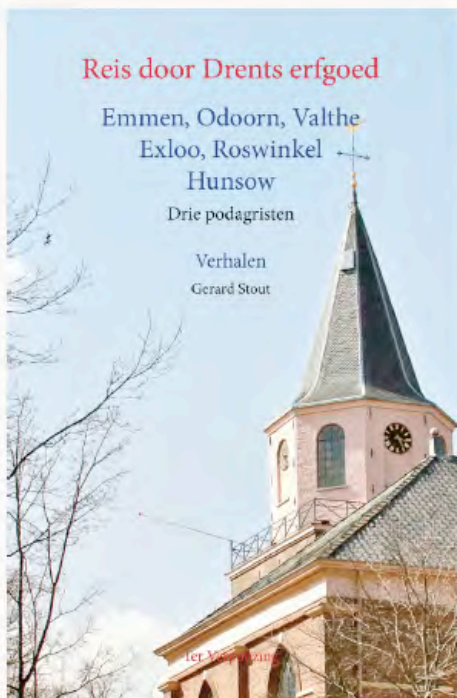
Exloo, Roswinkel

Hunsow

Drie podagrissen

Verhalen

Gerard Stout

Reis door Drents erfgoed

Borger, Buinen

Drouwen, Gasselte

Assen

Drie podagrissen

Verhalen

Gerard Stout

